

26. Jan. 1807
K. Morice

9. Febr. 1807
Harschul

amara herica utami

2. Martii 1807

Mag. Harschul
Harschul

1807

Comment.

D-6-6

*Szűcs
János*

MAGYAROK

TÖRTÉNETE

KÉRDÉSEK- ÉS FELELETEK BEN,

... AZ
LETUSÁÉ SZÁMÁRA.

IRTA

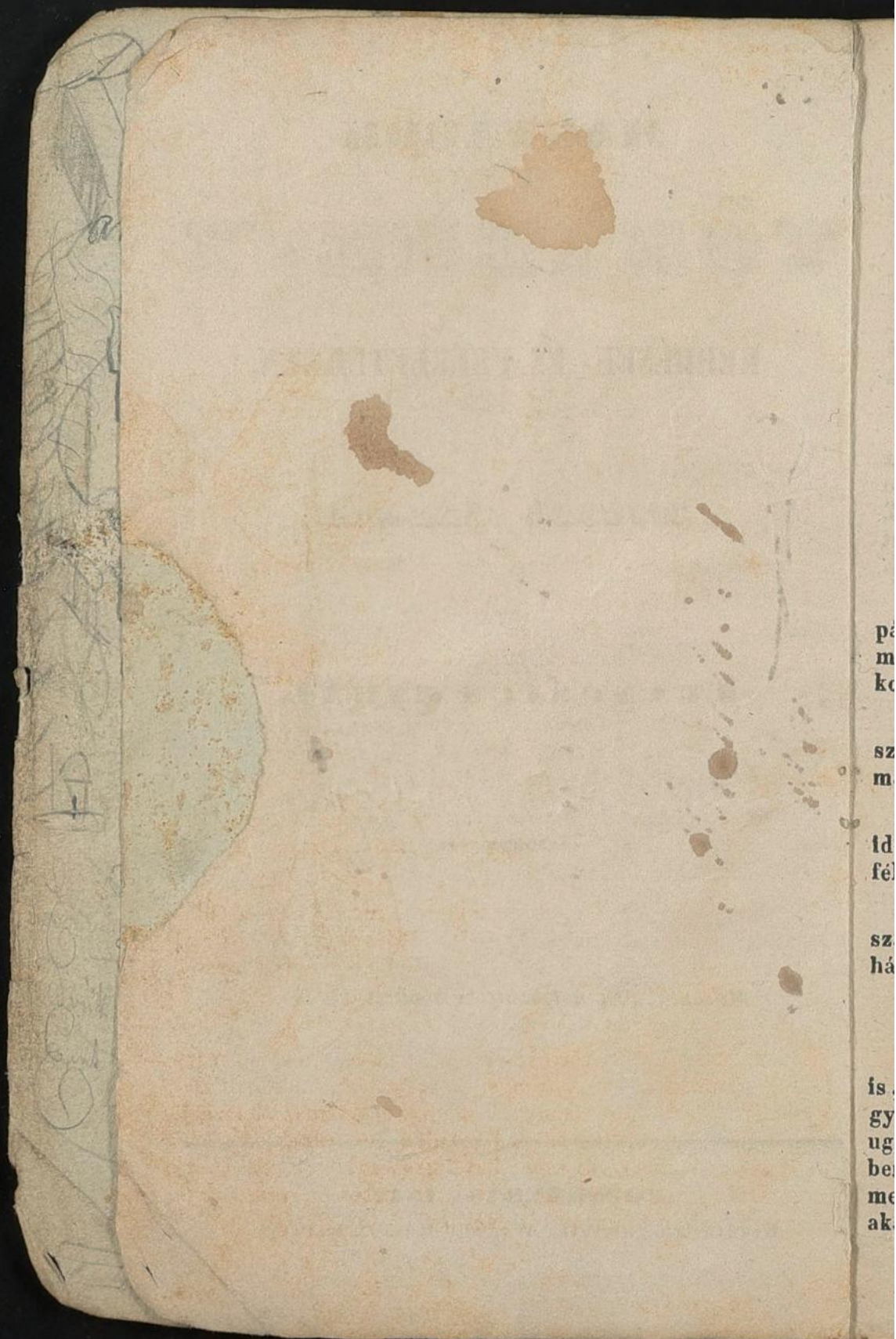
STANCSICS MIHÁ

Megyeri

Második újra dolgozott 's bővített kiadás.

POZSONYBAN, 1842.

Kiadta 's nyomtatta Wigand Károly Fridrik.

pá
m
k

sz
m

td
fél

sz
há

is
gy
ug
be
me
ak

BEVEZETÉS.

← Miként osztatik fel a' Magyarok' története?

A' Magyarok' története négy időszakra osztathatik:

Első időszaknak vesszük azt, midőn még Európában meg nem öröködtek, hanem majd Ázsiából ide, majd meg innét Ázsiába visszaköltözködtek, vagy hadakozva, vagy üzetve.

Második időszak, ez Árpád nemzetségebeli időszaknak mondatik, azért, hogy az ő nemzetségéből származott királyok uralkodtak.

Harmadik időszak, melly vegyes nemzetségi időszak nevet visel, minthogy az uralkodó királyok különféle házakbul választattak.

Negyedik időszak, mellyet Austriaház időszakának nevezünk, mert az austriai vagy habsburgi házbul eredt fejedelmek ülnek a' magyarországi trónuson.

Szükséges e a' Magyarok' történetét tanulni?

A' Magyarok' történetét, ha nem éppen szükséges is, de minden esetre hasznos és szép tudni minden Magyaroknak. Minden tudománynak megvannak a' maga hasznai, ugy a' történetnek is, és pedig különösen ennek. Az emberi szív kiképzésére igen hatalmas eszköz a' történet; mert azt mondhatni, hogy valami belső varázs szinte akarattunk ellen vonz a' történethez.

Az embernek célja, hogy magát minden módon ki-
mivelje; teste, ha csak önkényleg akadályt nem tesz, ma-
gától a 'természet' rendes útján kifejlődik; de nem úgy,
legalább nem olly könnyen lelke, ennek kifejlesztésére
különös gondot kell fordítani, 's ezt semmi sem segíti
annyira, mint a' történet. Mert valjon akaratunktól függ-e,
midőn elhunyt nagy férfiak' árnyékai vagy képei olly édes
érzéssel töltik meg kebleinket? Minden szépet és nagyot,
mi az embert lelkesítheti, csak a' történet hoz vissza
emlékezetünkbe. Itt látjuk a' nagy erényeket, mellyek
követésére buzdulunk, 's itt tűnnek fel a' vétkek is, mel-
lyektől visszaborzadunk.

A' Magyarok' története ugyan egy hosszú, majd nyolcz
százados harczoknak lánczolata, melly között a' belső
polgári élet csak sivatag, de azt meg nem másolhatni,
történetük illyen volt, 's e' hosszas harczokat, mint
reménylni szeretjük, éppen olly hosszas jólét fogja kö-
vetni.

ELSŐ IDŐSZAK.

A Magyaroknak Európába jövele, 's vezérek alatti története.

Honnét jöttek ide a Magyarok, és mikor?

A Magyarok Ázsiából jöttek ide, és pedig három ízben. — Először jöttek Hunnok neve alatt, Krisztus születése után 374dik esztendőben keltek át a Tanais folyón, 's léptek Európába. Akkori vezérük Balamber vagy Balember volt. Átkelve a Tanaison, az első nép, mellyre bukkantak, Alánok voltak, kikkel meg kellett küzdeniök, hogy beljebb nyomulhassanak. Győzedelmeskedve az Alánokon a Dnieper folyóhoz értek, mellytől kezdve egész a Tiszáig terjedő földet a Gothusok bírták, kiket hosszabb hadakozás után legyőztek és a Dunáig minden földet hatalmuk alá hódítottak.

Meg levén birodalmuk alapítva, néha a Dunán is átkeltek, melly föld akkor Pannoniának neveztetett és a Rómaiak bírták; több ízben pedig a keleti császár birodalmát háborgatták.

Meghalván a Hunnok fejedelme Balamber, 387 körül Charaton lett fejedelmük. Ezt követte (400) Udi-nus, ki után Mundzuchus, vagy mint némelylek írják, Bendeguz, Attilának atyja (411) következett. Róla semmi különöst nem említenek a történetírók, de hogy jeles dolgokat kellett végbe vinnie, onnét következtethetni, mivel a Rómaiak Aëtiust hozzá kezesül adták, ki náluk több ideig volt, 's hadakozás módjukat eltanulta, ezt pedig ok nélkül nem tették.

Mikor kezdett Attila uralkodni?

E' világhírű fejedelem atyja testvéreinek halála után 434ben kezdett uralkodni, mert kiskorúságában azok voltak az igazgatók. Eleinte testvérével Bledával, vagy mint másképp nevezik, Budával megosztotta az uralkodást, de egyedül uralkodó lenni óhajtván, testvérét megölette.

Milly tettek nevezetesítik Attilát?

Alig kezdett Attila uralkodni, (kit Etele-nek is neveznek), azonnal a' napkeleti császár II. Theodosius ellen fordítá fegyverét, 's Görögországba mélyen behatott, mellynek nagy részét elfoglalta. Ezt látván II. Theodosius, követeket küldött Attilához, hogy vele bár mi föltételek alatt békességre lépjen, azonban a' követeknek más céljuk is volt, tudniillik 100 font aranyt hoztak magokkal Attila' testőrei közt kiosztandót, hogy az által őket fejedelmük' megölésére bírják. Ezt Attila kitudta 's nekik megbocsátott, de a' követségnek foganata nem lehetett. Más követek érkezvén Theodosiustól Attilával békét kötöttek, mellynek tartalma szerint Theodosius 2100 font aranyat ígért évenkénti adóul Attilának és 6000 font aranyt a' foglyok' váltóságául, kik ennek hatalmába estek. (Rotteck' állítása.)

A' keleti császárral békességet kötve, a' nyugoti azaz római császár ellen ment, de Galliában, melly akkor római birodalom volt, a' Catalauni térségen, Aëtiussal a' Rómaiak' fővezérével kellett megütköznie, meggyőzetett. Innét visszatérvén Magyarországra, kevés idő múlva (452) Olaszországba indult, hol Aquiléját alapostúl feldulta, 's más városokat is, mint: Veronát, Mantuát 'stb. elpusztított. Mintán Milanót is bevette, általkelt a' Pó folyón, hol szinte mindent hódítva, és gazdag zsákmánnyal megrakodva Rómának indult. Ezt hallván a' római püspök Leo, papjai kísértetében elejébe jött, hogy a' híres várost kimélje meg; kérésének foganata lón, 's Attila visszatért Magyarországra, 's menyekzője éjjelén meghalt.

Soká főnállt e' Attila birodalma?

Fiai Ellák, Irnák és Dengezich magok közt meghasonlottak; ezt észrevették a' meghódított népek, tehát a' kedvező alkalmat használva az egyenetlenkedő

testvérek ellen fölkeltek. Az ujonan alapult hunbirodalom védői közül mintegy 30 ezer harczossal elesett a' legidősebb fiú Ellák, a' másik kettő visszaköltözött ősi lakhelyükbe Ázsia' nyugoti részébe, hol ismeretlen időktől fogva laktak. Egy csapat Daciának (most Erdélynek neveztetik) délkeleti havasainak alján maradt, kik a' mai Székelyek. A' Hun nevű első izben beköltözött Magyarok' birodalma közel 100 esztendeig állt fön, azaz 374től fogva 469ig.

Hogyan neveztetek a' másod izben bejött Magyarok ?

A' másod izben bejött Magyarok Avaroknak neveztetek. E' nép a' Kaukasuson túl levő térségen lakott, hol azottani szomszéd népektől háborgatva, 's a' Hunnokkal egyesülve (kik európai birodalmuk elvesztését sajnálták) gyermekeikkel és feleségeikkel fölkerelkedvén Európába, jelesen Magyarországra indultak, 's utjokban minden népekkel győzödelmesen küzdve Krisztus születése után 557dik évben legelőször is Erdélyt elfoglalták, később pedig egész Magyarországot. Az Avarok vitézsége a' keleti, azaz Konstantinápoli császárt rettegésbe hozta, kivel több izben harczoltak, 's kitől részint tartományokat foglaltak el, részint adót csikartak ki. Hadi szerencsájük soká tartott, mellyre elbirták magukat úgy annyira, hogy magát Konstantinápoli is megszállották, hol azonban nem boldogultak, 's ettől fogva hadi szerencsájük hanyatlani kezdett, míg végre Nagy Károlytól a' Rába folyó mellett (796dik év' táján) végkép megveretve elszélesztettek. Némmeltek ismét visszavonultak ősi lakhelyükbe, mások pedig itt maradtak.

Volt e' már az Avarok közt nyoma a' keresztény vallásnak ?

Igen; mert az Avarok magok közt egyenetlenkedve két osztályra szakadtak, 's Nagy Károlytól legyőzve, egyik osztály vezérével Thudunnal együtt megkeresztelkedett, sőt a' másik osztálybul is sokan keresztényekké lettek; de minthogy őket erre Károly mintegy kényszerítette, a' vallás meg nem gyökerezhetett, jöllehet Thudun mint keresztény fejedelem említetik, 's ennek idejében Magyaróvárrott (826) püspök is volt.

Mikor jöttek be legközelebb őseink, a' tulajdonképi Magyarok?

Azsiában még mindig maradtak Magyarok, mikor a' Hunnok és később az Avarok onnét kiköltöztek; ezeknek is egy része oda visszatakarodott, kik egyesülve az ott maradt Magyarokkal harmadszor is fölkeltek Magyarországra felé indulandók, 's a' Karpátokon 895dig esztendőben léptek át, 's ez országot elfoglalták, mellyet maig bírnak.

Volt e a' Magyaroknak fővezére vagy fejedelme mielőtt bejöttek?

Az egyesült egész nép hét hadra vagy vezérségre volt osztva, mellyek azonban egymás közt frigyesen, de külön főnököktül vagy vezérektül kormányozva éltek. Régi hazájokban még nem vala közös fejedelmök, ki mind a' hét nemzetségen uralkodnék. A' hét vezér úgy igazgatta külön nemzetségét, miként atya szokta családját igazgatni; törvényeik nem voltak, hanem régi szokás szerint a' főnök akarata határozott. Mindnyájan szabadok voltak ugyan, de a' kik vitézségük, erényük 'sa't. által magukat kitüntették a' többiek fölött némi elsőséggel bírtak.

Mivel foglalkodtak?

Ugy látszik fő foglalatosságuk hadi kalandozás vala, de mivel még is örökké nem csatázhattak, egyéb idejüket vadászattal, halászáttal 's pásztorkodással tölték; a' földmivelés ismeretlen vala előttük. A' kézi mesterségek közül csak keveset űztek; legfőlebb kardcsiszárok, szücsök, kovácsok, timárok, ijgyártók 's ilyenfélék voltak köztük, mellyekre kiváltkép szükségük volt.

Miből állt vallási szertartásuk?

Ámbár pogányoknak mondattak, de azért nem bálványokat vagy faragott képeket, hanem egy Istent imádtak, ki mindeneket teremtett, fentart és igazgat; kinek tiszteletére közönségesen hegyeken és berkekben áldoztak, marhákat öldöstek le. Az egy Isten imadásán kívül tisztelték azon lényeket, mellyek által legtöbb jótéteményeit veszik az Istennek, millyek: a' víz, föld, tűz, leginkább pedig a' nap. Hitték a' lélek' halhatatlanságát; halottaik emlé-

kezetét gyásztorral ülék meg. Az eskü különösen szent volt előttük, mit egyéb szertartások közt azzal erősítettek, hogy a' megesküvők testüket megmetszve arra rendelt edénybe vért bocsátottak, 's azt megitták. Papjaik táltosoknak neveztettek, kik az áldozatokra leölt marhák béléből jósoltak, jövendöltek. Azonban bár rendszerint csak egy Istent imádtak is, de van nyoma annak is, hogy két istent tartottak, egy jót és egy gonoszt, mint több keleti népek; amazt ormuздnak vagy hadúrnek, emezt ár-mánynak vagy ahrimánnak nevezték.

Ki volt a' Magyaroknak fővezére midőn Európába indultak?

Mielőtt útnak indultak volna az ósrokonok' egykori hazáját újra fölkeresni: a' hét nemzetség' főnökei egy fő alatt kívántak egyesülni, 's közakarattal Almost választották fejedelmükké, kinek hatalmat adtak az egész nép fölött és hűséget esküdtek néki olly fogadással, hogy míg az ő ivadékaiból valaki leszen, abból fog a' nép főnököt vagy fejedelmet választani. Álmos is viszont esküvéssel ígérte, hogy mind maga, mind pedig utódai a' többi nemzetségek' főnökeinek tanácsával fognak élni, azaz nem önkényt uralkodni.

De Álmos aggodt férfiu levén, már még az útban fiára Árpádra bizta a' nép vezérlését. Ez ország akkorban több tartományra volt oszolva 's különféle népek lakták egyes részeit, mint: tótok, oláhok, bolgárok 's a't., mellyeknek meg annyi külön fejedelmük volt. Bejövén Ungvár mellett Magyarországra, Munkácsnál megállapodtak, 's Árpád követeket küldött a' nagyobb nép fejedelméhez, kik a' tótok voltak, hogy a' nekik igen megtetszett földön, mellyhöz egyébiránt hun és avar rokonaik után némi jogukat is tartották, letelepedésre helyet engedjenek. Ők a' Magyarok' vitézségét hallván a' Karpátok aljába vonultak, az országnak belsejét a' termékeny térséget a' Magyaroknak engedték át.

Mikor kezdettek a' Magyarok a' keresztény hitre térni?

Árpád halála után fia Zoltán választott fejedelmé még igen ifju korában, kivel a' római birodalmi császár könnyen bánhatni vélte, tehát ellene hadat indított,

de szerencsétlenül, mert a Magyarok visszaverték. Zoltántul tudjuk, hogy több ízben berontott Németországba, de uralkodása nem soká tartott, őt fia Taksony követte (947), ki alatt a keresztény vallásnak legelső magvai hintettek el. Ugyanis ez időben a Magyarok hadvezére Bulcsu, és az akkori erdélyi fejedelem Gyula Konstantinápolyba mentek, hol a keresztény hitre tértek. Onnét magukkal egy Hierotheus nevű szerzetest is hoztak, ki aztán többeket térített a keresztény vallásra. Némelly történetírók azt állítják, hogy ezek (t. i. Bulcsu és Gyula) a görög szertartású vallásra tértek, 's azt kezdék itthon is terjeszteni. Gyulának egész háza, felesége és gyermekei megkeresztelkedtek.

Leginkább pedig Gejza, Taksonynak fia alatt terjedt a keresztény vallás, ki Gyulának a már kereszténynek lett erdélyi fejedelemnek egyik lányát Saroltát vette feleségül, 's főképp ez birta rá férjét Gejzát, hogy megkeresztelkedjék. Otto császár Bruno nevű püspököt küldötte követségül Gejzához örömet jelentendő, hogy a keresztény hitet fölvette. Aztán szerzetesek érkeztek Németországból több Magyart is megtérítendők, de a térítés nem nagy sikerrel folytatatták. Gejza hanyatló korában sok idegen keresztény költözött e' hazába, 's hogy legyenek, kik az új vallást terjesszék, Pannonhegyen monostort kezdé építeni, de azt be nem végezhetette, hanem fiára Vajkra hagyta.

Ki munkálkodott leginkább a Magyaroknak keresztény hitre térítésében?

Gejzának fia Vajk, ki még atyja életében megkeresztelkedett és Istvánnak neveztetett. E' buzgó fejedelem minden erejét a Magyarok' megtérítésére fordította; ámbar atyja Gejza alatt sok idegen érkezett a' hazába: ő még többeket hit be, különösen szerzeteseket és papokat, kiknek nagy jövedelmű jöszágokat adott, sőt az ország termékeinek tized részét is nekik rendelte.

Ezen buzgalkodásában egyébiránt nagy akadályokra talált, mert azon főbb idegenek, kiket atyja Gejza hit be, 's már magas hivatali polczokon ültek, annyira elhaltalmasodtak, hogy majd minden általuk történt a' kormányzásban. Ezt a' főbb Magyarok közül sokan rossz néven

vették, tehát pártot ütöttek; azonban ez még jókor észrevétetve lecsöndesítetett. Sokkal veszedelmesebb volt azon támadás, mellyet Kupa, somogyi fejedelem a' kereszténységtől idegenkedő Magyarokkal indított. De Kupa maga Veszprém alatt a' csatában elesett, 's így István' seregei győztek.

Mi jutalmát véve István buzgolkodásainak?

Sylvester római pápa arany koronát küldött 's apostoli czimmal tisztelé meg. Némelly történetirók azt állítják, hogy nem Istvánnak küldetett az arany korona, és nem is a' római pápa, hanem Dukas Mihály görög császár küldé Gejza herczegnek.

70	30
24	7
<hr/> 06	<hr/> 210

Distancia

14 21 28 05 42 49 56 62 69 5

63 70 77 84 91 98 104

||||| ||||| ||||| |||||

MÁSODIK IDŐSZAK.

A' Magyarok' története Árpád nemzetségebeli királyok alatt.

1000-től 1301-ig.

I. ISTVÁN 1000—1038. = 38

István a' küldött koronát vevén, vele Krisztus születése után éppen 1000-dik esztendőben magát Esztergomban megkoronáztatá, 's első királya lön a' Magyaroknak. Arról levén meggyőződve, hogy csak a' keresztény vallás által szelidítheti 's mivelheti a' még mindig szilaj népet, megkoronáztatása után nem szünt meg annak terjesztésén buzogni. A' Németországbul hitt papok közül némellyeket püspökökké tett, 's ugyanazon városokban, hol a' püspökségeket alapítá, székes egyházakat építtetett. A' pannonhegyi monostort, mellyet atyja kezdett, bevégezte, és még többeket is építtetett, például Bakonybélben, Pécsváradon, Zoborhegyen, és az ezekbe szállított szerzeteseket szinte szép jószágokkal ajándékozta meg.

Melly püspökségeket alapított István?

Az esztergomi és kalocsai érsekségeken kívül: pécsi, veszprémi és csanádi püspökségeket; némelly historikusok állítása szerint: a' bácsi, győri, nyitrai, egri, gyulafehérvári, váradi és váci püspökségeket is ő állítá föl.

Mit tett István a' polgári állapotra nézve?

Hasonló buzgalommal igyekezett a' polgári dolgokat is rendbe hozni. E' végre a' polgári alkotmánynak némi

vázlatát eszközölteté, mellyben a' királynak, nemességnek és papoknak jogai meghatározottak; tisztségeket állított föl, 's mindenek fölébe főtisztviselőül rendelé a' nádort. A' megyéket rendezte, mindenikben egy főispánt nevezett, kik a' népnek igazságot szolgáltatassanak. Országgyűléseket rendelt 's tartott, hogy azokon a' király és nemesség közösen tanácskozva a' nép szükségéhez alkalmazott törvényeket alkotnának. Istvánnak ebbeli törekvései annál inkább sikerültek, minthogy az országban a' kezdetben támadt pártütések lecsendesítve lévén, hosszas béke uralkodott.

Melleyek az első István alatt hozott törvényekből nevezetesek?

Összehíván 1016-dik évben István a' rendeket, azaz az ország nagyait Esztergomba, 's azokkal együtt tanácskozva törvényeket hozott, mellyek közül némelleyek értelme röviden ez: a' király élete elleni összeesküvés, hazárulás, idegen országba szökés, és szabad személy (nő személy) ellopása halállal büntetessék; úgy szinte a' fegyverrel végbe vitt gyilkosság büntetése is halál, vagy száműzés és a' jószágok elvesztése: ellenben ha valaki mást nem fegyverrel ölt meg, azért csak néhány tinót kellett a' megöletett személy atyjafiainak adnia. Nagyobb részint a' többi törvények is ezekhez hasonlítanak; nevezetesen: ha szabad ember szolgálót vesz feleségül, szabadságát örökre elveszejtse és szolgává legyen. Ha szolgaságban levő ember egyszer lop, orra vágassék le, vagy pedig váltsa meg orrát öt tinón. Ha pedig másodszor is lop, váltsa meg fülét öt tinón, ha telik tőle; ha pedig nem, vágják le fülét. Ha harmadszor is lop, fosztassék meg életétől. Körül belül ilyenek az István idejében hozott törvények, mellyek az akkori szellemhez voltak alkalmazva.

Mit határoztak arra nézve, hogy István után, kinek fija Imre még atyja életében meghalt, ki legyen király?

Minthogy egyetlen fia Imre meghalt, kit szép remények közt nevelt, ne hogy halála után a' királyválasztásból egyenetlenség és belzavar támadjon, melly a' fiatal polgári szerkezetet veszélyeztessen, még életében gondoskodott arról, hogy ki következék utánna. Árpád nemzetségéből még négy herczeg élt: Vazul, András, Béla és

Levente, de ezek közül István egyet sem óhajtott utódjának. Az elsőt azért nem, mivel kicsapongó életű volt, a másik hármat pedig azért mellőzte, hogy a keresztény hitben nem voltak elég erősek, tehát nővérének Gizelának (ki velencei fejedelemtől volt férjnél) fiát Pétert nevezte ki utódjának. 'S az, hogy ő nem ereszté választásra, hanem maga nevezett ki utódot, a Magyarokat fölingerelte, kik közül sokan ellene összeesküdtek. De midőn egyike az összeesküdteknek gyilkos szándékkal az alvó királyhoz közeledék, félelmében fegyverét, mellyel a királyt meg akarta ölni, elejté, 's térdre hulva bocsánatért esdeklett a fölébredt király előtt; ez kegyelmet nyert, de a többiek halállal büntettetének.

Magyarországhoz tartozott e' akkor Erdély?

Ez ideig Erdélynek külön fejedelem volt, de mint-hogy az ifjabb Gyula a kereszténységnek 's más ujtásoknak ellensége volt, István ellen föllázadt. A' dolog ütközetre került. István meggyőzte ifjabb Gyulát, a' fejedelemségtől is megfosztotta, és Erdélyt Magyarországhoz kapcsolta; a' fejedelmet két fiával (kik Bue és Bukne nevet viseltek) együtt foglyokul tartotta. Ettől fogva Erdélyt Magyarországtól függő vajdák igazgatták.

PÉTER 1038—1040.

Mik történtek Péter király alatt?

Magzat nélkül halván el István, a' három Árpád nemzetségu herczeg: András, Béla és Levente Gizela cseleitől (ki már néhány év óta fiával Péterrel együtt István udvarában lakott, mert férje a' velencei fejedelemségtől megfosztottan halt volt meg) életüket féltvén, Lengyelországba költöztek, így Péter minden nehézség nélkül elfoglalta a' trónt, de a' mellyre ő méltatlan volt, 's nem igyekezett a' nemzet bizodalját megnyerni. A' Magyarok teljességgel nem voltak vele megelégedve, mert a' főbb hivatalokra idegeneket: olaszokat és németeket emelt, sőt nyilvánbórral azzal fenyegeté a' Magyarokat, hogy az országot német tartományyá változtatja. Anyjával Gizelával méltatlanul bánt, kit bezárva tartott, hogy dolgaiba semmi befolyással

ne lehessen, 's még elég táplálékot sem adott neki. Bár a Magyarok ezt is roszták, de más tekintetből elég okuk volt, ellene panaszkodni. Almossal kötött polgári szövetség ellenére szüntelen csak idegenekkel tanácskozott, miért őt több ízben az ország nagyai megintették, de ő meg nem jobboldt, tehát az ellene föllázadt nemzet őt, két évig tartott uralkodása után, a királyságtól megfosztotta.

ABA SÁMUEL 1040—1044. = 4

Miként viselte magát Sámuel?

A Péter ellen fölzendült népnek vezére Sámuel vala, egyébkint a meghalt első királynak sógora. Péter Németországba futott elvesztett koronájának visszaszerzése végett segédelmet kérni, a Magyarok pedig Sámuel királyukká választották. De ez sem volt amannál érdemesebb a királyi méltóságra. A köznép iránt ugyan annyira kegyesnek mutatta magát, hogy az őt abának vagy apának nevezte, de a főbék iránt, kik közül sokan Péterhez hívek maradtak, csupa gyanakodásból olly kegyetlen vala, hogy 40 fő embert gyilkoltatott le. Kegyetlenségétől visszarettenve igen számosan Henrik német császárhoz folyamodtak, hogy Sámuel megbuktatni, 's a nála tartozkodó Pétert ismét a királyi székre juthatni segítse.

Péter újra királylyá lesz 1044—1047ig uralkodván. Midőn a császár segéd seregével az országba jött, Sámuel szembezált vele, de a csatában a Rába folyó mellett elesett. Azonban Pétert szerencsétlensége okosabbá nem tette, sőt most a német császár pártfogásában bizakodva, még kegyetlenebbül zsarnokoskodott a Magyarokon. — Mind azokon, kik Sámuel pártján voltak, boszút akart állani, de esztelen tette újra föllázítá ellene a Magyarokat, kiket legfőképp az boszontott, hogy Péter Henriknek a pártfogásáért hűséget ígért, 's a Magyarok megegyezése nélkül főurasági jogot adott az országon. Minél fogva ismét megelégelvén uralkodását, elfogva szemeit kiszurván a börtönbe veték, a kiköltözött három Árpádi herceget visszahívák, 's a legidősbet Andrást kinálták meg a királysággal.

I. ANDRÁS. 1047—1061. = 14

Mit tudunk I. András idejéből?

Már András útban volt 's Magyarország határán átlépett, midőn Pétert elfogták. Az országban iszonyu fejtelenség kezdte uralkodni. A' nép két részre szakadt: az egyik még a' megvakított Péterhöz szított; a' másik nagyobb és erősebb párt Vatha vezérlése alatt Andrásnak Pest tájáig elébe ment, 's nyilván kijelenté, hogy csak olly föltétel alatt ismerendi őt el királynak, ha a' kereszténységet eltörli, 's az ősi pogány vallást állítja vissza. András vagy erőtelen volt e' kívánságnak ellenállni, vagy pedig maga is hajlandó volt az ősi valláshoz, legalább hallgatva meg egyezett kívánságukban. Innét a' már nagy részint elenyézett 's félig meddig kiirtott pogány vallás lángra lobbant; a' nép dühöngeni kezdett; a' templomokat lerombolták; hol a' papokat érték, felkonczolták; 's a' kereszténységnek minden emlékét tüzzel vassal pusztították.

Ekkor történt, hogy a' csanádi püspök Gellért is többekkel Andrásnak Pestre elébe jöven, kocsijából kiragadva a' Kelendhegyre hurczoltatott, honnét levetették, melly róla: Gellért hegynek neveztetett. Azonban mihelyt András megkoronázva, 's a' királyi széken megerősítve volt, szigoruan parancsolta, hogy kiki a' keresztény vallásra visszatérjen. A' pogánysághoz makacsul ragaszkodókra halált hirdetett, mit sokakon végre is hajtott; melly tette által a' népet a' keresztény vallás felőli balvéleményében még inkább megerősítette.

Bár András már megvolt is koronázva, még sem hitte magát elég erősnek az országot kormányozhatni, tehát testvérét Bélát Lengyelországból magához hittá, annál is inkább, hogy III. Henrik nagy sereggel készült Magyarországra Péterért bosszút állani. Bélának azt ígérte András, hogy mivel magának fia nincs, őt örökösévé teszi, 's királylyá lehetni segíti.

Béla Henriket rútol legyőzve Németországba visszakergette; így az ország külsőleg biztosítva volt, most már a' belbékét kelle helyreállítani, melly István óta annyira megbomlott; de ezt nem vala képes eszközölni, sőt okos szolgáltatott belső háborgásra, ollyképen, hogy öccsével Bélának megígérte a' királyi széket; azonban második neje

tól fia született Salamon, tehát előbbi ígérletét megbánva, kétéves fiát megkoronáztatá, Bélát pedig üldözni kezdette. A' bizodalmatlanság gyűlölséggé változott, melly nem sokára belháboruban ütött ki. Béla megcsalatra lenni látta magát, a' veszedelem elől Lengyelországba ment, de kevés idő múlva onnét hadsereggel jött vissza, bátyjával megütközött, melly csatában Béla győzött, András pedig futás közben lováról leesett 's agyon tapostatott.

I. BÉLA. 1061—1063. — 29

× Mikor rendeltettek el a' vásárok ?

I. Béla alatt. A' csatában elesett András helyébe öccsét Bélát emelék a' Magyarok királyi székre, kit vitézségeért mindnyájan kedveltek. Ő egész lelkéből igyekezett a' nemzet javát előmozdítani, hogy annak szeretetét még inkább megnyerje; mert ő arról tökéletesen meg volt győződve, hogy király boldog nem lehet, ha csak a' nemzetnek teljes bizodalmaival 's ragaszkodásával nem bír; de tudta ellenben azt is, hogy a' nemzet bizodalját és szeretetét csak úgy nyerheti meg, ha annak javát eszközli. Illy elvekből indulva királyi jövedelmeinek egy részéről önként lemondott, tudniillik az adónak és vámoknak tetemes részét jövedelmeinek csorbulásával eltörölte; czélszerűbb pénzt veretett; a' vásárokat elrendelte. Az élelem árát némileg meghatározta, lejjebb szállította. A' haza iránt bizonyított szolgálatot érdem szerint jutalmazta meg. A' földművelést, melyet még eddig nem igen űztek a' Magyarok, minden módon igyekezett előmozdítani. ×

Milyen volt ekkor általánosan véve az országnak szorgalmi állapota ?

Alig három évig tartott rövid uralkodása alatt czélszerű rendelményei által olly annyira birta a' hazát virágzásnak indítani, hogy mindenben bővelkedett, 's már gazdagulásnak indult. Thuróczi azt írja krónikájában, hogy Magyarország ekkor, tudniillik miután Béla a' vásárokat elrendelte, a' vámot fölöslegét eltörölte és czélszerű pénzt veretve, a' nemzetet kereskedésre buzdította: az ország igen virágzó állapotban volt. Míg ő pénzt nem veretett, leginkább csak csere által történt a' vásárlás, a' mi pedig igen

alkalmatlan lehetett. Volt ugyan már előbb is valami igen apró pénznem, mellyet András veretett, (mit pensának neveztek, honnét a' pénz név eredt), de a' kereskedésre alkalmas nagyobb értékű ezüst pénzt, úgy szinte arany pénzt is ő veretett először. Eddig a' bizanti aranyok forogtak.

Mi igen nevezetes történet adta elő magát Béla alatt?

Az egész földnép föllázadt, 's ősi pogány vallását akarta ismét követni, mi ekkép történt. — Mivel Béla annyira igyekezett a' nemzet javát előmozdítani, némelly frigy és ármánykodó főbbek (mert mindig voltak, 's talán lesznek is önhasznu nagyravágyók) azt hitették el a' néppel, hogy Béla azt félelemből teszi. Ezt tudván Béla, különösen törekedett, még a' legutolsó jobbágy sorsát is tehetsége szerint javítani, 's a' legelső osztályu nép bizodalmit és szeretetét megnyerni; mire nézve Székes-Fehérvárra gyűlést hirdetett, mellyre a' nemeseken és papokon kívül minden faluból kétkét alsóbb rendűt, azaz jobbágyot is meghítt. Még ekkor az illy képviselői uralkodó rendszer ismeretlen volt, ez I. Béla nevét örökítendi a' történetekben. Hogy Béla ezt legszentebb czélbul tevé, szép lelke gyánítatja. Azonban a' nép Vathának fia János által elcsábítván, iszonyu zaj és fenyegetések között azt kívánta, hogy az egyházok és monostorok töröltessenek el, 's hogy a' keresztény hit helyett régi pogány szertartásuk hozassék be. Midőn a' király azt észrevette és látná, hogy a' felbőszült sokaságot csak nagyobb fegyveres erővel lehetne lecsillapítani, három napot kívánt a' föllázadtoktól, azt ígérve nekik, hogy az alatt az ország rendeivel tanácskozik 's kívánságukra válaszoland. A' három nap már szinte eltelt; a' sokaság zajongott 's a' rendek már remegni kezdettek, midőn a' király által mindenünnen összegyűjtött seregek hirtelen megjelentek, 's a' lázangó népet szétszlaták. Ebből az tetszik ki, hogy valamelly vallásnak, vagy általában minden javításnak elfogadására a' népet előbb nevelés által el kell készíteni.)

Béla, az igen jeles király, nem soká boldogíthatá az országot, mellynek pedig reá olly nagy szüksége volt volna. Midőn éppen Salamon ellen, ki szinte megkoronázott király volt, hadat készítene, reménytelenül halt meg,

kit minden Magyar gyászolt, csak azon kevesek nem, kik Salamonnal tartottak. Bélának három fia maradt: Gejza, László és Lambert, kiknek valamelyike, például a' legidősebb Gejza, könnyen elfoglalhatta volna a' királyi széket, de ezek nagy lelküen elengedték jogukat András nagybátyjuk fiának, megelégedvén az országnak harmad részével, mellyet hercegi czimmal birtak.

SALAMON. 1063—1074. = //

Folytattaték e Bélának szép munkája Salamon alatt?

Alig hunyt el Béla, a' régi zavargások álltak be, 's az elkezdett szép munkák félbeszakadtak. Salamon csak tizenkét éves volt, midőn Béla halálával Németországból, hol atyja halála óta tartozkodott, visszatért. Őt bátyjai hitták a' királyi székre, de a' könnyelmű 's meggondolatlan gyermek nem vala képes méltányolni bátyjainak iránta tanusított jóakarataikat. Az ifju királynak meghitt tanácsnoka Vid gróf volt, a' hercegeknek kaján ellensége; és Salamon, szerencsétlenségére csak ennek tanácsára hallgatott, ki fondorkodása által arra birta a' királyt, hogy bátyjaitól, kiknek a' koronát köszönheté, tagadja meg az országnak harmad részét. Ezért az ellenségeskedések majd nem kiütöttek, de az országnagyok, különösen a' főpapok a' királyt jobb gondolkodásra birták, 's a' villangásnak elejét vették, és a' megzavart békét helyreállították. A' hercegek legnagyobb hűséggel viseltettek Salamon iránt. Jelesen a' Kunokat, kik Moldvából jöttek be, 's a' Maros mentében egész a' Tiszáig pusztítottak, ők verték vissza. Ugyan ők győzték le a' Besnyőket (bissenus-ok) is, kik görögökkel együtt ütven Erdélybe, Nándorfehérvárt elfoglalták. De mind ezeket Vid fonákul magyarázta, 's a' királyt bátyjai ellen bujtogatta; végre azok elvesztésén iparkodott. Azonban a' gonosz szándékot jókor észrevette Gejza, 's a' veszedelmet kikerülte. Öcscsét Lászlót Morva- és Lengyelországba küldé segedelemért.

Midőn Salamon látná, hogy alattomosan semmire sem megy, nyilván kelt ki Gejza ellen, vele a' Tiszánál megütközött, és őt meg is győzte; de midőn Gejza részére Lengyelországból a' várt segéd sereg megérkezett, Vácznál Salamont megverte, kit aztán a' Magyarok királyi székeről le is tettek.

GEJZA. 1074—1077. — 3

Mit tudni Gezáról?

Ezen királynak egész országglása alatt, mi különben nem hosszan tartott, szüntelen viszálkodnia kelle a' királyságbul letéttetett Salamonnal, ki miatt nem fordíthatta erejét a' haza javának előmozdítására. Tudta Salamon tapasztalásbul, hogy őt a' Magyarok nem szeretik, 's hogy az egész nemzet Gezához ragaszkodott: ő még is erőködött, bár miképen is, a' királyságot megtartani, vagy inkább most visszaszerezni; mi okbul Henrik német császárt hitta segítségül Gejza ellen. A' császár erre kész volt; nagy sereggel ütött az országba. Gejza vele megmérkőzhető erőt nem tudta hamarjában kiállítani, hanem más módon akart magán segíteni. Tudniillik azon tájokrul, merre Henriknek seregével mennie kelle, a' lakosokat marháikkal együtt beljebb hajtatta, azt pedig, mit magukkal el nem vihetek, elégetteté, 's így az ellenséget éhségre juttatva nagy veszteséggel visszamenni kényszerítette. — Azonban ebből éhség, az éhségből dögmirigy támadt, melly más vidékekre is elterjedt, 's az országra nyomoruságot hozott.

Látván Salamon, hogy ő császár segedelmével e' szerint alig nyerheti vissza a' királyságot, VII. Gergely római pápához folyamodott. Ámbár a' pápa is látta, hogy Salamont, kit a' Magyarok most már gyűlöltek, a' királyi székbe vissza nem helyeztetheti: mégis biztatta, 's minden módot elkövetett Salamon kívánságának teljesítésére. Eleinte ugy viselte magát a' pápa, mint a' két király ügyét elintéző bíró, későbbben más módokhoz folyamodott; de Gezának szilárd lelke a' pápának minden törekvéseit meg-hiusította. Gejza sohasem vágyott a' királyságra, hanem erőtetve válalta e' nagy hivatalt (magára) Azért is nyilván kijelenté az országnagyok előtt, hogy ő kész arról most is lemondani, csak hogy a' viszálkodások megszűnjenek, és neki Salamon az ő hercegi birtokát hagyja meg.

Gejza tehát követeket küldött Salamonhoz, kit László Győrben ostrommal szorongatott, szándékát vele tudatni, de Salamon nem állott az ajánlatra: egy átaljában nem akarta, hogy vele másik osztozzék az uralkodásban. E' közben Gejza megbetegedvén, alig három évig tartott uralkodása után hirtelen meghalt.

I. LÁSZLÓ. 1077—1095. — 19

Mi nevezetesíti leginkább László idejét?

Leginkább az, hogy ő kapcsolta Slavóniát és Horvátországot Magyarországhoz. Gejza halálával a dolgok más fordulatot vettek. Most Salamon könnyen visszanyerte volna a királyi széket, csak kissé vonzódtak volna is hozzá a Magyarok; de igen ismerték könnyelműségét, őt mellőzve, Lászlót emelék a trónra, Gejzának testvérét, ki mind bölcsességét, mind vitézségét eléggé bebizonyította. Az ő uralkodásával szebb időszak derült Magyarországra: a trónváltozási zavarok és egyéb viszálykodások megszűntek, 's az ország a bölcs kormány alatt mind hatalomban, mind jólétében nem kevéssé gyarapodott. Még most sem szűnt ugyan meg Salamon remélni 's nyugtalankodni, de végre elfogatva őrizet alá tétetvén nem árthatott; azonban két év múlva szabadságát ismét visszanyervén, a Kunokhoz ment Moldvába, 's azok fejedelmének azt ígérte, hogy ha őt még egyszer a magyar koronához juthatni segíti, lányát feleségül veszi, Erdélyt pedig neki engedi. Ez ígéretre Kutesk a Kunok fejedelme vagy vezére, 's vele Salamon Erdélynek éjszaki részén (1086) beütöttek, 's mindent pusztítva, Magyarországra messze nyomultak.

Hányadik esztendőben kapcsolta László Tót- és Horvátországot Magyarországhoz?

1087-dik évben. Magtalanul halván meg Zwonimir horvátországi fejedelem, valamint István dalmatziai király is, az új király választása fölött pártok 's abból szokás szerint visszavonások támadtak. Ilona, Zwonimirnak özvegye bátyját Lászlót segítségül hitta. Ennek sikerült az elméket lecsöndesíteni és Slavóniát Horvátország nagy részével Magyarországhoz kapcsolni. E közben értesítve lón László, hogy a Kunok Salamonnal a hazának délkeleti részét pusztítják, nagy munkáját félbeszakasztva visszajött, 's a Kunokat győzedelmesen visszaverte. Ettől fogva Salamon eltűnt; hol 's miként mult ki, nem tudatik.

Olly nagy villongás után helyre állt a béke, 's László minden erejét és bölcsességét a népnek boldogítására fordította, annyira, hogy bölcs kormányát a külföld is elismerte 's magasztalta. Mi okból a németországi rendek őt

a' birodalom kormányával 's a' császári koronával kinálták meg; de ő azt el nem fogadta, nem akarván gondjait megosztani, hogy az olly sokat szenvedett haza bajait meg-
orvosolni több ideje legyen. X

A' Kunok kiüzve levén az országból, ismét Horvátországba ment, az elkezdett, de kénytelenül félbeszakasztott munkáját bevégezendő, tudniillik még nem voltak minden nehézségek elhárítva, 's Horvátországnak az Adria tenger felé fekvő része még nem kapcsoltatott hazánkhoz. Azonban alig kezdte ott László munkához, a' Kunok ismét beütöttek Erdélyen át Bihar megyébe, 's pusztítani kezdettek. Ismét visszasiet László, 's a' Kunokat ügyessége által a' Temes folyónál bekerítve, foglyaivá tette; kiknek azonban szabadságot ígért olly föltétel alatt, ha Magyarországnak maradni, 's a' keresztény hitre térni akarnak, Melly föltételeket a' Kunok elfogadván, lakhelyül azon földet kapták, hol maig is laknak: a' Zagyva és Tisza folyók közt és Jászok név alatt ismeretesek; melly nevezetet onnét nyerték, hogy ijjal jól tudtak banni, azaz jó ijászok voltak; melly névből rövidség okáért az i kimaradt, 's lett belőle: Jászok, kiket másképp ijász vagy jász kunoknak is szoktak hini.

Tartattak e László alatt országgyűlések, 's minő nevezetesebb törvények hozattak?

A' belső viszonyok még nem voltak kellőleg elintézve az által, hogy a' külellenség mindenkor szerencsésen visszaveretett vagy meggyőzetett. A' pogány vallási szertartások maradványai még nem voltak egészen kiirtva, mert ha nyilván nem is, legalább titkon még sokan ragaszkodtak hozzá és gyakorolták. A' sok háborgás közben nem csak az alnép, de a' főbbek sőt papok erkölse is nagyon elvadult, megromlott; leginkább pedig a' lopás hatalmasodott el, mellynek megorvoslására 's egyéb bajok elintézésére László két ízben tartott országgyűlést, mellyeken főkép a' pogány szertartások, rablások 's lopások és más bűnök ellen hozattak szigoru törvények. Nevezetesen az egyik gyűlés (1092) Szabolcsan a' Tisza mellett; a' másik Pannonhegyen tartatott. Az ottan hozott törvények szelleméből következtethetni mind a' polgári, mind az egyházi dolgok állapotjára. A' mi az egyházi dolgokat

tárgyazó törvényeket illeti, kitetszik azokból, hogy László idejében inkább a' görög vagy keleti egyház szertartásait követték. Ámbár István alatt hozott törvények a' lopásról már igen szigorúak voltak, de László azokat még keményebbekké tette, ugyan is a' III-dik könyv 8. fejezetében ez áll: Ha szabad ember tiz denarius értékűt lop, minden vagyonával vesszen el, 'sa't. A' II-dik könyv 12. fejezetében, ezt 's ehöz hasonlókat olvashatni: Ha akár szabad ember, akár szolga egy ludat vagy tyúkot lop, egyik szemétől fosztassék meg, 'sa't. Az ottan találtató többi törvényeket ide értve képzelhetni, mennyire el kellett hatalmasodva lenni a' lopásnak, hogy illy szigorú törvények lőnek szükségessékké.

ÁLMÁN. 1095—1114. = 19'

Kálmán Nevezetes király volt e Kálmán?

Malin Ő, mint alább tetteiből ki fog világlatni, akkori időben élt legjelesebb király egyike volt. Némelly írók azt állítják, hogy ő Lászlónak, mások pedig, hogy Gejzának fia volt. De bár kinek fia volt legyen is, nagy eszű és szilárd jellemű férfiú vala. Ő elsőben papi hivatalra szánta magát, de abból későbben kilépett, minthogy akkori időben ritka tudományosságánál fogva a' nemzet 's ország-nagyok hajlandóságát bírta, tehát közakarattal egyéb hercegek fölött királyi székro emeltetett.

A' keresztes hadban részesült e Kálmán?

Ő sokkal józanabbnak tartotta, abba nem elegyedni. Ez időben ama vélemény kapott lábra, hogy a' szent földet, hol Jézus született 's nevelkedett, nem kellene a' pogányok hatalmában hagyni. E' végre a' római pápa meg-egyezésével sőt buzdítására számtalan német, franczia és más nemzetbeli sereg tódult össze, a' szent földre menendő. Ennek kezdete már előbb László idejében történt, kinek hire 's bölcs kormányzása a' külföldre is elhatott, tehát őt választák a' keresztes hadnak fővezérévé, mit el is fogadott, de készülétek közben meghalt. — Kálmánt is felszólították egyéb fejedelmek, hogy a' keresztes háborúban részt vegyen, de ő azt gondolta, hogy abból semmi haszna sincs, és a' nép itthon sokkal szükségesebb, mint hogy

oda zarándokoskodjának, tehát nem vett benne részt. Ez azt mutatja, hogy Kálmán korában rendkívül felvilágosodott eszű férfiú vala. Az időben még a' sajtónak vagy könyvnyomtatásnak hirtel sem volt, tehát nagy ritkaság vala, némelly irott könyveket látni, 's minthogy Kálmánnak szokatlanul több könyve volt, 's gyakran olvasni is látták, könyves Kálmánnak nevezték.

Min iparkodott különösen Kálmán?

Leginkább azon, hogy a' nép ne csak pásztorkodásból vagy marhatenyésztésből éljen, hanem a' földműveléshez is lassanként szokják. Ezen böles és tudós fejedelem külelenséggel nem keveset bajlódott, mert mingyárt országglása kezdetén a' keresztésekkel kelle küzködni, kik czéljukrul megfélekedve utjokban mindenfelé pusztítottak és raboltak. Ezeknek első csapatát Remete Péter vezette, kinck Kálmán megengedte ez országon keresztül mehetni, de minthogy a' vakbuzgók szélére ragadoztak 's üldöztek, Kálmán seregét vezetett ellenük. Közelgetett a' keresztéseknek második csapata Gottschalk vezérlése alatt, ezeknek Kálmán elejökbe izent, hogy az országon keresztül menni nem engedi; ők azzal mit sem gondoltak, hanem berontván a' határon, Mosonig nyomultak, hol Kálmán rajtuk ütött, 's őket elszélesztette; — végre érkezett a' harmadik csapat, vagy inkább maga a' főereg, mellyet Bouillon Lotharingi herczeg vezetett, Kálmántul engedelmet kért hazánkban keresztül huzódhatni, igérvén, hogy seregei semmi jogtalanságot el nem követnek; a' király megengedi nekik keresztül mehetni, de ovatosságból még is szemmel tartván, őket tettetett udvariságbul a' határ széleig el is kísérte. — Azonkivül hadakozott a' Csehekkel, Velenceiekkel és Oroszokkal is; mégis a' haza virágoztatására sokat tett. Dalmátországnak egy részét elfoglalva Magyarországhoz kapcsolta, úgy szinte Horvátországnak is a' tengerre fekvő részét, mellyet László még nem csatolt ide, hazánkhoz kapcsolá.

Milly nevezetes törvények hozattak Kálmán alatt?

Első István és László alatt létesült szigoru törvényeket szelidebbekkel cserélte föl, és sok uj rendelések tétet-

tek, különösen a' honi ipar, 's mezeli gazdaság ébresztésére; de leginkább emlékezetes ama híres törvénye a' boszorkányokról, melly így szól: A' boszorkányokul szó se legyen, mert nincsenek. — Ez időben, mikor még a' babona egész nagyságában uralkodott, igen merész állítás volt, még királytól is.

Erős jellemét tanusítja az is, hogy a' római pápa a' magyarhoni papságon hatalmát akarta gyakorolni, de Kálmán szinte hatalmasan védette apostoli királyi jogait, 's teljességgel nem engedte meg, hogy a' pápának a' magyarhoni papság dolgaiba befolyása legyen.

Miféle tett homályosítja Kálmánnak nevét?

Az: hogy Álmosnak és öt éves fiának szeméit kiszuratta. — Nagy kár, hogy Kálmán illy nagy érdemekkel teli, hadban és békében dicső életére egy hibás tette által, mire hirtelen haragbul vetemedett, olly homályt vete. Némileg menthető vétke, de csak kevésben, mert minél kifejlődöttebb eszű valaki, annál inkább megkívánhatni tőle, hogy esze a' szenvedélyeken uralkodjék. Álmossal, atyja testvérének fiával, ennek állhatatlansága miatt gyakran viszázkodott, de a' béke mint rokonok között mind annyiszor hamar ismét helyreállt. Azonban egyszer arról vádolták Álmost, hogy némelly lázzangókkal Kálmán ellen egyetért, erre Kálmán annyira felbőszült, hogy Álmost elfogatván 's nem csak neki, hanem öt éves ártatlan fiának Bélának is szeméit kiszuratta. Ennyire viszi az embert indulatja, ha nem tanulta annak elejét venni. Kálmán e' kegyetlenségének gyakori megemlékezésére bús komolyságba esett, mitől sohasem tudott megszabadulni.

II. ISTVÁN. 1114—1131.

Mikor jöttek a' Kunok másodszor Magyarországba?

A' Kunoknak második csapatát Tatár nevű vezérük alatt jött be 1128-dik esztendőben, nem ellenségesképen, hanem II. Istvántul engedelmet kértek az itt letelepedhetésre. István megengedte nekik bejönni, 's azon földet kapták, melly most Kiskunság név alatt ismeretes. Ezen Kiskunság egyébiránt az előtt sokkal nagyobb volt, mint

most; de időfolytával a' zavargások és viszontagságok közt e' mostani állapotára olvadt le.

Midőn István atyjának helyébe lépett, csak tizenhárom éves gyermek volt. E' fiu a' természettől szép tulajdonságokkal áldott meg, de nevelését a' tudós atya elhanyagolta, tehát szilaj és indulatos király lőn, melly utolsó tulajdonságot valószínűleg atyjától öröklötte. Ennek uralkodásától fogva 3-dig Béláig majd hatvan egész évig nem csak hogy nem emelkedett, gyarapodott a' haza, sőt sülyedt jólétében azon szüntelenül tartó belzavarok között, mellyeket részint maguk a' fejedelmek, részint a' királyi herczegek rossz erkölceik által okoztak.

István alatt Dalmátország, mellyet atyja kapcsolt Magyarországhoz, elpártolt 's a' Velenceieknek hódolt. Több háboruba bonyolodott, de azokból nem hogy haszon nem háromlott az országra, sőt káros következései lettek. Dalmátországot ugyan visszafoglalta, de egyéb háborui, például a' Lengyelek és Osztrák ellen jogtalanok voltak. Mint könnyelmű ifju talán csupa szeszélyből rontott gyakran Ausztriába, 's mind annyiszor visszaveretett, még pedig mindig veszteséggel. A' kicsapongó ifju szomorú példáját adta rossz neveltetésének. Semmit sem hajtván a' körülte levő, 's mind az ő, mind pedig az ország javát eszközölni kívánó főbkek tanácsára, vakon rohant önzasedelmébe; mértéktelen kicsapongása által kora halálát okozta, 's az országot is zavarba hozta. Midőn halálos ágyán feküdt, utóda iránt aggodván, jelentik neki: hogy Almosnak fia Béla, kit atyja megvakítatott, nem halt meg, hanem a' pécsváradi monostorban él; azon igen megörült, 's azonnal a' vak ifjut magához hivatván, utódának nevezte ki. István 30 éves korában halt meg. Milly sok jót tehetett volna még másik harmincz évig, ha szenvedélyének parancsolni tudott volna.

II. BÉLA. 1131—1141. = 10

Javultak e' a' dolgok II. Béla alatt?

Nem mondhatni, mert mihelyt megkoronáztatott, azok, kik vakságának némileg okai voltak, azonnal félni kezdettek, hogy majd vak Béla bosszút áll rajtuk, tehát mindent elkövettek, hogy Bélát a' trónról levessék, és Bori-

chot emeljék királyságra, ki Kálmánnak második, de hivelensége miatt elűzött nejétől született. Ez Kálmán fiának tartván magát, jogot igényelt magának a' koronához. Vak Béla tehát egybehitta az ország nagyait, 's kérdést tön: valóságos fia e Borich Kálmánnak, vagy nem? mert a' Borich által kezdett hadat a' szerint kell elítélni. 'S mint-hogy sokan vonzódtak Borichhoz, igennel feleltek a' kérdésre. Ezt hallván Béla, eleinte megfélemltet, 's mind azokat elfogatóván, megölette, kik Borichot Kálmán fiának állíták. Így Borich, bár lengyel segéd sereggel többször megkísérelte, de a' trónt el nem nyerhette.

Biztosan állván Béla a' királyi széken, a' kormányzásban kelleténél is inkább segéde volt neje Ilona. Midőn 1135-dik év táján Aradon országgyűlést tartott, nem a' haza' javát eszközölnö, hanem neje ösztönzéséből, hogy azokat, kik vakságának okai voltak, vagy okaiul gyanítottak, boszulja meg; erre szám szerint hatvannyolcz országnagy és nemes ki sem hallgatva, ott mingyárt a' gyűlés helyén lekonzultatott.

Neje halála után csak hanyagul országolt, később pedig egészen a' boritalnak adta magát, 's maga is meghalt tiz évigi kormányzása után; fiai voltak: Gejza, István és László.

II. GEJZA. 1141—1161. = 20

Miről legnevezetesebb II. Gejza?

Arról, hogy ő hitta be a' Szászokat, kik Erdély egy részét, és Magyarországbán az ismert 's róluk úgy nevezett Szepességet még ma is birják. Minthogy Gejza csak tizenkét éves volt, mikor a' kormányzás rászált, kis koruságában helyette három országnagy igazgatta az országot. Magyarországbán valamint Erdélyben is még akkor néptelen nagy térségek, puszták voltak, mellyek népesítésére Gejza 1142-ben számos családot hitt be a' német földrül, kik részint Erdélyben a' most úgy nevezett szászföldön telepedtek meg, másik csapat pedig a' felső megyékben a' Karpátok alján ütött tanyát, 's még ma is virágzó városokat emeltek, a' földmívelést, bányászatot 's kézmesterségeket pedig példájok és szorgalmuk által nagy mértékben terjesztették.

Adim vantis
talak

Egyébkint Gejza országlásának idejét nagyobb részint belzavarok és háborúk tölték ki. — Ugyan is Borich ismét remélette a' gyermek király alatt Magyarországot elfoglalhatni, 's 1146-ban austriai segéd haddal az országba rontott, 's Pozsont elfoglalta; de Gejza nem csak visszaverte, sőt a' háborút Austriában is folytatta, és vezérükön még ott is fényes győzedelmet nyert. A' béke e' részben helyreállott, de kevés idő múlva más háboru támadt, Szerbország miatt, Manuel görög császárral, ki ez időben igen gyakran beleavatkozott a' Magyarok ügyeibe, 's minden alkalmat hasznára fordított, hogy valamikép hatalmát Magyarországra kiterjeszthesse. És ez volt az oka, hogy István és László hercegeket, kik testvérük II. Gejza király ellen fölkeltek, nem csak szívesen fogadta, hanem hadsereggel is segítette őket — bátyjuk ellen. Azonban e' testvéreket II. Gejza görög seregeikkel együtt igen megverte, ettől fogva Manuel nem segítette többé a' nála menekvő hercegeket, de terveinek kivételére kedvezőbb alkalmat várt, mi nem sokára bekövetkezett Gejza halálával, ki Istvánra hagyta a' koronát.

III. ISTVÁN. 1161—1173. #12

Ismét gyermek ült a' megürült trónra, Gejzának fia, ki alatt az álnok Manuel czelszövényei, mellyek által Magyarországot hatalmába venni mesterkedett, nagy zavart okoztak. Alig lépett a' gyermek király trónra, Manuel a' másik Istvánt, ennek nagybátyját behozá és követelte a' Magyaroktól, hogy ezen Istvánt ültessék a' királyi székbe. A' Magyarok eleinte megfélemlettek ugyan Manuel hatalmától, mivel igen nagy sereggel érkezett, de azért még sem választották azt, kit Manuel akart t. i. az idősb Istvánt, hanem ennek öcscsét László herceget, III. István pedig a' trónról elmozdítatott.

II. LÁSZLÓ. 1161.

Meddig országlott László?

Allg hat hónapig. Midőn a' Magyarok őt választák István helyett, kit annyira igyekezett Manuel trónra emelni,

ennek titkos cselszövényeit akarták kijátszani, de Manuel fortélya győzött; ugyan is sürgetésére azt határozták végre, hogy ha II. Lászlónak halála történnék, akkor István, ki már most két ízben maradt ki a választásból, legyen király, addig pedig Pozsont vidékével bírja. László csak ugyan hamar meg is halt, hihetőleg Manuel és István alattomos uton sietteték halálát, hogy minél előbb céljukat érhesék. Helyébe tehát a határozás szerint választatott

IV. ISTVÁN. 1161—

Elérte e Manuel célját?

Nem. István, Manuel kegyence, vagy jobban mondva, céljainak eszköze, ugyan királyi székre jutott, de azért Manuel Magyarországon uraságot nem gyakorolhatott. Mert görög szokásai 's erkölcsői miatt, és hogy Manuelhez ragaszkodása nagyon is szembetűnő volt, őt a nemzet gyűlölni kezdé, 's midőn a Magyarok megtudák, hogy az országnak egy részét Manuelnek ígérte pártfogásaért, 's hogy a trónra juthatni segíté, ismét

III. István, mint törvényes királyuk, zászlója alá gyűltek, 's a bitortlót elűzték. Ezt megértvén Manuel, 's hallván, hogy a Magyarok harczra készülnek IV. István dolgát nem akarta tovább erőtetni, ki nem sokára meg is halt; de azért nem mondott le reményéről, még is egykor Magyarországhban uralkodni; sőt midőn látta, hogy erővel vagy hatalommal nem boldogult, más eszközökhöz nyult, tudniillik a Magyaroknak megelőzőleg békét és barátságot ígért; 's annak bebizonyításául lányát a király testvérének Bélának feleségül ígérte, azonkívül még azzal is biztatta Bélát, hogy halála után görög császár leszen. Azonban rövid idő mulva kisült, hogy Manuel részéről mind ez csak fortély vala. A békesség közte és a Magyarok közt megkötötett e föltételek alatt: 1) Béla Manuel udvarába menjen, 's vegye el nőül annak lányát Máriát. 2) Dalmát-és Tótország Béla birtokául tekintessék, 's azokat Manuel igazgassa. De később III. István ezeket jobban megfontolta, 's a Béla számára kijelelt részeket visszafoglalá. Ekkor hadat küldött Manuel, 's vele István szerencsétlenül ütközött meg. Dalmácia kezéről elesett, mellyet többé soha

sem nyert vissza. E' harcz között a' jó tulajdonságokkal bíró István meghalt.

III. BELA. 1173—1195. — 23

Miről emlékezetes különösen III. Béla?

Leginkább nevezetes arról, hogy ő hozta be azon szokást, mi szerint az ügyek írásban terjesztettek a' király elébe, nem pedig élőszóval személyesen. Béla hosszabb ideig tartozkodott a' görög udvarnál, minthogy feleségül is a' görög császár Manuel lányát vette, hihetőleg ott látta ezen szokást. Bélának e' rendelete nagy mértékben mozdította elő, hogy a' Magyarok írni tanuljanak. Az előtt tudniillik, ha valakinek valami baja vagy panasza, vagy kérelme volt, személyesen ment a' királyhoz, és élőszóval adta elő ügyét. Ennek megvolt a' maga jó oldala is, de rossz is: jó oldala volt, hogy a' király maga hallott, tudott, 's látott mindent, holott a' benyújtott kérelmekről gyakran, de legtöbb esetben mit sem tud; de ellenben rossz oldala volt, hogy sokszor csekély dolgokat olly hosszasan 's olly zavartan adták elő, hogy érteni nem lehetett, 's a' királyt gyakorta fontosabb dolgoktól vonták el.

Valamint majd minden király halálával az ország a' trónváltozási zavaroknak volt kitéve, úgy most is. Manuel szinte ali várta, hogy Bélát udvarából távolítva a' magyar koronához juttassa, de éppen az által késleltette dolgait, 's István halála után nem mingyárt, hanem két év mulva ülhetett Béla a' királyi székbe. A' Magyarok tudniillik attól tartottak, hogy ő pártfogója 's ipa iránti kedvezésből az országnak kárára leend. Azonban a' nemzetnek, melly tőle mint Manuel kegyenczétől idegenkedett, nem volt oka megbánni, hogy királyává választá; mert Béla, a' sok szép fejedelmi tulajdonokkal bíró Manuel oldala mellett ügyesülvén, egyike lön a' legderekabb fejedelmeknek.

Melleyek Bélának érdemei?

A' pártok háborgásai között megrongált hazának egy erő teljes kormányra fölötte nagy szüksége volt, 's azt Bélában megnyerte. Ugyan is miután királyi széke biztosan állt, egész gondját a' haza jólétének emelésére fordította.

A' rablók és tolvajok kiirtására, kik a' zavaros időkben nagyon megsokasodtak, szigoru törvényeket és rendeleteket hozott; ugyan e' célbul a' népnek azon részét, melly még mindig csak sátorok alatt lakva pásztorkodó vándor életet élt, állandó lakhelyek építésére, a' földmivelésére és kézimesterségek gyakorlására szorította. Mind azt, mit Görögországban hasznosnak lenni megismert, Magyarországon is, mennyire a' körülmények engedék, gyakorlatba hozta. A' törvényszékeket jobb lábra állította. A' birák hatalmát, kik eddig önkényök szerint ítéltettek, korlátozta.

Mig ezek történtek, Manuel meghalt, 's vele nem csak a' Görögök befolyása megszűnt a' magyarországi dolgokra, hanem az általa elfoglalt Dalmat- és Tótország is visszakerült. Tótországot ugyan mingyárt a' császár halálával visszafoglalta Béla, de Dalmátországot csak hosszas háboru után nyerhette vissza; mert a' Velenceiek nem akarák a' nekik igen kedvezőleg fekvő országot másnak engedni.

Mit tudunk még nevezetesen III. Béla idejéből?

Azt, hogy ő alatta kapcsolatot legelőször a' magyar birodalomhoz Galliczia. — Ez országot akkor pártok szagaták, miként nagyobb részint hazánkat is szünetlenül; az egyik Bélához folyamodott segedelemért, ki azonnal sereget küldött Gallicziába, 's fiát Andrást, miként a' gallicziaiak ohajták, királyukká koronáztatá; azonban András nem soká maradhatott Galliczia birtokában. — Szinte nagyon emlékezetes az is, hogy III. Bélának jegyzője, a' magyar királyoknak viselt dolgait kezdette megírni, ki a' történetben így idézve fordul elő: Bélának névtelen jegyzője. Béla hozta be a' ciszterciák szerzetét, kiknek szép jószágokat adott olly föltétel alatt, hogy az ifjuságot tanítsák. — E' jeles és méltán mindenkitől szeretett fejedelem megemlékezvén a' trónváltozási szakadások és pártok által okozott zavarokról, még életében gondoskodott arról, miként kellene annak elejét venni, hogy a' mi jót az országban mívelt, az halála után is megmaradjon, 's gyarapodjék. Aggodtatá őt Imre fiának heves, Andrásnak pedig nagyravágyó 's bátyja ellen irigykedő lelkülete. Hogy tehát halála után a' testvérek viszálykodásai a' hazát zavarba ne döntsék, Imret még életében megkoronáztatá,

Endrének pedig nagy kincseket hagyott, hogy azon keresztes hadat szedvén, a' szent földért harcolni menjen. Béla 23 évig uralkodott.

IMRE. 1195—1204. 9

Gyarapultak e az elhunyt derék atyjának intézményei fia alatt?

Nem; mert a' két testvér, ámbár atyjuk mindent legjobban elintézni szándékozott, egymással háborgott, melly háborgásokat azonban inkább András nyugtalansága 's nagyravágyása okozott, ki az atyjától ráhagyott temérdek kincsét hadsereg-gyűjtésre fordítá ugyan, de a' mellyet nem a' szent földre vezetett, mikép atya óhajtá, hanem királyi testvére ellen, azt a' trónrul lebuktatni szándékozván; ugyan is nagyon sérté az Andrást, hogy az eddigi szokás szerint neki hercegi czim és birtok nem adatott; tudniillik Dalmát- és Horvátországra vágyott. Az első viszálykodás némelly kis csaták után a' pápa közbenjárására azon föltétel alatt csillapodott le, hogy András Horvát- és Dalmátországokat hercegi czimmal bírja. Azonban e béke nem soká tartott; mert a' nagyravágyó Endre szüntelen nyugtalankodott, 's a' villongás komoly harcvezetésre fajult. Endrének sükerült nagy ígéretek 's kincse által a' nemességet 's Imrének hadseregét részére csábítani. Imre elhagyottan veszélyben forgott, de egy szerencsés ötletének bátor végrehajtása őt megmente. Látván, hogy csekély számra olvadt serege Andrással meg nem mérkőzhetik, fegyverét elhánnyva, védtelen csak egy vesszőt tartva kezében, egyedül ment az ellenségnek azaz Endrének csatarendei közé, e' szavakat hangoztatva: „meglátom, ki merészli szentségtörő kezeit fölemelni ura 's királya ellen.“ A' harcosok meglepetve, báméskodtak, 's utat nyitottak a' köztük méltóságosan lépdelő királynak, ki öccsét karján fogva, kivezette a' táborbul 's Kenevárba záratta. E' ritka lélekjelenlétet méltán magasztalják Imrében. Életének végét közeledni észrevevén, mindent elkövetett, hogy csecsemő László fiának a' koronát biztosítsa. Testvérét a' börtönbül kibocsátá, 's így nagylelkűség által igyekezett megnyerni, kit fiának gyámnokává, az országnak pedig helyettes kormányzójává nevezett.

III. ÁSZLO. 1204—1205.

E' gyermek egy évig viselte a' koronát, vagy inkább a' királyi nevet, de minden hatalom gyámnokának kezében volt. Különösen kitüntette magát András az anyakirályné iránti méltatlan bánás mód által. A' megsértett királyné fiával együtt Ausztriába futott, gyámnoka Endre ellen segédelmet keresni; már készült a' háboru, midőn e' gyermek király László meghalt.

II. ANDRÁS. 1105—1135.

Mit tett András, miután az olly igen óhajtott királyi méltóságot végre elnyerte?

— II. András majd végveszélyt hozott a' hazára, hanyag kormánya által; de más részről e' hibája ébreszté föl a' Magyarokat fenmaradásukról gondoskodni, 's törvényeket hozni. — Az erőtlén lelkű András a' kormányt feleségére bizta, vagy legalább engedte, ki minden főbb hivatalokra idegeneket emelt, mellözve a' Magyarokat. Ezt az országnagyok nem tűrhették, összeesküdtek, mi azonban felfödöztetett, 's elnyomatott. Ettől András megijedt, 's hogy a' főbb nemességet megengesztelje, 's magát náluk megkedveltesse már szinte nagy hibát követett el: a' királyi 's koronai jószágokat a' nemesség közt elpazarolta, azt híven, hogy ezáltal minden jóvá tesz; de a' sokaknál megvetett király elvesztett tekintetét soha sem nyerte vissza. Más részről mind inkább nevedett a' gyűlölség felesége iránt, ki az idegeneket irigységig pártolta. Jele sen testvérét Bertholdot előbb kalocsai érsekké, aztán Dalmát- és Horvátország bánjává tette, megfosztván e' méltóságtul Bankot, utóbb pedig Bertholdot még erdélyi vajdaságra is emelte, másik testvérét pedig esztergomi érsekké nevezte.

E' közben történt, hogy a' Gallicziaiak Andráshoz követeket küldöttek, kérvén őt, hogy fiát Kálmánt nekik királyukká adja, 's a' köztök levő zavargásokat csillapítsa le. András kapván e' kedvező 's nagyra vágyásának hizelgő alkalmon, Gácsországba ment. Távollétét hasznukra fordítván az elégedetlenek, főképen azoknak feje Bank a' királynét megölte. Visszatérvén András Gácsországbul Bank

nádort ugyan halállal büntette, de a többiek büntetlenül maradtak. Ebből aztán még sokkal több visszaélés támadt, 's a tekintetét vesztett király az egész belső forrongást elfojtani nem vala képes; sőt midőn fonák kormánya mindig új sebeket ütne a nemzettesten, a belzavar annyira nőtt, hogy a pápának kelle magát közbevetni, kinek eszközésére a dolgok némileg rendbe hozattak.

Most valahára megemlékezett András atyjától öröklött kötelességéről, mi szerint a neki hagyott kincseken a szent földnek elfoglalására hadat kelle vezetnie. Mielőtt tehát elutazott volna, Béla fiát megkoronáztatva, kormányzóul rendelé. De távozása által számtalan hibáit tétezve, még nagyobb nyomoruságba dönté a hazát. A belviszályok sokkal nagyobb mértékben mind felujultak: a bűnök büntetlenül maradtak; a királyi javak elfoglaltattak; szóval, minden föl vala forgatva. — Jeruzsalem, 's általában a szent föld elfoglalásában nem boldogulván, miután pénze elfogyott, 's magával vitt tiz ezernyi katonaságából is csak kevesen maradtak, vissza kellett Andrásnak jönnie, mellytül fogva jeruzsalemí Andrásnak nevezetett, melly czímet minden utánna következett magyar királyok használtak, 's még ma is némileg.

Milly állapu volt Magyarország, midőn András Palaestinából visszatért?

Szinte képzelhetlen nyomoruság uralkodott az egész hazán. Királyi jövedelmek nem voltak, mert azon javakat, honnét azok folyhattak volna, némelly hatalmasbak magok közt felosztották. A király tehát, hogy a jeruzsalemí utra fölszedett pénzt hitelőinek lefizethesse, a földnépre nagy adott vetett; az ezüst pénzt alábbvaló érczennel vegyítette. Azon némelly jószágokat, mellyek még számára fenmaradtak, vagy a mellyeket képes volt visszafoglalni, vele keletről jött idegeneknek: Ismaelitáknak, Saracenusoknak 'sa't. adta haszonbérbe. És midőn semmi módon sem tudott elég pénzre szert tenni, azokat akarta törvényszék elébe idézni, kik távollétében a koronajavakhoz mertek nyulni; de ezek erejökben bizván, meg nem jelentek, 's a király tehetlenségét ismervén, nem engedelmeskedtek.

Nevelte a bajt 's nyomoruságot, más részről az is, hogy a király tulajdon fiával viszálykodott. Így nem csak a köznép a terhes adó miatt, hanem a nemesség, pap-

papság (ez azért főképp, hogy nem keresztényeknek adá haszonbérbe a királyi javakat) 's fia Béla is ellene támadt. A nemesség már annyira zajongani kezdte, hogy András csak rendkívüli móddal csillapíthatta le a kedélyeket. Hogy mind a maga, mind pedig az ország bajai megorvosoltassanak, kénytelen volt gyűlést tartani, mellyen készült ama nevezetes oklevél, mellyben a nemesség szabadalma foglaltatik, 's a rajta függő arany pöcsétről arany bullának neveztetik, 's még ma is ezen bulla szolgál alapjául a nemesség jogainak.

Melleyek az arany bullának nevezetes pontjai

Ez oklevélnek főbb pontjai a következők:

1. A nemes embert, míg meg nem idéztetik, és vétérről a törvény előtt meg nem győzetik, el nem foghatni.
2. A papok és nemesek adót nem fizetnek, 's a melly jószágokat nekik a királyok adtak, azokat örökösen bírják.
3. Midőn a király az országon kívül akar hadakozni, a nemesek kimenni nem tartoznak, hanem csak a király költségén.
4. Ha valaki a hadban elesik, annak fia méltó jutalmat vegyen.
5. Idegenek az ország (nemzet) megegyezése nélkül hivatalokra ne emeltessenek, birtokot nekik a király ne adhasson, 'sa't.

E' pontoknak következő záradék adá meg fontosságát: Ha ezeket 's a többi törvényeket a király meg nem tartja: szabad legyen ellene akármelleyik nemesnek is kikelni, 's az, király iránti hívtelenségnek ne tulajdoníttassék. De e' záradék későbbben I. Leopold alatt (1687) (mint alább látni fogjuk, eltöröltetett.)

Orvosolva lön e az által az országban minden?

Korántsem, mert ez még csak későbbben hatott, 's akkor is nem a király, hanem a nemesség hasznára. A pénzhíányt szörnyüleg érezte András. Azok, kiktől a királyi javakat visszakívánta, élete ellen esküdtek össze, 's

Fridrik német császárt akarták a' trónra híni. Az összeesküvés ugyan felfödöttetett, de minthogy abba a' legfőbbek is bele voltak bonyolodva, András nem meré mélyebben kutatni, 's a' részesekek büntetlen maradtak; tehát másként igyekezett pénzt teremteni: a' templomok kincseit és papok jószágait támadta meg. A' mahomed vallású és zsidó haszonbérlok annyira zaklatták az ország lakosait, hogy sokan kétségbeesetten sorsukon javítandók a' keresztény hitről lemondva, a' haszonbérlok vallására tértek, de még gyermekeiket is eladák azoknak. — Így csordultig telt a' nyomoruság pohara, 's megint a' pápa veté magát közbe, 's avval fenyegeté a' királyt, hogy ha a' zsidókat és izmaelitákat el nem mozdítja, 's az elfoglalt egyházi javakat vissza nem adja, 's a' zajongásoknak véget nem vet; az egyházokat bezáratja az egész országban 's megtiltja az isteni szolgálatot. Ez némileg felkölté a' királyt hanyagságából, de midőn a' közinséget orvosolni készül, meghalt kormányának 30-dik esztendejében.

IV. BÉLA. 1235—1270. = 95.

Mi gyászos eset adta elő magát IV. Béla alatt?

A' Tatórok vagy Mongolok Magyarországot elpusztították. — Ámbár mindig elég baj, veszedelem 's belső villongás és háboru nyomta e' hazát, de ez időben a' legnagyobb veszedelem érte. — Béla, mint láttuk, nagy zavarok közt jutott az atyja halála által megürült trónra. Midőn szigoruabban kezdé a' dolgok' orvoslásához fogni, az illyektől már elszokott nemesség egy része összeesküdt ellene, 's Fridrik osztrák herczegét szándékoztak a' királyi székre meghíni; azonban az ajánlást készséggel fogadó, 's már az országba jött Fridriket Béla visszaverte. Ettől fogva a' félelem ugyan visszatartá a' nemességet a' lázadástól, de később saját kárával iszonyuan boszulta meg magát Bélán.

— Mint tudjuk, a' Kunoknak már két csapata érkezett hazánkba, de még mindig nagy számmal maradtak Moldvában, 's talán evvel dél-keletre határos szomszéd országokban is. Hire már keleti Európában, hogy a' Mongolok megszármíthatlan seregben indultak ki Ázsiából Europa felé. A' Moldvában lakó Kunok fejedelme Kuthen (kit a'

Tatárok űztek ki népével együtt ősi lakhelyéből) követeket küld Bélához kérni őt, engedné meg nekik Magyarországra jöhetni, 's itt családostul letelepedhetni. Béla tehát, mint-hogy számos vidék még néptelen volt ez országban, örömmel teljesíté kívánságukat, de olly föltétel alatt, ha hogy a' keresztény hitre térnek. E' föltételben a' Kunok megegyezvén, mintegy 40,000 család érkezett, kiknek Béla azon termékeny földet mutatá ki lakhelyül, hol maig laknak, 's Nagykunságnak neveztetik. Ezen telepítés által ugyan növekedett a' népesség, de nem lön javára az országnak; mert midőn a' Kunok szilaj erkölceik szerint, mintha ellenség földén lagnának, rabolni 's prédálni kezdték, az ezekből támadt zavarokat a' király a' Kunoknak kedvezőleg akarta lecsöndesíteni: mind magának, mind az országnak minden eddiginél nagyobb veszedelmet okozott. Leginkább pedig az ingerelte föl a' Magyarokat, hogy Béla a' Kunok fejedelmét Kuthent, különös kegyvel viseltetvén iránta, Pestre hitta.

E' közben a' Mongolok Magyarország széléhez megérkeztek. Béla e' hirre megrémülvén, sereget gyűjteni parancsolt. De a' megsértett nemesség magát a' királyon megboszulandó, parancsának nem engedelmeskedett, 's azt mondogatá: menjen most a' király az annyira pártolt és kegyelt Kunjaival Tatár ellen. Sőt azt híresztelék: hogy a' király a' nemesség szabadságának elnyomására kíván katonaságot; hogy a' Mongolok nem is jöttek, csak ijesztik vele a' népet. Midőn pedig a' Tatár már az országba rontott, 's nem kételkedhetek többé az ellenség itt létéről, azt terjeszték el, hogy a' Kunok csak kémek, 's hogy ők hitták be a' Tatárokat. A' nemesség célját érte; a' nép a' Kunok ellen fel volt ingerülve, tehát vezérüket Kuthent megölték. Erre a' megsértett szilaj Kunok iszonyuan fölingerültek, 's részint külön, részint pedig a' Mongolokkal egyesülten, kegyetlenül kezdték e' hazát pusztítani. Szembeszált ugyan velük Béla, de Borsód megyében a' Sajó folyó mellett egészen tönkre tétetett, a' Mongolok temérdek száma ellenében, csekély serege. A' király maga is csak nagy nehezen szabadulhatott meg az üldözőktül, 's aztán az országbul kifutott.

Igy a' haza fej és védelem nélkül levén, a' vad Tatár vízőzönként borította el az egész országot és tüzzel vassal

pusztított mindent. A' már virágzásnak indult városok mind felgyújtattak, a' nép felkonczoltatott, kik pedig a' fegyver elől erdőkben és barlangokban menekültek, éhség által veszték el. Szomorú, 's egyszersmind igen hosszadalmas is volna részletesen előadni az ország' akkori nyomoruságát. Szóval a' kegyetlen ellenség mindent, mit eddig természet és szorgalom az országnak adott, megemészte. Majd három évig tartott a' dúlás. Ekkor Magyarországnak vége lett volna, ha a' rettenetes ellenség hazájában kiűtött forradalom elfojtására vissza nem ment volna. Az időben az utak begyöpösödtek, senki sem barázdálta a' földet, 's a' termékeny magyar föld nem érlelt kalászt. A' vész után előjött a' barlangokban 's erdőkben megmaradt csekély számú nép, 's az elveszettek helyébe külföldről hívtak gyarmatokat. Ha ezeket meggondoljuk, nem azon kell csodálkoznunk, hogy a' miveltségben annyira elmaradtunk; hanem inkább azon, hogy ennyire is vagyunk, 's hogy nemzetségünk még egészen eltemetve nincs.

Mi történt e' vész után?

— Midőn Béla az ellenség elől futott, Fridrik osztrák fejedelemléhez menekült, kitől mint szomszéd vendégszerető fogadtatást és segedelmet remélt; de az embertelen Fridrik elég szívtelen volt, az a' nélkül is szerencsétlen fejedelmet az ellene táplált gyűlölségtől ösztönözve mind addig foglyul tartani, míg a' Tatar elől megmentett kincsétől meg nem fosztá, 's három szomszédvármegyét neki át nem engedett. Innét menekülve, a' Dalmát-szigetekbe vonult, honnét, midőn az ellenség eltakarodása után visszatért, a' szántóföldeket vetés helyett a' meggyilkolt rohadt tetemeifödék; lakosok helyett farkasok és vad állatok barangoltak a' sivatag hazában. /Azonban a' viszontagságok közt nem csüggedő király legnagyobb buzgalommal törekedett a' letiprott hazát ujja alkotni. Midőn a' szomszéd tartományokból idegen lakosokat telepítve, a' föld ismét virulni kezdte, 's magát elég erősnek érezte: Fridrik ellen ment, a' nyomoruság ideje alatt rajta elkövetett jogtalanságot megboszulandó, melly háboruban maga Fridrik is elesvén rút tetteért halállal lakolt.

— Alig állt helyre a' kül béke, polgári háboru ütött ki. Bélának fia István, kit még hét éves korában megko-

ronáztatott, Erdélylyel meg nem elégedve, atyja ellen támadt, de az alkalommal még is csata nélkül igazítottak el az ügyek; azonban kevés idő múlva ismét kiujultak a viszályok, István haddal támadá meg atyját, de szerencsétlenül, mert egy ütközetben megveretvén, kegyelemért könyörgött. Béla megbocsátott neki. A kibékülés után István a lázadás bűnét magáról lemosni igyekeztvén, a Szerb- és Magyarország határszéleit pusztító bolgárokat haddal támadta meg, kiken fényes győzelmeket vevén, országuk nagy részét elfoglalván, Magyarországhoz kapcsolta. Béla e győzelem után nem sokára meghalt, életének 64-dik évében.

V. ISTVÁN 1270—1272. 112

Mit tudunk V-dik Istvánról?

Két évig tartott rövid uralkodása idejéből alig említhetni egyebet, mint azt, hogy a Csehekkel háboruskodott. Majd egész két évig pusztíták egymás tartományait kölcsönösen. Ottokar a Csehek királya a felső megyéket és Pozsony, Győrt, Nyitrát 'sa't. elfoglalta, ezeket azonban visszaadta olly föltétel alatt, hogy István Stiriáról mondjon le. Hogy a Kunok a Magyarokkal jobban összeolvadjanak, V. István, atyjának IV. Bélának kívánságára, kun lányt vett feleségül, miből a reményelt haszon helyett nagy kár következett. A Kunokról itt azt szükséges megjegyezni, hogy ők nyelvre nézve Magyarok voltak mindig, valamint ma is, (ha bár ellenségkép rohantak is néha hazánkba), de más törzsből származtak.##

IV. LÁSZLÓ. 1272—1290. = 118

Miről emlékezetes IV. László?

Leginkább arról, hogy a kun asszonyokkal tartva és társalkodva, sok viszálykodást okozott a hazában; ugyan azon okból, hogy különösen a Kunokkal társalkodott, Kun Lászlónak is neveztetik. Minthogy kis korában jutott a királyi székre, anyja gyámsága alatt volt. Alig növekedék László ifjává, azonnal mutatkoztak hibái, a rossz nevelésnek szomorú következményei. — Feleségét

megvetve, egészen a' kun asszonyoknak adta magát, mit a' Kunok igen értették hasznukra fordítani. Minden főbb hivatalokra, mellőzvéen a' Magyarokat, László Kunokat emelt. Ezek a' király kegyében bizakodva, minden rendet büntetlenül felforgattak, 's magok még nagy részint pogányok levén (ámbar beköltözések IV. Bélának azt ígérték hogy a' keresztény hitre térnek) sokakat a' keresztények közül is szertartásukra visszavontak. Az ország ezeknek féktelensége közt nagy zavarba jött, míg végre a' pápának egy ide követségül küldött bibornoka által sikerült némileg Lászlót jobb utra vezetni. — Eleinte a' Kunokat megzabolázta, a' főbb bűnösöket megbüntette 's mindnyájának szigoruan parancsolta, hogy a' keresztény hitre térjenek, a' makaesokat pedig az országból kiűzte; de ez még más szelsőségi hiba, pedig igen nagy hiba volt, mert vállalásra kényszerítni legveszedelmesebb. Semmi sem ingerli úgy föl a' kedélyeket mint az ilyenemű kényszerítés, erőszakoskodás.

A' kiűzött Kunok a' Tatárokat hitták segítségül, kik a' martalékra készek iszonyu sereggel áraszták el ismét hazánkat, 's már egész Pestig nyomulva mindent, mi utjokban vala, elpusztítottak; de most a' Magyaroknak kedvezett a' szerencse, mert egyetértve támadták meg a' Tatárokat, 's mintegy száz ezer esett el közülük. Az állhatatlan király e' győzödelem után ismét előbbi kiesapongásra vete-medett. Minthogy botránkozató életmódjával fel nem akart hagyni: az országnagyok jobbulás végett börtönbe zárták; de a' romlott szívé kiraly nem javult meg, sőt miután jobbulást ígérve fogságából kibocsátatott, még förtelmesebb életbe sülyedt, míg végre maguk a' Kunok megutálták, 's többen egyetértve, sátorában meggyilkolták.

III. ANDRÁS. 1290—1301. = //,

Mi történt Kun László halála után?

Lászlónak gyermekei nem maradván, az egyetlen férfit pedig, ki még Árpád nemzetségéből származott ismeretlenül élvén: a' szomszéd fejedelmek az Árpád házat kihaltak vélték, 's már mindnyájan vágytak a' magyar koronára.

Azonban András (ki Velenczében született és nevelkedett föl) ismeretlenségéből feltűnt 's megkoronáztatott. — De 10 évigi uralkodása alatt kevés boldog napot élt. Legtöbb bajt okozott néki Rudolf császár, kitől csak ennek halálával menekedett meg. Alig szabadult meg ettől, meg másik vágytársa támadt: Martell Károly, V. István lányának Máriának (kit a' siciliai király birt feleségül) fia. Ezt különösen pártolta a' pápa, és sürgetve ajánlotta. Azonban ez is hirtelen halt meg. Mindazáltal nem vala tartós béke, mert ismét belzavarok, pártviszályok szagaták a' hazát; a' meghasonlás magvai már régen el voltak hintve, (vagy jobban mondva: a' Magyarok szinte második természetére vált az). A' nemesség előjogainál fogva, mellyekkel kivált a' két utolsó király alatt élni kezdett, nagy hatalmat gyakorlott, a' király tekintete pedig annyival inkább csökkent: miért a' törvények erőtlenek voltak; az igazgatás általánosan hanyag 'sa't. András országgyűlést tartott, hogy a' bajokat megorvosolja; de semmitsem használt, mert midőn András megunta a' végtelen zavart, 's az ujonan hozott, 's egyéb törvények megtartását sürgette: némeltyek a' nem rég elhalt trónkövetelő Martellnek fiát hitták meg királynak. Ezek pártja nagy volt, velök az esztergomi érsek is. Robert Károly (Martellnek fia), kit a' pápa nyomadékosan ajánlott, elfogadá a' meghívást, 's már Horvátországba be is jött. András sereget gyűjteni készült a' fenyegető veszély kikerülésére, de a' készülétek közt hirtelen meghalt 1301, 's benne Árpád nemzetségének férfi ága kihalt, melly négy száz évig uralkodott.

HARMADIK IDŐSZAK.

A' Magyarok' története vegyes házokból választott királyok alatt.

1301-től 1540-ig.

VENCZEL. 1301—1305. = 4.

Miként kezdődött ez időszak?

Pártviszályokkal. Egyébkint ez időszakban, melly harmadfél százig tartott, nagy dolgok történtek, valamint külföldön, úgy a' hazában is; jelesen ez időszakba esik a' reformatio kezdete; végén pedig Magyarországot szinte olly nagy veszély érte — Mohácsnál, mint az előbbi időszakban IV. Béla alatt.

Harmadik Andrásban kihalván Árpád férfi ága, a' királyválasztási jog a' nemzetre visszaháromlott. — Azonban láttuk, hogy még András életében egyik Robert Károlyt már meghitta. A' másik párt Venczelt cseh királyt választá, ennek fejei voltak a' kalocsai érsek, és a' hatalmas trencséni gróf, Csák Máté, kik a' nemzetnek szabad választási jogához ragaszkodtak. — Venczel maga el nem fogadá ugyan a' megtisztelést, hanem fiát szinte Venczelt ajánlá. Minthogy a' Magyarok e' tizenkét éves gyermekkel is megelégedtek, atyja őt nagy sereg kíséretében az országba küldé; itt megkoronáztatott. De a' másik párt azért nem nyugodott meg, 's Károlyt megkoronázta Horvátországban. A' gyermek király erőtelen volt a' háborgásokat lecsillapítani; mert a' másik párt erősen ragaszkodott Károlyhoz.

Ezt látván Venczel a' cseh király, hogy fiának sem tekintete, sem hatalma, sem nyugalma nincs, lejött Pestre, 's fiát a' koronával együtt, magával visszavitte.

OTTO. 1305—1308. = 3

Milyen volt Otto országlása?

Tulajdonképen ő nem is uralkodott. Venczelt atyja elvívén, a' királyi szék megürült. Ezen másik osztálya a' nemességnek szinte örömet elfogadta volna Robert Károlyt, de azért idegenkedett tőle, hogy a' pápa erősen sürgette választását. Károlyt tehát elmellőzve, — Otto bajor királyt választá oly feltétellel, hogy a' koronát Venczeltől szerezzze vissza. Otto a' hívást elfogadá, 's a' koronát Venczeltől, ki azt minden vonakodás nélkül visszaengedé, elhozva vele, megkoronáztatott. De midőn látta, hogy a' hatalmas pártok közt, királyi széke biztosan nem álhatand, Apor Lászlót, ki akkor erdélyi vajda volt, részére igyekezett nyerni, 's magát ő általa gondolta megerősíthetni olyképen, ha ennek leányát feleségül veszi. Apor megegyezést szinlett, tehát a' király, jegyese látogatására, meghivaték; de midőn Otto semmi álnokságot nem gyanítva, Aporhoz, mint leendő ipához megy, ez őt elfogva, börtönbe zárata mind addig, míg a' koronát neki kezéhez nem szolgáltatá. Otto egy év múlva szabadságát visszanyerve, gyanítván, hogy illy lázangások közt soha sem lehetend csöndes uralkodása, eltűnt Magyarországból, hihetőleg Bajorországba ment vissza.

I. KÁROLY. 1308—1342. 34

Mi volt az oka, hogy Károly, kit különben a' Magyaroknak igen nagy része szeretett volna, oly nehezen jutott a' királyságra?

Leginkább az, hogy őt Bonifacius római pápa mintegy erővel akarta a' Magyarokra tolni. Ha a' pápa olly nyomosan nem sürgette volna Károly választását, sem Venczelt, sem Ottót nem hitták volna meg, hanem közakarattal Károlyt választják vala. Tudniillik a' Magyarok attól tartottak, hogy ha a' pápa kívánságát teljesítik, majd abból később visszaélés támadhat, 's más alkalomkor is jogot, 's befolyást tulajdonít magának a' pápa a' királyválasztásba.

Midőn a' pápa követének jelenlétében a' Rákoson királyválasztás végett (1308) országgyűlés tartaték, 's midőn a' követ (Gentilis bíbornok) Károly szép tulajdonságait jeles szónoklattal előadta, említvén azonfelül lányágról Árpád nemzetségével közel rokonságát is: mindnyájan készeknek mutatkoztak őt megkoronázni; de midőn a' követ olyképen fejezte ki magát a' többek közt, hogy a' királyt nekik a' pápa adja: nagy zúgolódásra fakadtak a' Magyarok, úgy, hogy a' követ megrémült, és csak az által esondesültek le a' rendek, hogy mondott szavait visszavonta. Ezek után Károlyt megkoronázták, de nem úgy, mint a' kit nekik a' pápa adott vagy ajánlott, hanem mint a' kit maguk szabadon választottak.

Mikről nevezetes különösen Robert Károly?

Ámbár igen sok jót eszközlött a' hazára nézve, de legnagyobb érdeme az, hogy az úgy nevezett istenitéletek különféle nemeit eltörölte. Midőn Károlyt, majd szinte mondhatni, közakarattal királylyá választák, még sem voltak a' pártok egészen megelégedve, jelesen Apor az erdélyi vajda, és Csák Máté trencsényi gróf, hatalmas két főember, nem akarák királynak elismerni, kikkel hosszasan kelle villongania. Még ezekkel a' viszály tartott, midőn a' Velenceiek Dalmátországot Magyarországtól elfoglalni törekedtek; más részről Szerbia akará függetlenséget kiüzdni, de ezt Károly megakadályozá; azonban Dalmácia elszakadt. Ezeken kívül még a' magyar koronához tartozó Gallicziát pusztító Tatárok ellen is kelle harcolnia, 's több évi harcza után, sikerült neki a' vad Tatárokat Gácsországból kiűzni, 's a' miattok aggódó Magyarokat e' veszélytől megmenteni.

A' Tatárok elleni harcz és háboru még tartott Gácsországban, midőn a' királyi családot Zách Felicián veszélybe ejté. Tudniillik Záchnak leánya Klára a' királyi udvarnál lévén megszeplősítetett, erre atyja annyira felingerült, hogy az éppen ebédlő királyi családra rohan oly czélból, hogy az egész családot kiirtja; de szándékát végre nem hajthatá, mert az alatt, hogy a' királyt erősen megsebesíté, a' királynénak pedig négy ujját elvágta, a' zajra mindennünnen összefutott őrség őt lekonzolta. — Alig gyógyult ki Károly sebeiből, más szerencsétlenség érte

Bazarád, a magyar koronától függő oláhországi vajda, hivatalsággal vádoltatott, de a vád igazságtalan volt! Károly a vajdát, ámbár ez hűséget 's adót újra ígért, ki sem hallgatva nagy sereggel támadta meg. Ezen elbizott-ságát majd csak nem halálával fizette Károly; mert midőn vigyázatlanul űzte a csatába nem bocsátkozó oláh sereget, olly hegyszorulat közé jutott, hol nagy erővel támadtatott meg; se előre se hátra nem mehetvén, majd nem az egész sereg a királlyal együtt elveszett. Így Oláhország függetlenné lett.

Megszabadulván a veszélyből, gondját részént családi ügyeinek emelésére, részint az országos dolgok elrendezésére fordította. Idősebb fiának Lajosnak, a magyar koronán kívül, még a lengyel királyságot is megszerzé; András, ifjabb fiának pedig a nápolyi koronát biztosítá, mellyre rokonsági kötelékei által jogot tartott. — Visegrádon fényes palotát építtetett. A haza javára tett érdemei közül, azonkívül, mi főlebb mondatott, hogy az istenítéleteket eltörölte, a következők nevezetesek: A pénzügyet jobb rendbe hozta, 's ez által a kereskedést könnyítette, mert I. Béla óta, főkép II. András és IV. László alatt igen megromlott és hamisítatott. A jobbágyság adóját némilleg szabályozta. A városokat igen pártolta, és nekik szép szabadalmakat adott, 'sa't. Ő állandóul Visegrádon lakott, 's 54 évében halt meg.

I. LAJOS. 1342—1382.

Milyen volt Magyarország I. Lajos alatt?

Lajos alatt hazánk még az előtt nem ismert virágzatra emelkedett, miért is őt nagy Lajosnak nevezték. Kormányzása elején, mingyárt a föllázadt erdélyi Szászokat lecsöndesíté. A nem rég elszakadt Oláhországot meghódította; a Velenceiek által felbujtott Horvátországot meghódította, 'sa't. De ezen győzödelmei után csak hamar nagy és hosszan tartó bajokba bonyolódott Johanna miatt, ki András testvérenek hűtelen felesége volt. — Ezek szorosán nem tartoznak a magyar történetekhez, de hogy Lajosnak Nápolyban viselt háborúját érthessük, röviden szükséges megemlíteni. — Johanna, Lajos testvérenek, Andrásnak felesége, férjével egyenlő joggal bírta a koro-

nát; azonban férje iránt idegen, lassanként hűtelen lőn; 's azon okból, hogy Tarenti Lajossal, ki iránt szerelemre gyult, egybekelhesen, férjét alattomban meggyilkoltatni engedte, vagy mint némellyek állítják, eszközölte is. Lajos szerencsétlen testvérét megboszulandó, két ízben ment Nápolyba, de ennek sikere nem lőn. Lajos ez ügyet a pápára bizta, ki állítása szerint, világos próbák hiányában, mellyek Johanna vétkeit bizonyítnák, azt a vétek alól feloldozá.

Hadakozásait mind elbeszélni hosszadalmas lenne; röviden csak annyit említünk: hogy lengyel birtokait háborogató Lithvánokat megalázta; az Erdély széleit pusztító Tatárokat visszaverte; a' Velenceieket legyőzve, Dalmát- és Horvátországról őket mindenkorra lemondani kényszerítette; Bolgárországot Magyarországhoz kapcsolta. Ennyi győzödelmek által nyerte Lajos a' nagy nevezetet 's méltán, mert akkori időben Európának leghatalmasab fejedelme volt. Főkép midőn Kazmér lengyel király halálával (1370) a' lengyel koronát is megnyerte. Ekkor a' magyar birodalomnak a' balti, adriai, és fekete tengerek voltak határai.

Mellyek Lajosnak az ország belállapotját tárgyazó intézményei?

1. Pécselt legelső főiskolát állított (1360), mellyben sok ifju tanult, mi onnét is kitetszik, hogy a' mohácsi ütközötnél 300 pécsi tanuló esett el.

2. A' törvényeken hasznos változások történtek. Nevezetesen az határoztaték, hogy a' nemeseknek fiu és lány gyermekeik egyenlően részesüljenek a' szülők halála után maradt vagyonban, vagy ha gyermekeik nem volnának, más vér szerinti rokonaikra száljon a' vagyon. Mert Lajos előtt jelesen András alatt hozott törvények szerint ugy volt, hogy a' lányra csak egy negyedrészt essék, a' többi három negyedrészt pedig tetszés szerint (fiuk nem lévén) hagyhatták monostorokra 'sa't.

3. Törvény hozatott, hogy gyermekek atyjuk vétke ért semmikép ne bünhődjenek. Ez bizonyítja Lajos széles lelkét, mert tudnunk kell, hogy bár a' nemességgel tanakodtak, a' király szelleme lehelt a' törvényekben nagy rénszint; most már a' dolgok megváltoztak.

4. Az határozatott, hogy az alsóbb rendű nemességnek a' felsőbbel egyenlő joga van, bár melly hivatalra 's tisztségre juthatni; mert ő előtte ugy volt, hogy csak a' főnemések emeltettek magas hivatalokra.

5. A' jobbágyokra nézve rendeltetett, hogy szolgálatauk vagy tartozásuk mindenütt egyforma legyen, ne hogy a' földes ur egy helyen többet, másutt pedig kevesebbet vegyen; így rendeltetett a' kilenczed. Hogy minden terméknek tizede a' papoknak adassék, meg volt ugyan első István óta, de most jobban elrendeltetett.

Ki volt utóda, minthogy fia nem volt?

Lánya Mária. A' Magyaroknak joguk volt ugyan bár kit választani Lajosnak történekedt halála után, de a' nagy király iránti vonzalomból megígérték, hogy lányát elfogadják. Ez megnyugtató Lajost. Melly eset után nem sokára meghalt, miután 40 évig dicsőségesen uralkodott volna.

I. MÁRIA. 1382—1386. = 4.

Sokáig fen állt e a' nagy Lajos által alkotott birodalom?

Alig hunyt el Lajos, 's koronáztatott meg lánya Mária, a' rend bomladozni, 's a' nagy birodalom kisebbedni kezdett. — Ámbár Mária meg volt koronázva; de nem ő, hanem anyja, Lajosnak özvegye, vagy jobban mondva, Gara Miklós nádor kormányzott. — Némelly Magyarok nem szerették ez asszonyi kormányt, ezek voltak jelesen: Laczkovics István, erdélyi vajda; Palizsna János, aurániai pörjel, és a' Horváthiak, kik csekély hiba miatt, tétettek le hivatalaikból a' nádor eszközlésére. Ezek tehát Horvátországban lázadást ütnek, 's a' nápolyi királyt kis Károlyt híják meg a' királyi méltóságra. Mária egyébkint Zsigmondnak, a'ustriai herczegnek neje volt, de a' ki nem lakott még nejével Magyarországon. Miután Károly (ki esküvéssel ígérte Lajosnak, hogy lányát nem háborgatandja) a' pártosok meghívását elfogadva, Magyarországra jött, 's Fehérváron megkoronáztatott, mit a' megremült királynők nem tudának megakadályozni.

II. KÁROLY. 1386. = 39 nap.

Meddig tartott Károly uralkodása?

Kis Károly csak 39 napig országlott. Mert koronázása után Budára jöven, (tudniillik nagy Lajos ide tette át székét Visegrádról) a' királynök, főkép Erzsébet Garával cseleket hányva, az új királynak nem sokára elejték. Tudniillik Erzsébet színtelt barátsággal magához kére jönni Károlyt, bizonyos ügy fölött tanácskozás végett; jelen egy levelet adnak neki olvasni, mellyet állítólag Máriának férje, Zsigmond küldött. Midőn a' költött levélnek olvasásába merül, a' tette nagy ígéretekkel birt Forgách Balázs hátulról olly csapással sujtá meg a' királyt, hogy koponyája ketté vált, 's néhány nap mulva meghalt. Ezzel bünhődött nagyravágyásáért, és esküvésének megszegéséért.

Azonban gyilkosait is elérte az igazságos Isten büntető keze; mert Károly meggyilkoltatása még inkább fölingerelé a' Horvátországokat. A' királynök azon bizodalomban, hogy jelenlétükkel könnyebben lecsillapítják a' lázadást, Gara 's Forgách kíséretében útnak indulnak Horvátországba; de őket a' lázadók Diakovárhoz közel az erdőben megtámadják. Gara és Forgách hősileg védelmeztek magokat 's a' rettegő királynöket, de a' többségnek kénytelenek voltak engedni; amazok felkonczoltattak, a' királynét pedig fogságba vitettek, hol Erzsébet nem sokára megöletett.

ZSIGMOND. 1387—1437. = 50

Mit tudni Zsigmond országlásáról?

Midőn meghallotta, hogy neje fogságba esett, azonnal Magyarországra jött, azt kiszabadítandó. Az ország nagyok elgondolák, hogy illy zavarok közt Mária nem leend képes országlani, Zsigmondot királlyá választák, k aztán a' Velenceiek közbejárásával Máriát kiszabadítá miben Frangepan tön legnagyobb szolgálatot. Ezek meg törtévn, Zsigmond azokon boszut állott, kik nejét börtönbe zárták; Horvát Jánost kegyetlenül kinezva, végeztette ki Pécsen.

Meghalván Zsigmond neje, sokan a Magyarok között azt állíták, hogy ő most nem országolhat többé, mint hogy nem is az egész nemzet választotta. Erre Zsigmond Csehországba ment, segítséget kérni Venczeltől, kinek azt ígérte, hogy ha magának gyermeke nem leszen, Magyarországot neki hagyja. E' cselekedetével a Magyarokat szokatlanul fellázítá maga ellen. Némellyek tehát Ulászlót lengyel királyt, nagy Lajos kisebbik leányának Hedvignek férjét, hitták meg a királyságra; mások pedig Lászlót, a meggyilkolt kis Károlynak fiát kívánták. De ezt atyja szomorú sorsának emlékezete visszatartá. Azonban Ulászló készen volt a meghívásra, 's azonnal jött Magyarországba; de a még Zsigmondhoz tartozó párt, Kanizsay János esztergomi érsek vezérlete alatt őt visszaveré, 's nem engedé Zsigmondnak ingadozó koronáját elragadni.

Miután a pártok egy kevéssé lecsöndesültek, Zsigmond a nép figyelmét másra akarván fordítani, minden igaz ok nélkül, a Török ellen háborút indít, kik közel voltak ugyan Magyarországhoz, de még mint ellenség nem jelentkeztek. Zsigmond dicsőség helyett, gyalázatot aratott; maga életveszély közt alig menekedhetett Konstantinápolyba, hol még akkor Görögök laktak. Onnét csak több hónap múlva került vissza. A Magyarok azt gondolták, hogy az ütközetben veszett valahol el, miből itthon még nagyobb zavar támadt, úgy, hogy egyik párt már más királyt hitt.

Most kegyetlenség által igyekezett a zajongást lecsöndesíteni, úgy annyira, hogy Budán egyik párt főnökét, Kontot harminczketted magával lekonzultatá. Erre az országnagyok többsége letételét határozván, tulajdon lakában elfogató, 's a visegrádi toronyba zárató. Honnét azonban öt/hónapi fogsága után kibocsátott, főkép a Garák munkálkodására, minthogy a pártok nem tudtak a királyválasztásban megegyezni.

Hogy most magát a jövendőben ismét kiűthető lázadás ellen biztosítsa, Albert, austriai fejedelemmel, a Magyarok tudta nélkül, olly értelmű szerződést és frigyét kötött, hogy halála után a magyar korona Albertre szálljon. Ez által annyira maga ellen ingerlé ismét még azokat is, kik eddig pártján voltak, hogy sokan az ellenfélhez mentek át, 's Lászlót, kis Károly fiát Nápolyból hitták meg.

Végre Zsigmond kijózanult, 's okosabban viselte magát; a' nemzet iránt nagyobb méltánylással lón. Utóbbi uralkodása nem háborgattaték. — De a' sokszori egyenlenség káros következményei annyival tartósak voltak, minthogy Zsigmond német császárrá (1410) választatván meg, idejét az egyházi 's német birodalmi bajok elintézésére fordítá, Magyarországot csak néha látogatván, következőleg az itteni bajok nem is orvosoltathattak.

Visszajövéen Magyarországba, több ízben tartott országgyűlést, mellyeken üdvös törvények hozattak; de azon holt törvények nem pótolhaták távollétét. Mig az egyházi dolgokkal vala külföldön elfoglalva: az alatt a' Velenceiek Dalmátországot elfoglalták; más részről a' Török Bolgárországot és Szerbiát foglalá el. Egyébiránt azon sokféle károkat, mellyeket Zsigmond okozott, némileg jóvá tette az által, hogy a' városokban lakó polgári osztályt 's a' kereskedést emelte; a' tudományokat előmozdította. — Budán (1388) főiskolát állított. Az alatta 's általa létesült törvények közül nevezetes az, hogy a' jobbágnak szabadság adatott, a' földesur birtokából, ha neki ott nem tesszik, máshová költözni.

Zsigmond uralkodásának már egészen végén Hunyady János a' polgári erényekkel tündöklő hős, kinek dicső nevét a' magyar történetekben most említjük legelőször, a' Törökön Belgrádnál fényes győzedelmet nyert.

ALBERT. 1438—1440. = 2

Emelkedett e a' magyar haza Albert országlása alatt?

A' szép reményű ifju király Zsigmondnak veje, mint-hogy csak két évig tartott országlása után hirtelen elhalt, nem sokat tehetett hazánk emelésére. Mivel a' Magyarok tapasztalták, hogy ha királyuk egyszersmind német császár is — a' hazai dolgokra nem fordíthat elég időt, ne hogy tehát az országon kívül lakta miatt annyi pártoskodásnak 's zavaroknak legyen kitéve a' haza mint Zsigmond alatt: a' rendek azon feltétel alatt választották királylyá, ha hogy a' császárságot a' Magyarok tudta 's megegyezése nélkül el nem vállalja. Azonban ebben még is megegyeztek a' rendek, 's Albert nem sokára német császárrá is lett.

Alig foglalá el Albert a' trónt, a' hazát veszedelem fenyegeté. A' Török a' minapi megverését akarván megboszulni, nagy sereggel indult újra Magyarország ellen, ki nem csak a' mellék tartományokat, hanem magát Erdélyt is kezdé pusztítani. Losonczi Dezső, erdélyi vajda, ez úttal visszaverte a' duló ellenséget, de a' következő évben maga Amurat sultán még rettentőbb erővel támadta meg Szerbiát, 's annak egyik legerősebb várát Szendrőt bevette. Azonban Amurat megbetegedvén, más ütközetre nem került a' dolog. Albert visszafoglalni akarván Szendrőt, hasztalanul ostromolta; és szinte betegen tért Budára; innét Bécsbe indulva, Neszmélyben meghalt.

Melleyek az Albert alatt hozott törvények főbb pontjai?

Albertnek igen röviden tartott országlása alatt, a' többek közt a' következő értelmű törvények hozattak:

1. A' nádort ne maga a' király tegye, hanem annak választása az ország rendeinek megegyezésével essék.
2. Sem világi, sem egyházi hivatalokra idegenek föl ne vétessenek, sem nemesi jószágot ne birhassanak.
3. A' király ne pénzért, hanem érdemekért osztogasson jószágot.
4. A' pénz böcse az országrendeinek tudta 's megegyezése nélkül ne változtathassék.
5. Minthogy Zsigmond sokat lakott az országon kívül, a' rendek kívánságára azt ígerte Albert, hogy állandóul az országban lakik.

Kévessel halála előtt e' végrendeletet tevő, hogy, ha hitese Erzsébet, ki akkor terhes volt, fiu gyermeket szül, azt nyolcz gyámnok nevelje: két Magyar, két Cseh, két austriai, és mörvaországi.

. ULÁSZLÓ. 1440—1445. — 5 —

Mi történt a' korán elhalt Albert halála után?

Némelleyek azt akarák, hogy az özvegy Erzsébet országoljon; mások e' veszélyes időben, minthogy a' Török mind inkább előre nyomult, férfiúi erős kezeket tartottak

szükségesnek a' kormányra, 's Ulászlót lengyel ország ifjú fejedelmét állíták választandónak; ez utolsó párttal tartott a' már akkor nagy hirre kapott Hunyadi János is. A' vizálgodás két évig tartott; míg Ulászlónak a' királyné pártja ellen kelle küzdenie: az alatt Amurat Moldvát 's Oláhországot elfoglalta, sőt Szerbiának fővárosát Belgrádot is fenyegeté! Azonban Erzsébetnek halála, ki Alberttől László fiat hagyott maga után, a' pártviszálynak véget vetett.

Hogy ez alatt Amurat még beljebb nem jött az országba, oka Hunyadi János volt, ki Belgrádnál őrt állott; ő akkor szörényi bán, 's belgrádi várnagy vala, korának legnagyobb hőse, kihez a' magyar történetekben hasonlót nem tudunk. — Amurat elbizottságában követeket küldött Budára 's azt kívánta a' királytól, hogy ha békességben akar maradni, adja át neki Belgrádot, fizessen évenként bizonyos adót, kezesül pedig Hunyadi Jánost adja. Már ekkor Hunyady több csatában győzedelmeskedett a' Törökön Belgrád alatt, Erdélyben a' vas kapunál 'sa't. Ulászló tehát bizván Hunyady nagyságában, a' Törököknek kívánságát megvetette, 's őket csúfságból Belgrádba Hunyadyhoz igazította. Erre felingerültek a' Törökök 's újabb erővel kezdettek dulni, de Hunyady Nissánál a' török nagy tábornokot megverte, melly ütközetben 20 ezer Török esett el.

Ezek után a' Török békességet kért, mire a' Magyarok is hajlandók voltak, mert a' sok fényes győzelemben elfáradt hazának szinte szüksége volt a' nyugalomra. A' béke tehát Szegeden tíz évre megkötöttet, 's mind a' két részről vallási szertartásuk szerint esküvel pöcséltetett meg; e' békekötés a' Magyarok részére olly kedvező föltétel alatt történt, mi szerint minden azon tartományok, mellyeket már a' Török elfoglalt, Magyarországhoz visszacsatoltatnak.

Azonban ezen béke fájdalom meg nem tartatott; mert alig távozott a' török követ, mindenfelől a' fejedelmek és a' pápa nagy segedelmet ígérve arra unszolák a' királyt, hogy a' háborút folytassa, 's a' Törököt Európából ki kell űzni. Ezt Hunyady mindenkép ellenzette, de az esküvel erősített béke meg lön szegve, 's a' harcz elkezdődött. A' király maga vezeté huszonnégy ezernyi csekély hadát, azon reményben, hogy majd a' biztató fejedelmek ígért seregei

elérkeznek. A' Török, a' keresztény részéről történt esküszegés miatt, méltó bosszujában száz ötven ezeret vezet a' Magyarok ellenébe. A' szerencsétlen csata Várnánál a' fekete tenger mellett megtörtént. Hunyadi vitézsége a' harc elején, már megfutamodtatá a' hatszorta nagyobb török tábort; midőn a' fiatal hévtől buzdukt király is részeseülni óhajtván, a' szinte bizonyos diadal dicsőségében az ellenség közé rohan, de a' nyílzápor közt elesett; mit a' magyar sereg hallván, rendetlen futásnak ered, 's megveretett. Ez lön jutalma az eskü szentsége megszegésének. Az idegen fejedelmektől ígért segedelem soha sem érkezett el.

V. LÁSZLÓ. 1445—1457.

Ki igazgatta az országot, minthogy V. László még kiseded vala?

Hunyady János, ki a' várnai csata után a' hazába visszasietett, 's ne hogy ismét pártokra szakadjon a' nemzet, országgyűlést hirdetett, mellyen V. László Albertnek fia választatott királlyá; de minthogy ez még kiseded kora miatt nem kormányozhatott, Hunyady Jánost igazgatóvá tették; azonban László a' koronával együtt Fridrik német császár hatalmában volt, ezt vissza kellett szerezni.

Mihelyt Hunyady kormányzóvá lön, a' várnai szerencsétlen ütközet után azonnal az elpártolt mellék tartományoknak, jelesen Oláhország, Moldva és Szerbország hirtelen fejedelmeit hozta engedelmességre. — Miután ezek megtörténtek, némileg a' pártokat igyekezett lecsön-desíteni; mert neki a' hazában hatalmas ellenségei 's irigyei voltak, miként majd minden nagy embernek. — Most a' várnai veszteséget akarta megboszulni, — tehát 1448-ban Amurat ellen ment huszonnégy ezernyi főből álló sereggel, de a' bár két napig tartott öldöklés után, a' Törökök már zavarodni, és lankadni kezdettek is; még is részükre a' szerencse megfordult, Amurat lön győzödelmes, de a' győzödelmet 34,000 Török életén vásárolta meg.

Hunyadynak irigyei a' csatavesztést örömmel hallották, 's ez előtt inkább csak alattomos fondorkodásuk most lángra kapott. Ezek közt első és leghatalmasabb volt Giskra, azon Cseheknek vezére, kiket Erzsébet, Ulászló

özvegye behitt. Giskra a' kormányzó Hunyady iránti engedelmisséget nyíltan megtagadta; az országnak felső vidékein független hatalmat bitorlott; harczosai büntetlenül zsarolák a' népet. Minthogy Hunyadynak kiküldött vezérei nem bírták e' szilaj embert megalázni, maga Hunyady ment ellene. Azonban az irigység itt már nyilvános árulásban tört ki; mert midőn éppen ütközetre került volna a' dolog, Hunyadyt seregének nagy része elhagyá, tehát vissza kelle vonulnia. Később hűebb sereggel menve, megalázta és békére kényszeríté ugyan Giskrát; de az árulás, mellyel a' nemesség egy része a' haza szent ügyét feláldozni elég alávaló volt személye elleni irigységből, annyira fájt a' nagy férfiú lelkének, hogy eltökélte az ifju Lászlót Fridrik hatalmából kivenni, 's aztán kormányzói hivatalát letenni, mellyet ez ideig ellenségei 's irigyei minden cselszövényeinek ellenére is soha nem csüggedő lélekkel 's önfeláldozással viselt volt. Fridrik jó szerével több izbeli kérésre sem adá ki a' hatalmában levő ifju királyt, tehát Hunyady sereggel ment ellene, 's kényszeríté őt Lászlónak elbocsátására.

Ki volt Lászlónak nevelője 's vezetője, és mivel fejleszté az ifju királyt?

Czilley Ulrik, ki a' gyermek király erkölcsseit szüntelen gyönyörélelet 's kedvtöltéssel, mulatsággal iparkodott megvesztegetni. Ez ifju király azonban nem csak megerősíté Hunyadyt kormányzói hivatalában, sőt Besztercze grófsággal is megajándékozá; de a' kormányt még is Czilley vitte, ki a' király oldalától nem távozott. Hunyady látván, hogy Lászlót nevelője rossz utra vezeti, mindenkép igyekezett a' gonosz lelkű embert eltávolítani, de süketlenül. Ezt megértvén Czilley, még nagyobb gyűlölségre gerjedt Hunyady ellen, úgy hogy Garával, ki szinte halálos ellensége volt Hunyadynak, titkon összeesküdtek a' nagy férfiut valami módon orozva meggyilkolni; azonban e' gaz tervük nem szükerült, tehát annyira rágalmazták a' király előtt, hogy már szinte igaznak tartá, mit Hunyadyról beszéltek, 's maga is megegyezését adá kivégeztetésére, ha titkon megtörténhetnék. Azonban a' gazságnak minden álnok fortélyai és cselei füstbe mentek. Annyiban mégis ártottak

Hunyadynak, hogy a' haza javát sükeresben előmozdítani gátolták.

Mikor tünteté ki még is leginkább Hunyady honszerelmét?

Éppen akkor, midőn leginkább agyarkodtak rá ellenségei, 's midőn maga a' király is már félni kezdett tőle; szóval éppen akkor, midőn más kevésbe nemes lelkű bosszút forralt volna rossz akarói ellen. — Amuratnak fia, II. Mahomed a' görög birodalomnak fővárosát Konstantinápolyt (1453) bevette. Erre minden europai fejedelmek 's a' római pápa megrémültek. Czilley és László a' király félelmükben az országból kifutottak. A' római pápa V. Miklós az egész keresztény világba kiküldé követeit kereszties hadra indítani a' híveket, az elnyeléssel fenyegető Mahomed ellen. A' német császár III. Fridrik, Németország rendeit összehitta, hogy segedelmet adván, egyesüljenek a' Török ellen. Ezen leendő kereszties nagy hadseregnek fővezérévé Hunyady nevesztetett; de az ígért seregek csak papiroson maradtak, sehonnét nem érkezett segedelem. Mahomed már egész Szerbországot elborította iszonyu seregével, 's Magyarország határán volt. Ekkor Hunyady a' hazát 's kereszténységet veszélyben lenni látván, (ugyan is a' király már távozott), megfélelkezve minden rajta elkövetett méltatlanságról, egyedül a' haza iránt égő szent szerelmétől ösztönözve, hirtelen gyűjt össze sereget nagyobb részint maga költségén, csak Kapisztrán János szerzetes csatolá magát hozzá, hirtelenében gyűjtött csekély gyülelész kereszties hadával. Hunyady a' már Belgrádot ostromló Törököt megverve elűzé. A' szaladásnak indult török seregből 25 ezer ember hullott el. Azonban fényes győzödelmének nem soká örülhetett a' nagy férfiú: a' csata nagy munkája után megbetegedvén husz nap mulva meghalt, a' harczban és békében egyaránt nagy ember, életének 56-dik évében. Húszszor győzödelmeskedett a' Törökön, és sem fényes diadalai, sem irigy elleneinek fondorlatai el nem tántoríthaták a' hazáért önkárával is mindenkor kész férfiúnak tiszta honszerelemtől lángoló nagy lelkét. Ő a' szó teljes értelmében nagy ember vala; a' hazának nemtője, a' keresztényeknek megmentője. Neve Hunnia történetében legdicsőbben ragyog, 's emlékezete

fennmarad, míg egy jobb Magyar élni fog, sőt fennmarad még azután is mind addig, míg az igaz érdemet méltánylani tudó ember létezend.

Mi történt Hunyady halála után?

Czilley gyűlölsége ezzel még nem aludt ki; ő az egész Hunyady család vesztére szötte álnok cseleit, most midőn az atya, kinek nem árthatott, elhalt, nagy reményű fiainak élete ellen tört. A' fényes győzelmet meghallotta Czilley és a' király külföldön, 's minthogy a' veszedelem el volt háritva, visszajöttek az országba, 's meglátogatók Belgrádot, és a' híres csata helyét. Itt akarta Czilley az ifju Hunyadyakat törbe ejteni, itt, e' helyen, hol az atya olly magas emlékoszlopot emelt magának a' haza oltárán ellángzott nagy áldozata által; de számítása rosszul ütött ki, mert maga Czilley esett el. — Hunyady László atyja helyett Belgrádban várnagy lett, 's ki akarván Czilleyvel békélni, őt magához kéréte, de a' gőgös Czilley heves szóváltás közben Lászlóra kardot ránt, ennek szolgálai összefutnak, 's Czilleyt lekonzolták. A' király megrémült, de midőn mindent híven előadva látott, Lászlónak kegyelmet ígért, mit nem sokára Temesváron esküvéssel ujíta meg az özvegy Hunyadyné Szilágyi Erzsébetnek. Az eskünek hitelt adó ifjak eskisérték Lászlót Budára, semmi rosztat nem gyanitva. De a' rágalmaktól elesábitott király, főkép Gara által fölingerelve, a' testvéreket elfogató, 's Lászlót az idősbet, a' nagy reményű ifjut, ki egykor atyjának nyomdokain járva, a' hazának támasza leendett volna, kihallgatás nélkül lenyakasztatá.

A' megöletett Lászlónak anyja Szilágyi Erzsébet méltó keservében boszura gyulván, bátyjával Szilágyi Mihállal a' király ellen hadat gyűjt. A' király megrettenve a' veszély elől Prágába futott, magával vitte Hunyadynak kisebbik fiát Mátyást. A' király itt éppen azon naphoz egy esztendőre halt meg, midőn megesküdött, hogy Hunyady Lászlónak megkegyelmez. Mátyás Podiebrad cseh királyra szált foglyul.

discrepantia

I. MÁTYÁS. 1458—1490. 32

Miként jutott Mátyás a' királyi székre, holott Csehországban fogva volt, 's azon kívül hatalmas ellenségei voltak?

Főkép Szilágyi Mihály munkálkodása által, ki Mátyás anyjának testvére, és szinte egyike volt a' leghatalmasabb főuraknak Magyarországon. — V. László halála után a' Rákoson országgyűlés tartaték, királyválasztás végett; mellyen nagy zavarok közt csak nehezen sikerült Szilágyinak a' Hunyadyak ellenségein győzedelmeskedni; mi a' szóbeli vitatkozásban még szonokratából hiányzott, azt Szilágyinak a' Dunaparton, 's a' Duna jegén fölállított hadserege kipótolta. — Hunyady Mátyás király lón; 's minthogy még csak 15 éves volt akkor, egyébkint is az országon kívül fogságban tartaték: mig nagy koruságra jutandna, Szilágyi Mihály kormányzóul rendeltetett melléje.

A' ravasz Podiebrád sejtven a' történeendőket, lányát Katalint jó eleve hitessül jegyezteti el Mátyással. Követek küldettek Prágába, Mátyást a' királyi szék elfoglalására meghíni. Midőn megérkezve Budára diadallal vezeték, Czobor Mihály, akkori várparancsnok, a' kaput ugyan kinyitatta, de Mátyást előbb be nem bocsátá, mig meg nem esküdött, hogy a' nemzet jogait sértetlenül hagyja, 's az ország törvényei szerint fog országolni; ezt azért tartották akkor szükségesnek, mivel az időben a' koronázás, és a' vele együtt járó fölesketése a' királynak a' szokott módon meg nem eshetett, mert a' korona III. Fri-driknél volt.

Alig kezdett Mátyás országolni, azonnal bebizonyítá hogy derekabb királyt nem választhattak volna a' Magyarok. Bár fiatal vala e' fejedelem ritka tulajdonokkal birt. Nagy buzgalommal kezdett az ország igazgatásához; de mivel terveiben, 's akaratának teljesítésében a' szerfölött is ovakodó nagy bátya Szilágyi néha mérsékelni, majd meggátolni igyekezett a' tüzes ifjut, ki nem türheté, hogy őt mindég intse: Szilágyit Világosváron őrizet alá téteté, kinek, szabadságán kívül egyébbiránt semmi sem hibázott.

Kikkel kellett leginkább Mátyásnak küzdenie?

Ben az országban Giskrával, ki a' felső vidékeken csak harczoisaival még mindig pusztított, rabolt, vagy ha

éppen ezt nem tévé is, békételenkedett. Csak öt évig tartott harez után tudta Mátyás őket erős váraikból kiszorítani 's engedelmességre hozni — Másik belső ellensége volt Gara László a' nádor, ki nyíltan nem mert ugyan a' nagyság jeleit mind inkább kitüntető ifju királylyal küzdeni, de alattomban mindent elkövetett, hogy a' királynak árt-hasson. — Harmadik szinte hatalmas ellensége Ujlaki Miklós erdélyi vajda volt. Ezek különösen megütköztek azon, hogy Mátyás Szilágyit kormányzói hivatalából kitette, 's némileg önkénye szerint kezdett országolni; a' megelégtelenség végre összeesküvést szült; minek következésében a' főlebb említett két embert hivatalából kitette, 's ez volt minden büntetésük. — Ezek III. Fridrikhez mentek, 's őt Magyarország királyává kikiáltották, 's meg is koronázták. — E' Fridrik volt Mátyásnak kül ellenségei közt a' legmakacsabb, kinek a' korona is még mindig kezében vala, ő pedig addig békés országlást nem remélhetett, míg avval ősi szokás szerint magát meg nem koronáztathatá. Mi előtt Fridrik megalázására sereggel menne, belső elleneit akará legyőzni, nem hadsereggel, hanem a' józan ész által javalt bánás móddal; ez tökéletesen sikerült is neki. Garát nádori hivatalába vissza tette, Ujlakit pedig az udvarnál legkitünőbb tisztséggel ruházta föl.

Minő feltételek alatt egyezkedett Fridrikkel?

Hadsereggel ment ugyan Fridrik ellen, tőle a' koronát elhozni; de ez makacsodván, hosszas villongásokra adott volna okot, tehát a' dolgoknak hamarabbi elintézése végett következő pontokban egyeztek meg:

1. Hogy Fridrik Mátyást fia gyanánt, ez ellenben Fridriket atyja gyanánt tartsa.
2. Mátyás birja Magyarországot, de ha magtalanul hal meg, akkor az Fridrikre vagy örököseire száljon.
3. Az ország határa Austria felül az maradjon, melly volt.
4. Azen városok, mellyeket Erzsébet zálogosított el Fridriknek, övéi maradjanak halálaig, akkor pedig 40 ezer aranyon visszaváltathatnak. — Igy a' korona Budára visszahozatott, de Mátyás nem koronáztatá meg magát; hanem

előbb a' Törököt szándékozott visszaverni, ki már Bosniát elfoglalta, 's Szerbországot készült meghódítani. Mátyás célját érte. A' Törököt két csatában meggyőzve tért diadallal Budára, hol országglásának 6-ik évében megkoronáztatott.

Egyességben volt e Fridrikkel?

Nem; mert Mátyásnak első hitese Katalin meghalt gyermek nélkül, tehát második nőül vevé Beatriczet, a' nápolyi király lányát. Ezt Fridrik nem akarta engedni, tehát Magyarországnak vele határos részét pusztítani kezdte. Mátyás erős haddal ment elébe, 's majd egész Austriát elfoglalta; most ujonan békességre léptek, mellynek tartalma szerint Austria visszaadott Fridriknek, de ez hadi költség fejében 100 ezer darab aranyt tartozott adni Mátyásnak.

Mi adott okot Mátyásnak arra, hogy állandó zsoldos hadsereget állítson?

Az, hogy a' sok háborúba beleunt nemesség nem akart többé hadakozni. — Mind Fridrikkel, mind a' mellék tartományoknak az engedelmességet gyakran megszegő fejedelmeivel, mind végre a' Törökkel gyakrabban kelle háboruskodnia. Jelesen midőn a' Törökök Jai czát ostromolni kezdék, Mátyás megfutamtatá őket, 's midőn a' hadat tovább is akarta folytatni, seregei ellene szegültek; ekkor tehát föltevé magában, hogy egy állandó és csak tőle függő sereget állít föl, mit végre is hajtott, 's azt fekete seregnek nevezte.

Miért hadakozott Mátyás a' Csehekkal?

Minden igaz ok nélkül; Mátyásnak e' tettét soha sem hagyhatni jóvá. — Mátyás e' háborút csupán a' pápa unszolására kezdette el, ki a' Csehekre azért haragudott, főképp Podiebrádra, hogy a' hussita eretnekek iránt sok kedvezéssel volt, miért a' pápa szerette volna Podiebrádot országától megfosztani. Ezen háború temérdek pénzébe került Magyarországnak, és sok ártatlan Magyar vérzett el benne. Azonkívül, míg Mátyás itt vesztegeté az ország erejét tíz évnél tovább: a' Török addig időt nyert magát a' magyar koronához tartozó mellék tartományokban mind inkább megfészkelni, sőt Magyarország határait is háborgatni.

Mikor történt ama híres kenyérmezői csata?

Ugyan azon idő alatt, míg más részről a Podiebrad elleni háború folyt. A török zultán kedvező időnek vélte Erdélyben hódítani, míg Mátyás éjszakai Csehekkel hadakozik, tehát Alibéget a nagy vezért kiküldé, ki egész Gyulafehérvárig nyomult. Mátyás Báthori Istvánt és Kinizsi Pált küldé ellene, kik Alibéget a Kenyérmezőn megverték (1479), 's a csatában 30 ezer Török esett el. Pár évvel később Kinizsi Pál ismét győzedelmeskedett a Törökön (1482), a midőn 50 ezer Török került fogságba.

Mikor vette be Mátyás Bécsset?

1385-ben. A cseh háború még nem végződött be, midőn Mátyás ismét Fridrikkel bonyolódott háborúba, ki őt több ízben érzékenyül sértette meg, nevezetesen pedig azért, hogy a más alkalmi békekötés pontjai szerint az ígért 100 ezer aranyt nem csak meg nem adta, sőt újra beütött Magyarországra, és pusztítani kezdett. Erre Mátyás eltökélte magában Fridriket nagyobb erővel támadni meg. — Tél közepén egyenesen Bécs alá ment 's a város kapuit mindenfelől elállta, úgy hogy sem be nem lehetett semmit vinni, sem kiszállítani; ez tartott január 23-tól fogva június végéig, midőn a város feladta magát 1485-ben. Mátyás győzedelmi pompával ment be, 's nem csak a városnak, hanem egész Austriának urává lön. Ettől fogva lakását itt is tartotta, 's e tartományt haláláig bírta.

A tudományok terjesztésére mit tett Mátyás?

Annyi háborúja közt, nem hogy a hazának belső érdekeit 's a tudományokat elhanyagolta volna, sőt az országot olly virágzatra emelé, millyet az előtt soha sem ismert. A tudományokat, mellyeket maga is mivelt, mennyire pártfogolta, leginkább kitünik ezek terjesztésére czélzó intézeteiből. Pozsonban főiskolát emelte; Budán királyi lakában 50,000 kötetből álló könyvtárt alkotott, mi akkori időben, midőn még a sajtó csak éppen feltaláltatott, olly kincs vala, mellyhez hasonló Európában nem volt. Mint némellyek állítják, a leirók számára évenként 33 ezer aranyt adott ki. E roppant könyvtár azonban

későbbben elpusztult. Azon kívül Budán valami igen nagy-szerű egyetemet szándékozott emelni. Az épületet, mint akkor élt emberek tanúsítják, oly nagy területűnek számította, hogy abban 40 ezer tanuló megférjen 's minden szükséges magában az épületben legyen.

Mikor nyomták hazánkban a' legelső könyvet?

Mátyás idejében. E' nagy király mingyárt a' sajtó feltalálása után Hesz András könyvnyomtatót Velenczéből meghitta Budára, hol az megérkezvén, sajtót állított, 's azonnal „Budai kronika“ czimű munkát, latin nyelven (1472) nyomta.

A' közigazgatásban és az igazság kiszolgáltatásában oly nagy rendet és részrehajlatlanságot mutatott, hogy még ma is fenáll a' közmondás: „Meghalt Mátyás király, oda az igazság.“ A' törvények végrehajtására szigoruan ügyelt; gyakran áruhába öltözve, isméretlenül utazott az országban, 's a' népnek minden osztályai közé elegyült, hogy láthassa és tapasztalhassa: ugy történik e minden, miként ő óhajtá, 's az igazság kívánja? — Hogy ő az alacsonyabb néposztályokat a' hatalmasabb és nemesség önkénye ellen védte, a' fölebbi közmondás leginkább bizonyítja; de tanúsítják több oly tettei, melyek közül itt egy felhozatik. — Egykor az országnagyok közül sokakat megvendégtelt, ebéd után a' szőlőbe hitta őket, hol mindegyiknek kapát adatván, maga legelül 's jó kedvvel látott a' munkához; midőn pedig látta, hogy a' többiek izzadva, már jól elfáradtak, inté őket, hogy ez öntapasztalásukon okulva, meg ne feledkezzenek, milly sok verejtékébe kerül a' szegény jobbágnak azt megszerzeni, mit ők gondtalanul elpazarolnak, 's annál fogva becsülni tanulják a' népnek azon osztályát, melly őket nehéz munkája által táplálja.

Érdem dús életében hiányzott neki egy valami nagy: nem volt törvényes figyerméke, kire a' virágzó országot hagyhatta volna. Hites feleségeitől nem lévén magzata, Hollós Jánost, kit házasságon kívül nemzet, óhajtá maga után a' királyi székre ültetni; igyekezett tehát a' Magyaroknak ez iránti hajlandóságát megnyerni, de mielőtt ezt kieszközölhette volna, rövid betegsége után éle-

tének 47-dik esztendejében meghalt a' nagy férfiú Bécsben 1490-ben, kinek dicső neve maradandó leszen a' Magyarok emlékezetében.

II. ULÁSZLÓ. 1490—1516. = 26

Történt e valami igen nevezetes II. Ulászló alatt?

(Igen: az ismeretes pörzendület Dózsa György vezérlete alatt; 's Verbőczy István a' hármastörvénykönyvet írta. → Mátyás dicső korát szomorú idők válták fel. — Hollós Jánost, kit Mátyás a' trónra emeltetni óhajtott, elmellőzték az országnagyok, 's Ulászlót, a' Csehek királyát választák. E' tárgyban Zápolya István tanácsát követték, ki akkor Bécsben várparancsnok vala. Ulászló nem sokat késve azonnal Budára jött, hol Mátyás fény palotáját meglátva, örömeiben, mint akkor élt irók megjegyzék, szinte magán kívül volt. Eleinte az osztrák hercegek ellen kellett küzdenie, kik szinte vágytak a' magyar trónusra; azonban a' viszályok lecsillapodván dicséretesen kezdett országlani; nevezetesen több ízben tartott országgyűléseken a' bel ügyek elintézésére különös gond fordítatott. De később buzgalomával felhagyott, 's mind inkább nagyobb tespedésbe süllyedt. Ezt észre vévén a' pártfőnökök, a' királyi gyenge hatalommal dacoltak, következőleg mindenfelé törvénytelenység kezdé féktelenkedni. A' mellék tartományok, Moldva, Morvaország és Slézia az országtól elszakadtak.

(A' király gyávasága 's tehetetlensége nagy veszedelmet okozott a' hazának; mert tespedését még talán a' Török is kiismerte, ki minden készüléteket megtett Magyarország elfoglalására. Minthogy a' király ügyetlen volt, sem hadsereg, sem tapasztalt hadvezér nem vala; mindenki rettegett azon hírekre, hogy a' Török közelget 's Magyarországot elfoglalja. Tétettek tehát mégis készülétek, miként hamarjában lehetett; Bakács Tamás bibornok 's esztergomi érsek hatalmat kért a' pápától, hogy kereszties hadat gyűjthessen; ezt megnyerte. Kihirdeté tehát, hogy mind azok, kik a' Török ellen fegyvert fognak, büneiktől feloldoztatnak; a' bucsúlevélnek kihirdetését sok világi ellenzette, főképp Telegdi István, de sükeretlenül.

—A' felszólításra rövid idő alatt tömérdek nép gyűlt össze Pest mellett, már csak vezérre volt szükség. Az érsek Dózsa Györgyöt nevezé ki. Egy ideig gyakorolta seregét; de minthogy sem eleségük, sem pénzük nem volt, tehát erővel kellett elvenniök attól, kinek volt; azaz Pesten rabolni kezdettek. A' lakosság ellenszegült, de a' kereszties pórserég' vakbuzgósága kegyetlenséggé fajult, mit előbb az éségtől kényszerítve tettek, csak hamar ellenséges rablásra változott. Végre a' közönséges veszélytől fegyverre szólított nemesség Zápolya János erdélyi vajda vezérlete alatt a' lázongó keresztieseket egy véres csatában megverte, 's a' főczinkosokat kivált magát Dózsát kegyetlenül kiozdatva végeztette ki, a' többieket szétoszlatta. Ezen veszély elhárítása után tartatott országgyűlésen az egész jobbágyság nehánynak bűne miatt szolgaságra lön kárhoztatva.

A' pórhad lecsöndesülte után még ugyan azon esztendőben (1514) erősített meg a' törvénykönyv, mellyet Verbóczy István szerkeztetett össze, 's mellyel még ma is él a' nemzet. Ulászló tespedtségéből ki nem emelkedve, két év mulva meghalt a' vész után.

II. LAJOS. 1516—1526. = 103

Mi történt II. Lajos alatt?

Ezen szerencsétlen király alatt olly nagy dolog történt, mi oriási és kitörülhetetlen betűkkel van a' magyar történetek évkönyvébe írva, tudniillik a' mohácsi ütközet. A gyáva Ulászló halála után 10 éves fia ült a' magyar trónra, ki már korábban megvolt koronázva 's II. Lajosnak neveztetett. Minthogy még csak gyermek vala, gyámok é' vezetők adattak melléje: Bakács Tamás érsek, Bornemisza János kincstárnok, és a' királynak rokona György brandenburgi gróf. E' gyermekkirálynak mingyárt országglása kezdetén lelete látni, hogy a' haza nagy veszedelembé dől, minthogy már atyja alatt megvolt vetve a' romlásnak alapja. György markgróf szánszándékosan elferdité a' nevelést, a' fiut tánczra, mulatságra 's testi gyönyör éldeletre szoktatá, ugy annyira, hogy erkölceiben egészen megromolván, midőn már nagy koruságra 's kormányra jutott is, csak megszokott élet módját foly-

tatta; képzelhetni milly zavar, milly felfordultság származott ebből, 's milly rendetlenség áradt el az országban kormánya alatt. A' királynak semmi tekintete sem volt: (de hogyan is lehetett volna, midőn őt csak mulatságokban lenni tudták;) a' törvények szentsége letapodva volt, mert ki ügyelt volna azok teljesítésére, ha a' király csak gyönyörüségekbe merült? a' zabolátlan önkény tehát biztosan úzhette kicsapongásait. A' kincstár kiürült annyira, hogy a' királynak nem volt, mivel asztalát ellátni.

Illy szomorú állapotú volt az ország, midőn II. Suliman követeket küldött az ifjú Lajos királyhoz, hogy meghatározott évekre frigyét kössenek. De a' szerencsétlen király rossz akaróinak tanácsára Suliman követeit megölette 's holt testüket a' tatai tóba hányatta; ezt azon indító okból tevő, mivel elhítték vele, hogy Bergham Sulimánnak követe kém. — Erre Suliman méltó haragjában megesküdt, hogy egész Magyarországon állandó bosszút. A' belsőképen megromlott hazát végveszély fenyegeté tehát, midőn 1526-ban Sulimán körülbelül háromszáz ezer főből álló sereget vezetett Magyarország elfoglalására. Mind inkább terjedt a' hír, hogy a' Török közelget, végre Belgrád alatt termett, 's azt elfoglalta. Ez annyira megrettenté a' királyt 's főurakat, hogy véres kardot hordattak szét az országban; mint ősi szokás szerint tenni szoktak, midőn a' hazát nagy veszély fenyegeté. — Ekkor már Luther a' reformatio magvait elveté 's Magyarországon a' fölött vitázva a' nemzet két részre szakadt: egyik a' reformatio felé hajlott; másik azt kárhóztatá, így a' csekély erőegység is megoszlott.

A' hirtelenében összegyűjtött sereggel, melly mintegy 25,000 főből állott, Lajos Mohácsig ment, meddig már Suliman előre nyomult majd tizszerte nagyobb táborával. A' csata augusztus 28-kán 1526-ban megtörtént. Az egyenetlen 's nem eléggé készült Magyarok rettentesen megverettek, az ország sorsa el lőn döntve. Ez ütközetben húsz ezernél több Magyar esett el, kik közt számos püspök, főúr és nemes maradt a' csatatéren. A' király futtában egy mocsárba dölve veszett. A' győzödelmes Ozmánok most mindenfelé kiáradtak, Pécsset fölégették, a' védelem nélkül lévő Budát elfoglalva fel-

gyújtották, szóval a' merre mentek, mindent tűzzel, vassal pusztítottak. Budáról szétküldvén seregeit Suliman, kik az országnak nagy részét feldúlták. Azonban most nem maradt meg a' legyőzött országban, mert két hétig tartó pusztítás után visszatért seregével honába, száz ezer lakosnál többet hurczolván el magával sivataggá lett hazánkból, és így boszulva lön követeinek megöletése.

Ez a' második nagy veszély, melly Magyarország tönkre tevé, illy állapotra jutott azon ország, mellyet dicső emlékű Hunyady Mátyás olly magasra emelt volt! (Most még inkább csodálhatjuk, hogy így is állunk.)

ZÁPOLYA JÁNOS. 1526—1540. 41.

Milyen volt Magyarország a' mohácsi vész után?

Sivatag, 's a' belviszályok által keletkezett harczok, csaták 's háboruk véres mezeje. Nem volt elég még az eddigi szenvedés, most újra kezdődék a' polgári vérengzés, melly másfél századig tartó nyomorba süllyesté a' hazát. Különösen két hatalmas párt emelkedett: egyik Zápolya Jánosé, ki erdélyi vajda és szepesi gróf volt, vele tartott az alsóbb nemesség; másik pártot tevék a' mohácsi ütközetben elveszett II. Lajosnak özvegye a' királynő, kivel Báthory István nádor, Bornemisza János kincstárnok tartottak, kikhez a' főbb nemesség nagyobb része csatlakozott.

Miután az elveszett királynak meglelt tetemeit Zápolya nagy pompával Székesfehérváron a' többi elhunyt királyok mellé eltemetteté: a' főurak közül némellyeket részére birt, mint: Perényi Pétert a' koronaórt, Frangepan Kristófot horvátországi bánt, Czibak Imrét, Dóczy Jánost 's a' t. 's magát ugyanott (1526) pártja által Magyarok királyává koronáztatta. A' másik párt ellenben, Báthory István nádor levelére, Poszonba gyült össze királyválasztásról tanácskozandó. Itt legelőször is azt veték tanácskozási tárgyal föl, hogy midőn a' király meghal, kinek van joga a' rendeket az országgyűlésre összehíni? Eredménye lön, hogy az eddigi szokás szerint a' nádort illeti; minek következtében Zápolya János által tartatott gyűlést 's azon gyűlésen királlyá választatását törvényszerűtlennek hirdeté ki, 's Ferdinándot osz-

trák herceget választák 's hitták meg királyukká. E' szerint ketten viselék egy időben a' Magyarok királya czimét, és hosszas háboru támadt köztük a' trónbirtokaért.

Zápolya vetélytársát megelőzve Budát 's vele az országnak nagy részét elfoglalta. Ferdinand eleinte jószerevel igyekezett Zápolyát arra bírni, hogy a' koronáról mondjon le; de mivel ezt tenni hajlandó nem volt, tehát fegyverrel akarta arra kényszeríteni. Katzianer Ferdinándnak vezére a' felső vidékeket meghódította; az alatt Ferdinand maga a' Dunamentében Budáig halladt, hol Zápolyának kevés őrizete volt, 's azt bevette, és magát megkoronáztatta. — Zápolyának sok kisebb nagyobb csatában a' szerencse nem kedvezett, tehát olly lépést tön, melly által az utókor előtt örökös gyalázzal szennyezte be nevét: a' Törököt hitta segítségül, ki akkor legalább a' Magyarok ellensége volt. Ha Zápolyának e' tettét fontolóra vesszük, ugy tetszik nem egészen alaptalan azok véleménye, kik azt állítják, hogy Zápolya terve, egykor bár mi áron is királlyá lehetni, a' mohácsi ütközet előtt megvolt, és Szegednél táborozó seregét e' kinézésből nem vezette Mohácshoz a' Török ellen. Suliman készséggel teljesíté Zápolya kívánságát, mert kapnia kellett az alkalmon, melly által uraságát Magyarországnak megalapíthatni, mintegy bizonyosnak látta. Tehát 1529-ben megint nagy sereggel jött az országba. Zápolya elébe ment Mohácsig, 's onnét együtt mentek Budáig, mellyet Suliman fáradság nélkül a' hirtelen várórség rövid ellenállása után bevett, és Zápolyának a' koronával együtt átadott. — Suliman innét Bécsnek ment, de azt sükeretlenül ostromolva visszavonult. Távozván Suliman hazánkba ismét elkezdődtek a' csaták, mellyekben, midőn elfáradtak, a' lengyel király közbenjárására fegyverszünet lön, melly azonban nem soká tartott. Hogy Ferdinándot Magyarországból mindenkorra távolítsa, 's a' maga pártfogói fensőségét megalapítsa; hódítása czéljául Bécsset tűzte ki, de utjában előbb Kőszegét kívánta bevenni, mellyet azonban Jurissich Miklós kőszegi várnagy vitézül oltalmazott, a' hol midőn több ideig kelle ostromolva késnie, az alatt nagy sereg gyült össze Bécs alá. Tehát Kőszeg ostromlásával felhagyott, Bécs alá menni sem tartá tanácsosnak, visszament nagy pusztítások között.

— Ezek után még hat esztendeig folyt a' harcz Zápolya és Ferdinand között, míg végre mind a' kettő beleunván, 1538-ban Nagyváradon béke kötöttetett a' következő feltételek alatt:

1. Zápolya tartsa meg azon részeket, mellyeket elfoglalt, 's királyi czimmel éljen.

2. Ha Ferdinand örökös nélkül előbb meghalna, az egész ország Zápolyára 's maradékaira száljon; ellenben ha Zápolya halna meg előbb, az egész ország Ferdinandé 's maradékaié legyen.

3. Ha ezen esetben Zápolyának fia maradna maga után, az hercegi czimmel 's atyjának ősi birtokaival megelégedjék. — E' szerint az egyezkedéstől fogva kezdett Erdély Magyarországtól független lenni.

— De Zápolya e' békét nem soká éldelhetette; mert miután meghallotta Budán, hogy Majláth István és Ballassa Imre, kikre Erdély kormányzását bízta, Ferdinand részére hajlottak: Török Bálintot számos hadsereggel előre küldve, Erdélybe indul a' pártosokat engedelmes-ségre hozni. Ez utjában megbetegedvén, az orvosok tanácsára Szász-Sebesre ment. Mig ott gyógyulást remélve időz, azon örvendetes hírt veszi Budáról, hogy neje Isabella (ki Zsigmond lengyel király lánya volt), fiát szült. Ezen igen megörült, 's fiának János Zsigmond nevet maga választotta, hogy atyja és nagyatyja nevére hivatnék. Fia születésén vigan lakomázva betegségét hihetőleg nevelte, mellyben kevés idő mulva meghalt 1540-ben. Azonban kevéssel halála előtt párthiveit rá birta, hogy fiát a' váradi szerződés ellenére királlyá válasszák.

NEGYEDIK IDŐSZAK.

A' Magyarok története az osztrák házból származott királyok alatt.

1540-től maig.

I. FERDINAND. 1540—1564. = 24.

Az új időszak kezdete.

W Zápolya János halálával megszűnt a' vegyes házból királyok korszaka: Ferdinand, a' nagyváradi békekötés értelmé szerint is maga lett az egész országnak törvényes királya; tehát 1540-ben megkezdé az új időszakot, mellyben attól fogva mindig az austriai házbéli ivadékok válták föl egymást honunk királyi székén.

Most békével reménylett országolhatni, minthogy vetélytársától Zápolya halálával megszabadult; de a' béke nem sokáig tartott, mert a' Zápolyapárt még nem nyugodott meg, hanem a' gyermek Zsigmond Jánost választá királynak, miként a' haldokló Zápolyának ígérte. Suliman mint a' kisednek szinlett pártfogója ismét az országba jött; de most már nyilván kimutatá szándékát, hogy nem Zsigmond Jánost pártfogolni volt célja, hanem Magyarországnak vagy legalább nagyobb részének birtokába jutni, melly célját nem sokára el is érte.

Miként került Buda a' Török birtokába?

Már két izben volt az Ozmán hazánk fővárosa Budának ura: először a' mohácsi vész után; másodsor, midőn Zápolya segítségül hitta; most harmadsor, midőn

birtokában meg is tartotta. — Zápolya János özvegye Isabella kisdéd fiával Zsigmond Jánossal magát Suliman pártfogására bizta. Suliman tehát azon ürügy alatt jött Magyarországra, hogy Isabella és fia számára birtokukat biztosítsa, 's őket Ferdinand ellen védje. A' királyné Budán lakott, Suliman itt rábeszélte, hogy míg fia fölnevelkedik, addig lakjék Erdélyben vagy arra fekvő birtokaiban; mert mint gyöngé asszony nem képes Budát Ferdinand ellen oltalmazni, hogy neki pedig igen terhes lenne minduntalan Törökországból ide jönni, valahányszor veszélyben forog, hanem ő majd elég erőt 's oltalom sereget hagy ott, míg Zsigmond Jánosnak biztosan átadhatja. A' semmi rosztat nem gyanító Isabella ebben megnyugodott; de midőn Suliman szekereket rendel, hogy mindenestől Erdélybe vigyék, csak akkor látta a' királyné, hogy megcsalódott, és keservesen sírva hagyta el Budát 1541-ben, hová többé soha sem tért vissza. Így került Buda harmadszor Suliman birtokába. Egyébiránt neki hatalmában állt azt erővel is elfoglalni.

Meghalván Isabella, fia már 19 éves volt akkor, tehát birtokának kormányzását maga vette át. Ő különösen munkálkodott azon, hogy a' már akkor Erdélyben nagyon elterjedt két vallás, tudniillik reformata és protestans követőit megegyeztesse. Ugyan az ő pártolásánál fogva emelkedett az unitaria vallás is, kiváltképp Blandrata György és Davidis Ferencz tanításuk által. — János Zsigmond, ki II. János néven is gyakran előfordul, Ferdinanddal következő pontokban egyezkedett, melly pontok azonban még anyjának Isabellának munkája voltak:

1. Ferdinand legkisebb lányját adja nőül II. Jánosnak.
2. János engedje át Abaújvármegyét Ferdinandnak, mellyből Kassát már ugy is bírta.
3. Munkácsot, Husztot, Mármarost és Erdélyt II. János Magyarországtól függetlenül bírja.
4. Királyi névvel ne éljen, hanem válasszon akármilyen más czímet.

Ez második adat arra, hogy mikor lett Erdély Magyarországtól független fejedelemség. Azonban e' pontokat Suliman nem akarta jóvá hagyni, tehát módosultak, és Zsigmond János királyi czímmel élt, mint Erdélynek már most független fejedelme.

Mikor kezdődött és mikor terjedt leginkább a' reformata vallás Magyarorszában?

Mielőtt még a' mohácsi veszedelem bekövetkezett volna, már a' Magyarok e' vallás fölött vitatkoztak; mert az ütközet előtt kilencz esztendővel, azaz 1517-ben szegze ki Luther 95 tételét, 's illy ujítás természetesen hamar terjed mindenfelé. Zápolya János párthiveivel ez uj valláshoz szított. A' német lakesu városok mind Magyarorszában, mind Erdélyben, legkülönösben pedig itt a' Szászok II. Lajos alatt, már Luthert követték. Lajos még György brandenburgi gróf gyámsága alatt volt, midőn a' pápa bullája Luther ellen Magyarországra érkezett. De igaz még is, hogy Zápolya János és I. Ferdinand alatt terjedt nagy mértékben. Hogy a' mohácsi veszedelem előmozdította a' protestantismust, az bizonyos; mert az ott elhullott püspökök ha életben lettek volna, hathatósabban ellen munkálhattak. — A' szünteleni háborúk között alig fordíthatott a' kormány elég figyelmet ezen, eredményében nagy fontosságú tárgyra. A' papok, kik a' katholicismusnak őrei voltak, észre sem vették, midőn az országnak nagyobb része már Luther- és Kalvinnak lön követője.

× Ámbár Magyarorszában is elterjedt volt mind két vallás, de legkiváltkép Erdélyben II. János vagy Zsigmond János alatt; ki maga is különösen kedvét találta a' hitbeli dolgok fölötti vitatkozásban, nem csak terjedt engedte, hanem terjesztésén igyekezni látszott; ki egyébkint e' két felekezetet, azaz a' reformátusokat és protestánsokat, a' földolgozásokban annélkül is egyetértőket, megegyeztetni törekedett. Azonkívül az unitáriusokat is védette, kiket Európában sehol sem türtek, sőt nem csak nem türtek, hanem üldöztek is.

Ez időben már Révai alnádor, Thurzó kincstárnok, Zrinyi Miklós, Perényi Péter 's a' t. reformátusok voltak. Az egész uj testamentomot Erdősi János és Abadi Benedek magyarra fordítva kiadták Uj-szigeten 1541. Ez a' legelső kiadása az uj testamentomnak, melly azért is nevezetes, hogy I. Ferdinánd fiainak van ajánlva. Azon sajtót, hol e' munka a' legelső magyar grammatikával együtt, mellyet szinte Erdősi János írt, kijött, Nádasdy Tamás alapította.

MAXIMILIAN. 1564—1576. = 12.

Mi nevezetesíti ezen királynak országglási korát?

Zrinyi Miklósnak hős halála Szigetvár védelmében. A' Török Budán lakván, nem csak e' fővárost bírta, hanem az országban igen számos helyeket tartott birtokában; sőt azokkal meg nem elégedve, majd egy, majd más részén az országnak tön hódításokat. Zápolya Zsigmond vagy II. János erdélyi király sem nyugodott; nevezetesen ő Sulimannak panaszolkodott követe által, hogy a' különféle pártok főkép Maximilian részére hajlók által békében nem álltet 's egyszersmind Suliman segítségét kérte; ez tehát 200 ezerre menő roppant seregével Magyarországba jött, 's most különösen a' Dunántuli részt tűzte ki magának és Szigetvár előtt megállapodott; Zrinyi Miklóson megakartta boszulni azon sokszoros csapásokat, mellyeket e' hős, csekély seregével, időnkint a' török vezéreken ejtett. De Zrinyinek elhatározott akarata volt: inkább a' vár romjai alá temettetni, mint azt Sulimannak föladni. Szinte egy hónapig ostromolta már 200,000 emberével Suliman a' várat, de hasztalanul, Zrinyi nem engedett, míg végre a' temérdek ágyukkal az egész vár rommá zuzatott, 's a' védelem lehetetlen lón. Most csak megadás vagy halál közt választhatott Zrinyi; erre a' kötelesség teljesítésének megnyugtató érzete 's örökké dicső név hátoritá: holott a' megadásnak gyalázat, fogság 's végre szinte halál 's talán kegyetlen halál lehetete következése; mert hogy a' felbőszült Török szabad menetelt neki nem enged, annyi mint bizonyos vala. — Miután hasztalanul várta Maximiliántól kívülről a' segélyt, a' még fenmaradt 300 vitézével a' felgyújtott várból az ostromló török sereg közé rohan 's ott a' harcban hőselelküleg végezte hazájának szentelt életét. A' harc hosszú és öldöklő vala; mert a' bősziült sokaságnak nem könnyen sikerült a' kevés, de elszánt bajnokokat legyőzni. Végre Zrinyi vitézeivel együtt azon testhalmon hullottak el, melly öldöklő fegyverük csapásaitól ozmán harcosokból emelkedett. Egy sem maradt a' 300 hős közül életben; de dicsőségek minden jobb magyar emlékezetében örökké élni fog. A' vár bevétele a' Töröknek 20,000 harcosába került. Maga Su-

liman itt mint állíták illy temérdek vesztesége miatti bosszúságában meghalt. Innét tehát hódítani nem mentek, hanem hazájokba takarodtak.

Ezen emlékezetes csata után a Magyarok békét kértek a Töröktől, mit Suliman utóda Selim, ki atyjánál békeesebb természetű volt, 8 évre megis adott. Miután Zápolya Zsigmonddal is elintéztettek a dolgok, Maximilián országlásának utolsó éveiben folytak le, 's az annyiszor 's olly hosszasan zaklatott haza egy kevés időt nyert, magát némileg kipihenni. Ez idő folytában több országgyűlés tartaték, mellyeken Maximilián lehetőleg iparkodott a haza bajait megorvosolni. Őt fia követte.

RUDOLF 1570-1608. - 32.
 RUDOLF. 1576-1608. - 32.

Rudolf emlékét mi tartja fön?

Főkép az, hogy a kormányzás és a haza boldogításán igyekezete helyett csillagvizsgálással tölté idejét. Ő a Törökkel kötött békét nyolcz évre megújította, azok eltelével ismét meghoszabította, tehát nagyobb háborúk nem sanyargaták az országot; azonban kisebb csaták történtek, főkép a határ széleken, minthogy a Török béke idején is rabló csoportokban gyakran berontott. Az itt benlakó basa azonban több helyeket 's várakat vett be, mellyek közt voltak Győr, Pápa, Tata 's többek.

Rudolf a csillagvizsgálást Prágában üzte; itt az országban minden nagy háborúk nélkül is tehát, távolléte miatt, igen megcsoportosodtak a bajok. A nemesek közül sokan hasznukra fordíták e' közzavart, váraikból gyakran kitörve rablottak, 's a környéken elterjedő jobbágyok vagyonát ragadozták; némelylek e' ragadozást rendes foglalatosságukká tevék.

Az ország védelmére, jelesen a benlakó Törökök hódításainak megakadályoztatására, 's a váraikból kikirontó nemesek megzabolázására Rudolf német katonaságot rendelt az országba, kik védelem helyett kegyetlenül sanyargaták az ország lakosait; a tábornagyok törvénytelen adókat vetettek a népre, a katonák pedig élelmi szereket és ruházatot zsaroltak ki a városok és faluk lakosaitól ugy annyira, hogy ők nagyobb ostora voltak a népnek, mint a török rabló csoportai. E' közben a Törökkel kötött béke, mielőtt

a' szerződésben kitézött idő eltelt volna, felbomlott. Tudniillik Sinan török nagyvezér 1593-ban nagyobb sereggel kezdte a' határ széleken beberontani, 's mivel Erdődy horvátországi bán öt seregének majd fele veszteségével visszaverte, a' békét megszegték, 's előbb a' nagyvezér (1594) aztán két évvel később (1596) maga Mahomed zultán tömérdek hadakkal ostromozák a' hazát. Azonban a' szerencse Pálffy Miklósnak szolgált, ki mind a' kétszer visszaverte őket. Végre Achmed zultánnal béke kötött (1606) húsz esztendőre, mellynek egyik pontja szerint Rudolf 200,000 tallért fizetni köteleztetett.

Békesség volt e ekkor Erdélyben?

Nem volt, sőt éppen azért volt kénytelen Rudolf a' Törökkel békességet kötni, hogy Erdélyben kiütött lázadás ellen magát védhesse, melly már már Magyarország nagy részére is kihatott. — A' lázadás oka volt, hogy Báthory Zsigmond elcserélte Erdélyt Rudolfnak az opepeli hercegségért, 's erdélyi igazgatóvá Basta tábornok tétetett, kinek fősvénysége 's katonáinak az országot féktelenül pusztítása és zsarolása annyira felingerlék egész Erdélyt, leginkább pedig az általa üldözött protestánsokat, hogy tömegestül föllázadva Bocskay István zászlója alatt egész Erdély 's Magyarországnak is Dunán inneni 's Tisza melletti részét föl Pozsonig a' király birtokából kiragadták. Két évig tartott a' polgári háború. Bocskay, Szerencsre országgyűlést hirdetett, hol ő Magyarország és Erdély fejedelmévé kikiáltatott. A' török nagyvezér meghitta Bocskayt Budára és szokatlan nyájassággal fogadván, a' zultántól küldött drága kövekkel kirakott arany koronát ada neki 's Magyarország királyává nevezé; azonban Bocskay a' királyi czimet el nem fogadva, megköszönte, mert ugymond: Magyarországnak más koronás feje van, ő csak a' megsértett mind vallási, mind polgári jogok védelmére ragadott fegyvert. — Végre Illyésházy István munkálkodására béke kötött, olly feltételek alatt, hogy Erdély fejedelme Bocskay legyen, 's a' protestánsok vallásukat szabadon gyakorolhassák.

E' békekötés után Rudolf nem sokára elveszté a' Magyar' koronát, mert midőn Ferdinandot stíriai herceg fiát akará utódaül kinevezni, testvére Mátyás, ki külön-

ben is már régtől fogva kormányzá Magyarországot bátyja Rudolf távollétében, ellene föllázadván őt Magyarországról lemondani fegyverrel kényszeríté, 's helyette a' rendek megegyezésével maga kezdé királykodni.

II. MÁTYÁS. 1608—1619. = H.

Mik történtek Mátyás alatt?

XE király idejében a' Törökkel nem lévén háboru, különösen vallási ügyek forogtak fen, 's ugyan csak a' vallás 'lön ettől fogva nem ritkán a' villongásoknak oka. (Mint fölebb láttuk, Bocskay fölkelésére is részszerint) a' protestans vallást követőknek üldöztetése szolgáltatott okot, Mátyás alatt pedig még inkább hintettek a' vallási felekezetűek iránti gyűlölség magvai. Hogy akkor már a' protestans vallás nagyon elterjedt volt, onnét is kitetszik, hogy Illyésházi István nádor, az utánna következett Thurzó György szinte nádor, protestansok voltak. Ezt a' katolikusok nem jó szívvvel vették. — A' jézsuiták, kik már I. Ferdinand alatt meghonosodtak, nem csak akadályozni kezdék a' protestans vallás terjedését, sőt sokakat visszatérítettek a' katolika egyházba. Miben különösen buzgolkodott Pázmán Péter, kit Mátyás a' jézsuiták szerzetéből emelt esztergomi érsekségre.

Minthogy a' térítők tulságosan is buzgolkodtak, a' protestansokat ez aggodalomba ejté; de más részről annál összetartóbbak lettek vallásuk védelmére. Bocskay kiltá ugyan e' rendet Erdélyből, de annál inkább megerősödött Magyarországbán. A' kölcsönös bizodalmatlanság és a' különböző vallásbéliek egymásiránti gyűlölsége napról napra nevelkedett; midőn pedig Mátyás a' jézsuita rend tagjainak tanácsára a' korábbi türelmes egyezkedésekkel ellenkezőleg a' protestansok vallását megszoritaná, 's minthogy Csehországban is hasonlólag sértettek a' protestansok, ezek a' velük ugyan azon vallásu németekkel frigyét kötnek, 's kiűtt az ismert harmincz éves háború, mellyben Magyarország nagy részt vett.

Mielőtt Mátyás meghalt, igyekezett a' rendeket arra birni, hogy utódjául Maximiliannak (ki neki testvére vala) fiát Ferdinandot válasszák. A' Magyarok ezt neki a' következő föltételek alatt megígérték:

1. Az egész nemzetnek régi és újabb szabadságai sértetlenek maradjanak.

2. Minden három esztendő mulva országgyűlés tartassék.

3. A' Magyarok dolgait csak Magyarok folytassák.

4. A' városokra 's ország határait való felügyelés Magyarokra bizassék.

5. A' protestansoknak vallásbéli szabadsága meg ne sértessék.

6. A' korona az országból ki ne vitessék.

7. Az ország rendinek akarata nélkül se béke ne kötessék, se idegen nemzetbéli katonaság az országba ne hozassék.

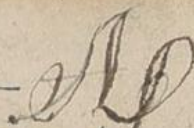
8. Azon városok és városok, mellyek Magyarországtól elszakasztva Austriához kapcsolattak, Magyarországhoz vissza csatoltassanak 's a' t.

E' pontok 1618 a' soproni országgyűlésen aláírat-
tak, miként a' törvénykönyvben látható.

II. FERDINAND. 1619—1637.

Miként kezdődött II. Ferdinand országjárása?

Vallási háborúval; ő ugyan mingyárt trónra lépte után országgyűlést hirdetett a' fölött tanácskozával: miként lehetne a' már Csehországban dühöngő vallási háborút megakadályozni, hogy Magyarországra át ne jőjön; de semmit sem használt, mert a' Csehek Bethlen Gábor erdélyi fejedelmet ügyöknek segédvédőjéül felhivák, ki azonnal kész vala, 's miután sokan a' magyar főurak közül is hozzáállottak, elkezdődék a' polgári 's egyszersmind vallási háború, és kevés idő mulva egész felső Magyarországnak birtokában volt. Most Bécs alá ment, de azt be nem vehetvén visszatért Magyarországra Sopront is elfoglalva. A nádor Forgách Zsigmond és a' korona őrzők Pálffy István, és Révai Péter, a' koronával Pozsonba zárkoztak, de Bethlen azt is bevette 's a' korona kezére került. Itt hivei Bethlent királlyá kiáltják, és megakarták koronázni; de ő azt el nem fogadta, megelégedvén azzal, hogy Magyarország fejedelmének czimezteték. Ferdinand Bethlen Gáborral közösen Beszterczebányára országgyűlést határoznak (1620), hogy ott a' dolgok elintéztessenek.

De minthogy ott Ferdinandnak követei a Magyarokat alattvalóinak nevezik, ezek felingerülve Bethlent újra királynak kiáltják, de ő most is megelégedett a' fejedelmi czímmel.

A' következő évben (1621) Sopronban ismét országgyűlés tartatott, mellyen czélszerű törvények hozattak ugyan, de sokkal nagyobb forrongásban volt már a' nemzet, mintsem a' hozott törvények által a' béke tartósan helyreállított volna. Minthogy a' béke föltételei szigoruan nem teljesítettek, megint másodsor, rövid fegyverszünet után ismét harmadszor is fegyvert fogott a' király ellen. Végre 1623-ban, minthogy német frigyesei elhagyták, harmadszor is békét kötött, melly után nem sokára meghalt.

A' II. Ferdinand és Bethlen Gábor közti egyezkedésnek főbb pontjai Morvaországban Nikolsburg nevű városban ekkép irattak alá: az augustai és helvétziai vallástartók a' bécsi békekötés szerint vallásukat szabadon gyakorolhassák; Bethlen Gábor Sleziából az opoliai és raborai herczegségeket, Magyarországból pedig: Szathmár, Szabolcs, Ugocsa, Beregh, Zemplén, Abaúj és Borsod vármegyéket holtaig bírja, 's ő is teljes vallási szabadságot engedjen birtokaiban a' katolikusoknak. Ugyan ezen egyezkedés szerint határozottatott, hogy Erdélyt fiu ágon örökség szerint bírja.

Bethlen Gábor halála után özvegyére Brandenburgi Katalinra szállt Erdély, melléje kormányzóul Bethlen Gábornak testvére Bethlen István rendeltetett. De midőn Katalin látta, hogy mint gyöngye asszony a' pártoknak megzabolázására elégtelen, önként lemondott a' fejedelemségről. Most I. Rákóczy Györgyöt hitták meg. Először említjük a' Magyarok történetében e' nevezetes család nevét, melly minden erdélyi fejedelmek közül legmaradandóbb emléket hagyott maga után, részint zendülései, részint viszontagságai által. Ferdinanddal ugyanazon esztendőben (1637) halt meg Pázmán Péter.

III. FERDINAND. 1637—1657.

Kivel kelle III. Ferdinandnak leginkább Magyarországnak megtarthatása végett harczolnia?

I. Rákóczy Györgyvel. A' protestansok egyéb nérelmeik közt panaszolkodtak; hogy a' katolikusok sok

H. n. m. 75

ezek n. nem sötét m. minden

helyen templomaikat és egyházi jószágaikat elfoglalták. Sérelmük békes uton nem orvosoltaték, tehát a' német protestansokkal frigyot kötve I. Rákóczy György vezérlete alatt 1643-ban fegyverhez nyulnak. Miután Rákóczy kihirdette, hogy a' protestansok vallási jogainak védelmére fog fegyvert, kevés idő alatt egész felső Magyarországot elfoglalta; ezt a' Török segítségével tette; Ferdinand békes uton kívánt mindent elintézni, de nem boldogult, tehát ő is fegyverhez nyult 's változó szerencsével harczoltak. Végre Ferdinandnak sikerült a' Törököt Rákóczy részéről maga pártjára vonni 's vele 20 évigi békességre lépett.

Azonban a' mohácsi vész óta, III. Ferdinánd haláláig, mi 1657-ben történt, az az már eddig 131 év forgott le az austriai ház időszakából, és ezek alatt soha sem nyughatának tökéletesen a' fegyverek.

A' pozsoni országgyűlésen 1647-dik évben I. Rákóczy Györgyvel kötött békességnek a' vallást érdeklő főbb pontjai ezek: minden rendek, királyi és szabadalmas városok szabad vallási gyakorlással bírjanak és senkitől ne háborítottassanak. A' szegény jobbágyság sem a' kamara, sem a' földesurak jószágaiban, senkitől vallásában ne akadályoztassék és vallása elleni szertartásokra ne kényszeritessék. Az elvett egyházok mind két részről visszaadassanak. (Ekkor 90 templom adatott vissza a' protestansoknak.)

Mi különös tünemény adta elő magát a' vallásra nézve?

Erdélyben új vallási felekezet támadt, mellynek követői a' szombatot ünnepelték 's általában az ó testamenti szertartásokat 's ünnepeket hozták be. Rákóczy Décsen 1638 ban országgyűlést tartván, ez új vallástanítóit elnyomta. Az unitáriusok közt is szakadás támadt ez időben: a' Blandratisták és Dávidisták; ez utósok azt állítván, hogy Krisztusnak nem kell isteni tiszteletet tulajdonítani, Rákóczy az országból őket kitiltotta. Ferdinand első fia IV. Ferdinand elhalván, a' másik következett

I. LEOPOLD. 1657—1705. = 48.

Vessünk itt egy tekintetet Erdélyre, minő állapotban volt az Leopold országlása kezdetén?

Ha valók azok, miket Szalárdi János kéziratban lévő „Magyar kronika“ czimű munkájában ír: ugy Erdély

meg fia Ferdinánd

talán soha sem volt olly siralmas állapotban mint éppen ez időben. Atyja fejedelmi székét II. Rákóczy György minden nehézség nélkül foglalta el, 's minthogy testvér öccse Rákóczy Zsigmond elhalt, kelletlenül inkább elbizva magát kezdett országotni. Atyjáról maradt kincsekből gazdag ajándékokat küldvén a' zultánnak, ez nem csak erdélyi fejedelemségében erősíté meg, hanem a' moldvai és havasalföldi vajdák is igazgatása alá rendeltettek, kiket ő tetszése szerint hivatalukból letett vagy abba visszahelyezett. Ez által még a' külső fejedelmek figyelmét is magára vonta, kik nála követeik által tisztelkedtek; mi őt még elbizottabbá tévé, 's a' mi későbbben vesztét okozta. — A' Svédok mellett a' Lengyelek ellen fegyvert fogott, mire őt Gustáv Károly a' Svédok királya kérte. Ugyan azon időben kérték meg a' Lengyelek is, hogy őket segítse a' Svédok ellen azon ígérettel, hogy királyuk Kazmér halála után őt vagy fiát I. Rákóczy Ferenczet fogják királyukká választani; de ő inkább a' Svédokkal ellenük 's nem mellettük kelt föl. Azonban a' dolgok más fordulatot vettek, Rákóczy szerencsétlenül jött vissza. Utjában a' Lengyelek úgy bekerítették, hogy csak a' részéről leggyalázatosabb föltételeknek aláírása által 's minden kincsétől megfosztottan szabadulhatott meg. Más részről a' Török tatár kánót 60000 emberrel küldötte ellene, hogy az ő megegyezése nélkül ment a' Lengyelek ellen, kikkel ő akkor barátságos lábon állt. Mire Erdélybe visszatért, a' Török már várta tatár seregeivel Moldva szélén. Az ütközetben szörnyen megveretett 's a' Tatárok foglyúl vitték. Illy kimenetelen lön Lengyelország elleni fölkelésének: fejedelemségéből a' zultán kitette, helyébe Rhédei Ferencz emeltetvén. De ezt Rákóczy fejedelemségéről lemondani erővel kényszerítette, mit meghallván IV Mahomed zultán Karamustafa nagyvezért 's a' moldvai és havasalföldi vajdákat küldi, hogy magát nem csak Rákóczyn, hanem egész Erdélyen megboszúlja (1658).

Most egész Erdélyt (Szebent kivéve) tűzzel, vassal elpusztították. A' Tatárokkal egyesült török sereg egész Debreczenig jött, hol akkor II. Rákóczy is tartózkodott 's csak egy éjjel tizenkét körülfekvő felgyujtott helységnek tüze látszott. Ezen iszonyú pusztítást olvashatni

Buda Esaiás „Magyarok története“ című munkájának II. kötetében a' 215—216 lapon.

Minthogy Rákóczy még most sem akarta Erdélyt másnak engedni, újra fegyvert fog mostani fejedelme Barcsai Ákos ellen; de ez a' Törökhöz jelesen a' temesvári basához folyamodik, hogy védelmezze őt Rákóczy ellen. Ekkor Sejdi Amhat tömösi basa előbb a' hajdúvárosokat, aztán Debreczennek egész környékét elpusztítván, Erdélybe megy mindenfelé égetve. Rákóczy szembe szált vele Gyalu és Fenyves között, de azon ütközetben veszedelmesen sebesítetett meg, 's Nagyváradra hozatva, kevés idő múlva június 7-én 1660-ban meghalt, sok viszontagságú életének 40-dik évében. Özvegye Báthori Zsófia munkácsi várában vonta meg magát. Fia Ferencz, ki az I. Leopold elleni összeesküvésben munkás részt vett, szinte nevezetes lón. Ez ama hős lelkű Zrinyi Ilonát vette nőül 1660, de a' kit nem sokára özvegységre hagyott, fia II. Rákóczy Ferencz 5 hónapos volt akkor.

Miről legemlékezetesebb I. Leopold ideje?

Kiváltképp arról, hogy alatta a' Török Magyarországból kiűzetett 's az austriai háznak a' magyarországi királysághoz férfi ágon örökösödési joga határozottatott. Leopoldnak hosszú 48 évig tartott uralkodása szünteleni harczok 's háborúk között tölt el, mellyeket részint a' Törökkel, részint az elégedetlen Magyarok ellen viselt. Ugyan is a' Török neheztelt Leopoldra, hogy Rákóczy György halála után az erdélyi ügyekbe befolyást gyakorolt, tehát a' békét megszegte és száz ezernyi fegyveressel jött Leopold ellen, ki Montecuculit és Zrinyi Miklóst, a' Szigetvárnál dicsően elesett Zrinyinek hős ivadékát nevezte ki vezérekké.

Montecuculi nem akart ütközetre bocsátkozni, tehát a' török nagyvezér Esztergomot, Érsekújvárt, Nyitrát 's a' t. elfoglalta 's egész Morvaország széleig üzte rablását. Zrinyi a' Törököt más részeken több kisebb csatákban megverte. Mindenek előtt azonban tudni szükséges, hogy Montecuculi Zrinyinek esküdt ellensége volt. Midőn a' Török Zrinyinek tulajdon várát Ujzerémet ostromlana, 's Montecuculi a' vár segedelmére menni nem akart,

ámbár ott közelében táborozott: Zrinyi bosszuságában a vezérségről lemondott, minthogy belátása szerint nem rendelkezhetett. 'S nem sok idő múlva vadászaton egy vadkantól megöletett — Montecuculi elérte célját, maga maradt hadvezér, most végre megütközött a Törökkel 's azt egy véres csatában megverte 's a dunántuli vidék egy részéből is kiűzte. A most legyőzött Török békeséggel kínálta meg a királyt, mit ez elfogadva, húsz évre meg is kötött a nélkül, hogy a Magyarokat ez iránt korábbi törvények értelme szerint megkérdené.

Erre a Magyarok felingerültek, de még sokkal inkább azon, hogy Leopold német katonaságot hozott az országba 's a várokat Németekre bizta. A protestansok is panaszkodtak, hogy vallásuk szabad gyakorlatában háborítatnak, holott már annyi törvény létesült és újított meg vallásuk szabadságának biztosítására. Ezen okokból, minthogy kéréssel 's a törvényekre hivatkozással semmire sem mehettek: Vesselényi Ferencz nádor, I. Rákóczy Ferencz, már ekkor boldogult II. Rákóczy György erdélyi fejedelemnek fia, Zrinyi Péter, Frangepán Kristóf és Nádasdy Ferencz sok mással összeesküvén, Magyarországot az osztrák ház kormánya alól kiszabadítani határozták. Fölhítták segítségül a Törököt is, de térük szerencsétlenségükre kitudódott 's a főbbek halállal bünhesztettek, de Vesselényi előbb meghalt, Rákóczy pedig anyja kérésére kegyelmet nyert.

Mi történt az összeesküvés után?

Ettől fogva még bizodalmatlanabb lett Leopold a Magyarok iránt, mint volt az előtt; nem csoda tehát, hogy bár a lázadás elnyomatott, a nemzet ingerültsége nem csak nem szünt, sőt mindig nagyobb fokra hágott. Midőn Leopold a Magyarok alkotmányos szabadságait érzékenyebben kezdé sértegetni 's a protestansok vallási szabadságát is megszorítá, azon fölül a várórséget a Magyaroktól elvéve németekre bizá 's a t.: a Magyarok nagy aggodalomban voltak szabadságuk miatt, az ingerültség mind inkább nagyobbodott, végre a lázadás kitört, 's Vesselényi István zászlója alá gyűlve, fegyvert fogtak; a harcz hoszasan folyt, még pedig a zendülőkre nézve szerencsésen. Később Tököly Imrét választották vezé-

rökké, kit 14-ik Lajos francia király pénzzel, Apafy erdélyi fejedelem pedig haddal segített.

E' hosszas harc után végre Leopold országgyűlést tartott, mellyen némelly sérelmeket megorvosolva egy részben a' lázadást lecsillapította. Tököly Imre állhatatosan megmaradt zendülési elvei mellett, ha bár szövetségeseinek nagy része Leopoldhoz ment is át. Minthogy sokan elhagyák, a' Törököt hitta segítségül, mire IV. Mahomed zultán Karamustafa nagyvezért küldé segítségére. A' temérdek török sereg Magyarországon keresztül menve, 1681-ben Bécszet akarta bevenni; de Károly Lotharingi herczeg visszaverte, a' melly alkalommal a' török seregből mintegy 70,000 ember hullott el. A' győzödelem még inkább neki bátorítván a' lotharingi herczeget, a' szaladó Törököt üzőbe vette 's Párkánynál ismét megverte, a' midőn egyszersmind több várokat is visszafoglalt. A' királyi sereg győzödelmeit látva, Tökölyt még azon kevés párthivei is elhagyák, kik eddig vele megmaradtak. A' megvert Töröktől sem remélhetett többé segedelmet. Ámbár most Leopold mindenkinek kegyelmet ígért, ki engedelmességre tér: Tököly el nem fogadá a' békét 's kegyelmet. Azonban dicsősége most lehanyatlott. Midőn a' király seregeitől mindenfelől szorongattatnék, a' nagyvezért meglátogatta azon reménységben, hogy még is eszközölhetne segedelmet tőle, de a' nagyvezér hogy Leopoldot a' békekötésre hajlandóbbá tegye, Tökölyt lánczra veretve, Konstantinápolyba a' zultánhoz küldé.

Mikor foglaltatott vissza Budavár a' Töröktől?

1686-ik esztendőben, miután más fél századig volt annak birtokában. Ekkor a' szorongatott Török békét ajánlott, de Leopold el nem fogatta. Károly herczeg tehát folytatta a' győzödelmes háborút. Legfényesebb győzödelmet vittak ki a' Törökön Mohácsnál 1687-ben 's ezzel némileg meglön boszulva az itten történt hajdani nagy veszteség. A' sok harc után végre Leopold ismét országgyűlést hirdetett a' belső ügyek elrendezésére. Ugyanazon évben (1687) gyűlés tartatott, melly különösen két tekintetből igen nevezetes lön: ugyan is ezen gyűlésen határoztatott meg az austriai háznak férfiágon örökösödési joga a' magyar koronához, azon esetben pedig ha e' ház férfi örökösben

megfogyna, a' trónöröklési jog hasonló módon a' rokon spanyol királyi házra szálljon. Ugyan ezen gyűlésen töröltetett el a' II. András által adott törvények záradéka, miszerint a' nemesember feljogosítva volt, a' királynak fegyverrel is ellene szegülni, ha az e' törvényeket meg nem tartaná.

Tököly szabadon bocsátatván, visszajött Törökországból 's a' zendülést újra kezdé, de kevés szerencsével. Erdélyben a' fejedelmi székre törekedett, de azt el nem érte. A' Töröktől hasztalanul kért segedelmet, mert ez ellen is nagy sükerrel folyt a' háboru, annyira hogy Tömösön és Nagyváradon kívül már minden rész vissza volt foglalva. Végre pedig, miután Eugen savoji herceg a' királyi hadak vezére Zenta mellett (1697) a' török sereget majd nem egészen tönkre tette, Nagyvárad is visszafoglaltatott. Ennyi csapás után végre a' Török békességért könyörgött, melly 1698-ban Karloviczon húsz évre meg is kötöttet. Így Tököly Imre minden reménységtől elesett valaha Magyarországból czélt érhetni, családostól (nőül birta volt Zrinyi Ilonát I. Rákóczy Ferencznek hátra hagyott özvegyét) Törökországba ment, onnét soha többé vissza nem térendő.

Mi volt az oka, hogy a' Töröknek kiűzetése 's a' karloviczi békekötés után sem leheté a' haza háborítatlan?

Egyéb meg nem orvosolt sérelmeken kívül főképen az, hogy a' király a' német katonaságot az országból még mind eddig ki nem vitte, miként ígérte vala; másik szinte főok volt a' protestansok üldöztetése. Minthogy ezek orvosoltatását hasztalan sürgeték a' Magyarok: az ingerültség ismét polgári háboruban tört ki. A' zendülők feje volt II. Rákóczy Ferencz az I-nek fia, kinek zászlóján e' jelszavak voltak: „Az Istenért, hazáért 's szabadságért.“ Mielőtt pedig ez emlékezetes zendület kiűtött volna, Rákóczy XIV. Lajos francia királlyal levelezett, a' levelek Leopold kezébe kerülván, mellyeknél fogva Rákóczy elfogatott; de a' fogságból kiszabadulván, kevés időre Lengyelországba menekült, honnét a' kedvező alkalmatosságot bevárva, 1703-ban Bercsény Miklóssal Magyarországból jövéen, a' felső részeket csak hamar elfoglalták. Leopoldnak a' Francziákkal is hadakozni kellvén, Heiszter és Pálffy vezérei által változó szerencsével harczolt Rákóczy ellen.

E' harcz közben Leopold meghalt uralkodásának 40, életének 65-ik évében.

I. JÓSEF. 1705—1711. = 6

Milly állapotban foglalá el József a' királyi széket?

I. József a' most elhunyt Leopoldnak fia, az austriai házból első örökös király; mert már minden választatás nélkül jogánál fogva a' királyi székre ült, a' mikor az egész ország lázongásban vala. De e' szelíd lelkű király elég tapintattal birt, a' lázongást lassanként lecsöndesíteni. Rákóczy már ekkor az országnak nagy részét bírta 's dicsőségének legmagosabb fokán állott, midőn József a' trónra ült. Rákóczy hadai kuruczoknak nevezettek, hihetőleg a' cruciati, keresztes hadakról maradt e' név. — József szelíd bánás móddal igyekezett mindent elintézni, tehát Rákóczyval alkudozni kezdett, de ez kemény föltételeket adott elébe.

Rákóczy éppen azon esztendőben, midőn József a' kormányt átvette, Szécsényben országgyűlést tartott, melly nagy pompával ment végbe, csak a' korona 's királyi czim hibázott. Ezen gyűlésen Rákóczy erdélyi fejedelemnek 's Magyarország részei urának neveztetett, 's határoztatott, hogy párthivei ne békételeneknek, hanem szövetségeseeknek hívassanak. E' szécseni gyűlés alatt történt, hogy a' Törökországba költözött Tököly Imre Nicodaemiában meghalt 's végrendeletében Rákóczyt minden jószágainak örökösévé tette olly feltétel alatt, hogy kisebb fia György, Tököly nevet viseljen. De Rákóczy nem csak ez örökségtől, hanem még attól is elesett, mi őt atyja után illette.

Mi sükere lön azon gyűlésnek, mellyet József küldöttei és Rákóczy Nagyszombatban a' kibékülés végett tartottak?

Mínt hogy Rákóczy erős föltételeket kötött ki, a' gyűlésnek semmi foganata nem lett. Ugyan is Rákóczy a' többek közül következő pontokat terjeszté elő:

1. Azokért, mellyeket e' gyűlésen végeznek, a' külső fejedelmek kezeskedjenek.

2. Erdélynek joga legyen, szabadon választani fejedelmet, és többé az austriai háztól ne függjön.

3. Hogy az utóbbi pozsoni gyűlésen (1687) határozott trón öröklés semmisítessék meg, ugy ellenben a II. András alatti záradék maradjon meg.

4. Hogy idegen hadak az országba többé ne jöjjenek, a' most még itt lévők minél előbb kitakarodjanak 's azok helyét magyar katonaság foglalja el, kiknek zsoldját a' király fizesse.

5. Hogy a' nádor mellé egy Tanács adassék 's az ország igazgatásában a' király ezekkel éljen.

6. Mind azon rendeletek, mellyeket I. Leopold Rákóczy és követői ellen hozott, erejektől fosztassanak meg 's a' t.

A' király követei természetesen ezekre nem álltak; tehát a' gyűlés eloszlott 's a' békességnek, mellyre a' zaklatott hazának olly nagy szüksége volt, még reménysege is elenyészett.

Mikor lett vége a' hosszas harcznak?

Az ugy nevezett kuruczvilágnak 's általában a' majd két száz esztendeig tartott pártviszályi harcoknak valahára véget vetett a' szatmári béke 1711-ben. Ennek pontjai a' törvénykönyvben olvashatók. Első pontja, melly Rákóczyt így illeté szól:

Rákóczy Ferencznek kegyelem adatik; mind élete, mind minden ingó és ingatlan javai Magyarországon és Erdélyben meghagyatnak, csupán azokat vevén ki, mellyek a' várak alkalmazásához tartoznak. Bátoraságos megmaradás engedtetik neki az országban minden hozzátartozókkal. Ha ezen kegyelmet el akarja fogadni: három hét engedtetik neki a' meggondolásra. — Hogy ha pedig Rákóczynak az országban való maradás nem tetszenék, Lengyelországban lakhatik 's a' t. Rákóczynak szilárdsága nem engedé, hogy elveitől eltérjen, tehát száműzve hagyá el a' hazát.

1794 0. 416
III. KÁROLY. 1711—1740. → 39
1740

Mik történtek Károly alatt?

Legemlékezetesebb az, hogy alatta a' trónöröklési jog a' lány ágra is kiterjesztetett. — A' szatmári béke

még megsem köttetett, midőn József meghalt, 's utána következett testvére Károly, ki öröklési jogánál fogva elfoglalá a' királyi széket. Belső háboru nem dühöngte többé, de a' Törökkel még ujra megkezdett a' Velenceziek miatt, kiket a' Török háborgatott 's kiknek Károly mint frigyeseik segítségükre ment. Ezen háboru folytában Eugen herczeg több ütközetben megverte a' Törököt, 's azok következtében a' bánságot Szerb-, Bosnya- és Oláhországnak nagy részét elfoglalta. A' Török nagy veszteségét érzékenyül véván, békéért könyörgött, mire Károly annál inkább hajlott, minthogy más részről Nápoly és Sicilia miatt háboruskodott. A' béke megkötetett olly feltétel alatt, hogy a' mit Károly elfoglalt, birtokában maradjon 's a' kereskedés szabad legyen a' két hatalmasság között. A' kötés Passaroviczon iratott alá. Ezek után Károly a' néptelen bánságban telepeket szállított 's a' földművelést igyekezett legalább valamennyire emelni.

Miután mind a' Törökkel viselt háboru megszűnt, mind pedig a' belső dolgokat némileg elrendelte, mint-hogy gyermeke nem volt, azon igyekezett, hogy lánya számára biztosítsa a' trónt. Mire nézve 1723 Pozsonban országgyűlést tartott, 's a' rendek megegyeztek abban, hogy lány ágra is átmenjen az örökösödési jog. Ezen országgyűlésen több hasznos törvények létesültek. Az ország belső jólétének emelésére czélszerű volt azon rendszabály is, miszerint minden bevándorló földmives hat, a' kézműves pedig tizenöt évre felmentetett minden adózás alól. Ez sok idegent vonzott a' hazába, kikkel a' bánság jó formán megnépesedett. — Az Oroszokkal is frigyben lévén, mi ismét törökháboruba keveré, mellynek következtében elszakadt Magyarországtól Bosnia, Szerbország 's Havasalföld. E' miatt a' Magyarok elégedetlenek lévén, kevésbe mult, hogy ismét zendület nem ütött ki, mit talán csak az akadályozott, hogy Károly meghalt.

Károly alatt jött létre a' helytartótanács Pozsonban, mit aztán Budára tett át. A' hétszemélyes tábla tagjai eddig csak heten voltak, Károly azok számát tizenötökre emelte. A' különböző megyékre terjedő pöröknek megítélésére a' kerületi táblák alkottattak. Fia nem lévén, követé őt az uralkodásban lánya.

II. MÁRIA (THERESIA). 1740—1780.

Miként kezdé Mária Theresia országlását.

Alig lépett Mária Theresia a trónra, mindenfelől veszedelem fenyegeté. Ugyan is a szomszéd fejedelmek nem akarták elösmérni öröklési jogát, tehát egyszerre hét fejedelem támadt föl ellene, és ezeknek mindegyiké a birodalomnak valamelly részét el akarta foglalni. Legveszedelmesebb vala köztük II. Fridrik porosz király, ki első kezdé meg az ugy nevezett Ostrák örökülési háborut. A' bajor király szinte azonnal fegyvert fogott 's a' Francziák segedelmével Austriára ütött, annak már egy részét elfoglalva, Bécsset ostromolni szándékozott. Más részről a' Szász, még más részről a' Spanyol nyomult előre 'sa't.

Azonban Mária Theresia a' hatalmas ellenöktől szorongatva, a' Magyarokba helyezé bizodalját, kik mindég büszkék voltak arra, ha a' király irántuk bizodalommal volt. A' királynő nem csalódott bizodaljában; mert midőn a' Pozsonban összehitt rendeknek elébe terjeszté veszedelmét, 's magát és családat a' mindig hű Magyarok védelmébe ajánlotta: ezek lelkesedéssel ránták ki kardjukat, életüket 's vérüket ígérték a' királynő birodalmának fentartására. 'S miután a' királyné férje Ferencz segéd kormányzóvá neveztetett, 's a' hadi dolgokról intézkedtek, a' gyűlés széteszlott és a' nemesség fegyvert ragadva, sietett a' királynőt megmenteni.

A' nyolcz évig tartott harcban a' Magyarok több szerencsés ütközetben győzödelmet aratva egyenkint kényszeríték az osztozni vágyó ellenségeket hátrálni, 's királynőjük bizodaljának megfeleltek. Végre a' béke Aachenben 1748 létesült. Mária Theresia trónját a' magyar hűség és vitézség megtartotta.

Minő intézetek létesültek Mária Theresia alatt?

A' megmentett királynő hálája jeléül a' hű Magyarok iránt több nemű intézeteket állított fel:

1749-ben nevelő intézetet állított Bécsben, hogy ott különösen a' Magyar ifjak művelődjenek; ennek állandó tőkéeül rendelte a' bátaszéki régen megürült apátságot.

*Ezek után anyai kormányát 1780
évben megkapta a minden-
által szerzett királyság 1780*

85

1751. Meghatározatá, hogy az adózó nép mit és mennyit adjon a' nála szállásoló katonaságnak.)

1760. Szelmecezen bányász akademiát nyitott.

— A' királyi testőrsereget állítá föl.

1763. A' Bega csatornát végeztette be.

1766. Az urbért készítette, mi szerint a' földes-
urnak jogai, a' jobbágy tartozásai 's kötelességei határoz-
tattak meg.

1772. Nagy-Szombatban egyetemet állított, melyet
aztán (1777) Budára tétetett át.

A' 16 szepesi várost Lengyelországtól Magyaror-
szághoz visszacsatolta.

1776. Azon tartományt, melly a' Kulpa vizétől fog-
va az Adriai tengerig terjed, a' magyar korona alá ren-
delte, 's Zágráb megyével összeolvadt.

1779. A' Banátot vármegyékre osztotta.

1780. Szabadalmat adott magyar ujság kiadhatására.
Ezekon kívül Gallicziát és Lodomeriát, mellyek haj-
dant is Magyarországhoz tartoztak, újra hozzánk vissza-
csatolta. — Hét új püspökséget állított: fehérvárit, besz-
terczeit, rosznyóit, szepesit, szombathelyit; nagyváradit
és körösi görög püspökségeket is.

II. JÓSEF. 1780—1790.

Hazánk kormányát egy rendkívüli férfiú vette át,
olly férfiú, millyen csak igen ritkán tünik fel: ez II. Jósef
vala, ki már anyjával segéd kormányozott. Ő nem csak
magyar történetünkben 's királyaink sorában jeleskedett,
hanem a' világtörténetben feltűnt férfiak legjelesbjei mellé
tartozandó. Kormányá azonban Magyarországra nézve nem
a' legszerencsésebb volt, mivel nagy lelkét annyira betölté
a' jó, hogy szüntelen csak az forgott elméjében, milly
nagy üdv árad népeire, ha mind azt kiviszi, mi eszméjé-
ben vala, 's nem volt ideje az oriási előítéletet is fonto-
lóra venni, hogy valjon ennek ellenében kivihető e, mit
eltökéltett.

Jósef nagy eszmével lépett föl az ország kormányára,
hogy az egész Státust nem csak alakjára nézve megújítja,
hanem az egészbe új lelket lehel. Kormányá alatt lévő
minden tartományokat egyenlő jogok, egyenlő törvények

által 's egy nyelven akart igazgatni. Minthogy ezen eszmének létesítése a Magyarok alkotmányával összeütközött: nem koronáztatta meg magát; mert koronázás alkalmával minden királynak megkelle esküdnie, hogy az alkotmányt sértetlenül hagyja, hogy a' fenálló törvények szerint fog kormányozni.

Uralkodása rövid volt, csak tíz évig tartott; de ha mindent elszámlálnánk, miket tett, 's részletesen előadnánk, miként óhajtott mindent rendelni: egész könyvet kellene betöltenünk. Hazánkra nézve különösen az volt czélja, hogy az alkotmányt eltörölje és újat adjon. Vagy igazabban mondva, senki sem tudja, mi volt czélja, azt az egyet tudhatni csak egész bizonyossággal, hogy jót akart; de mivel az embernek gyarlóságában van, még a' legjobbat sem fogadni él, míg értelmileg azt át nem látja, tehát javításaival nem ért czélt. Hazánkban tett ujitásai közül nevezetesbek: a' vármegyék intézetét 's szerkezetét eltörölte; az egész országot tíz kerületre osztotta 's minden kerületben egy királyi biztost rendelt igazgatónak. A' magyar nyelvet egészen mellőzve, mind az iskolákba, mind a' hivatalokba a' német nyelvet hozta be, 's azt hivatalvesztés alatt megtanulni parancsolta. Ezt talán legérzékenyebben vették a' Magyarok 's leginkább kárhoztatták Józsefben; egyébkint némelyek állítása szerint vannak adatok, mellyekből az tűnik ki: József felszólítja a' felsőbb kormány- és törvényszékeket, lehetne e mindenütt a' magyar nyelvet használni? e' váratlan kérdés készületlenül lepte meg a' Magyarokat; az iskolákban latinul levén minden, a' főbbek pedig és vagyonosabbak az esztendőnek nagy részét Bécsben lakták, minthogy a' jó és szeretett királynő Mária Theresia anyailag ölelte hív Magyarjait, igen természetes, ha a' kérdésre hirtelenében azt felelték, hogy a' magyar nyelv nem alkalmas még mind azokra, miknek azon folytatniok kelle.

Továbbá a' nemesi előjogokat eltörölvén, egy közönséges adót szándékozott meghatározni, mellyhez mindenki fekvő birtokának nagysága arányában nemes és nemtelen egyenlőleg járulandott volna; e' végre az egész országot fölmérette, 's a' házokat megszámloltatta. — A' mesteremberek czéheit eltörölte, 's a' kézművesek buzdítására, olly árukat, mellyek birodalmában is készíthetnek, kül-

földről behozni megtiltotta; tovább a' földmivelés emelésére a' jobbágyságot a' földes urak nyomása alól kiszabadítani igyekezett. A' vallási viszálykodásokat tökéletesen, és mindenkorra megszüntetendő a' protestansoknak egészen szabad vallási gyakorlatot, 's a' katolikusokéval egyenlő jogokat adott. A' vallási szabadságot illető czikkelyeiből említethetők: Az augustai és helvetziai vallástételt tartóknak, úgy szinte a' nem egyesült görögöknek megengedték a' magyar tartományokban minden helyen, ha tőlük telik, imádságházat építeni, de minden torony, harang, és utczára szolgáló homlok nélkül. (Lehet hogy József e' szavakat: „minden torony és harang nélkül“ igen messze látásból tette, mert roppant költségű torony és harangok nélkül is gondolta az Istent imádkozni.) — Aztán: Felszabadítatnak azon kötelezés alól, mi szerint a' szűz Máriára és szentekre esküdni, 's a' czéhek procession megjelenni tartoztak 'sa't. A' vegyes házasságra nézve rendeltetett, hogy ha a' férj római katolikus, mind a' két nemen levő magzatok a' római katolikus vallást kövessék; ha pedig a' férj augustai vagy helvecziai vallástartó, az asszony pedig katolikus: mindenik a' maga nemén levő gyermekét a' maga vallása szerint nevelhesse 'sa't.

X Pöbbszerzetes rendet eltörölt; a' meghagyottakat czélszerűbben szabályozta; jelesen pedig azt is rendelte, hogy csupán az örökös tartományokban lakó előljárótul függjenek, külső tartománybéli főnökökkel semmi egybeköttetésben ne legyenek. Ugy szinte rendelte, hogy mikor a' házassági dolgokban rokonság 'sa't. miatt törvényes akadályok vannak, az engedelem ne Rómából, 's ne is mástól csak az országban lakó érsekektől és püspököktől kéressék 'sa't.

Azonban mind ezen újítások, főképen pedig az: hogy a' vármegyei szerkezet eltöröltetett, hogy a' német nyelv hozatott be, 's hogy a' nemességnek adózni kelljen, nagy elégtelenséget szült, 's néha ellenszegülés is támadt; de József mind azokkal keveset gondolt, hanem állhatatosan és szigorúan parancsolta, sürgette rendeleteinek végrehajtását. A' panaszok azonközben mind inkább hangosabbak lettek, az ingerültség nagyra növekedett. A' Törökkel 1787-ben kiütött háboru József gondjait az újításoktól némileg elvonta, de a' Magyarok zugolódására ez

még több okot adott; mert midőn József a' katonaság számára szükséges gabonát előre meghatározott, 's a' piaczinál kisebb áron erővel is szedette: a' kedélyek még inkább elkeseredtek, 's egy messzé ágazó lázadás magvai keltek 's érlelődtek.

De mivel a' török háboru éppen a' főlebbi okokból is nem nagy szerencsével folyt, József kénytelen vala tapasztalni, hogy ujításai nem csak Magyarországbán, hanem német tartományaiban is belső lázongásra adtak okot, melly Németalföldön már kitört, mi akkor szinte kormánya alá tartozott. Mire nézve ujításaival felhagyott, 's azt ígérte, hogy országgyűlést tartand, a' koronát Bécsből visszaküldé. Minden eddigi rendelkezését visszavonta, 's minden az előbbi lábra állott, csak a' tolerantiát illető maradt meg. Meghalt a' nagy férfit 1790-dik évben.

II. LEOPOLD. 1790—1792.

Mik történtek Leopold alatt?

József halála után, 's testvérének Leopoldnak trónra léptekor már világosabban kitűnt, mennyire volt a' nemzet izgatva. Leopold mingyárt Budára országgyűlés hirdetett, hogy az ingerültség lecsillapítására módokat ajánljon. Ezen országgyűlésen a' Magyarok uj diplomat, vagy is alkotványt készítettek, 's addig a' tanácskozáshoz sem akartak fogni, míg az megerősítve nem lesz. Most látta csak Leopold, milly veszedelmes lett volna az ujításokat még csak egy kissé sürgetni. Azonban az elébe terjesztett uj kötést azon ígérettel mellőzte, hogy minden az alkotvány szerint rendeltetik el, 's a' fennálló törvényekkel ellenkező nem történendik. Leopold tehát mély bölcsesége és szelidsége által képes volt a' mindenkor hajló Magyarokat lecsöndesíteni. Ígéretét teljesítve mindent elkövetett, hogy közte, 's a' megsértett nemzet közt a' kölcsönös bizodalmat helyre állítsa. Erre pedig annál inkább szüksége volt, mivel Németalföld, József ujításai miatt, magát az osztrák birodalomtól elszakasztva, függetlenné tette; más részről pedig a' Török, talán némelly szomszéd fejedelmektől ösztönözve, még fegyverben állott. A' Porosz Csehországot megtámadta; a' legfélelmesebb pedig a' francia forradalom volt, melly nem rég kitörve, már is egész

Europát megrémítette, 's mindenkit, főképp pedig Leopoldot haddal fenyegette, mivel a' Francziák királyukat hatalmától megfosztva, fogságba tévék, 's az ezt rosszaló Leopoldnak háborut izentek.

Azonban Leopold minden hadi aggodalomtól és földi nyugtalanságtól nem sokára megszabadult; mert éppen midőn a' már elkerülhetetlen franczia háborura készül, alig két évi uralkodása után meghalt. A' Magyarok szívét és bizodalma annyira meg tudá megnyerni, hogy negyedik szülött fiát Sándor főherceget a' már több év óta üresen maradt nádori méltóság betöltésére közakarattal választották. A' Leopold alatt hozott törvényrendeletek közül megemlíthetendők:

1. A' különféle vallásuak nem csak magánosan, hanem nyilvánosan is gyakorolhatják vallásukat.

2. Az iskolákban, jelesen akademiákban a' magyar nyelv tanítását rendeltetett.

3. A' hajdúvárosok lakosai feljogosítottak, valamint a' Kunok és Jászok is, két két követeket küldhetni az országgyűlésre.

4. A' kinzatas általi vallatas egészen eltöröltetett.

5. Némelly dolgok orvosoltására biztosságok nevezettek ki.

I. FERENCZ. 1792—1835.

(Még emlékezünk Ferencz idejére.) Budára mingyárt 1793 ban országgyűlést hirdetett megkoronáztatása végett, hol azon igyekezett különösen, hogy a' bizodalom király és nemzet között minél erősebb lábra álljon, mellyre soha nagyobb szüksége nem volt az austriai háznak, mint éppen ő alatta; mert vészfellegek tolultak egész birodalma fölébe, és egy hosszas, több ízben megújult, öldöklő háboru állt be minden pusztításaival 's nyomoraival; tudniillik az egész Europát alapjaiban megrázó franczia forradalom egész nagyságában ütött ki. A' felingerült nemzet királyát 's királynéját halálra ítélve, 's a' királyságot eltörölve, helyébe köztársaságot állitva fel, iszonyu hadi erővel támadá meg Europa egyéb nemzeteit vagy fejedelmeit; Ferencznek meg volt izenve a' háboru, tehát készülnie kellett.

Ferencz uralkodásának első fele a' Francziákkal viselt háboruban forgott le. — Mielőtt az megkezdett, a' Magyarok nagy segedelmet adtak a' királynak, de annak folytában még többet. Jelesen 50,000 ujonczot, 2,400,000 mérő gabonát, 3,760,000 mérő zabot, 20,000 ökröt, és 10,000 lovat.

Eleinte míg a' köztársaság állott fent, a' háboru változó szerencsével folyt; de midőn Napoleon marsát császárként emelé, 's maga vitte a' fő vezérséget: a' házi szerencse őt mindenütt követte, 's valamint minden egyéb fejedelmeknek úgy Ferencznek is hátraálnia kellett. Rövid szünetek után ötször ujult meg az óriási harc, melly Ferencz trónját is először csak megingatá, aztán pedig le is dönté, mert maga Bécs is megadta magát a' nagy vezérnek.

Hazánk az önkéntesen ajánlott 's adott segedelmen kívül nem igen érezte szerencsénkre e' harc csapásának súlyát, csak annyiban, hogy a' tenger melletti vidék foglaltatott el, 's Pozson és Győr vidékein voltak kisebb csaták 1805—9-ben, de nem sokára ide hagyák Magyarországot. Napoleon a' Magyarokat nyilvánosan szólítá fel, hogy Auszriától magokat függetlenné tegyék, de a' magyar nemzet a' legnagyobb veszélyben levő királyához hű maradt. Sőt nem csak hű maradt, hanem a' tartozáson kívül mind katonával, mind pedig gabonával és pénzzel, rendkívüli hadi adóval segítette, miként fölebb látható.

Azonban Napoleon szerencse csillaga végre letűnt; a' nagy népszarnokot három óriási harcban Európának egyesült fejedelmei legyőzték. A' béke helyre állván, buzgalommal igyekezett Ferencz a' harcok 's hosszas háboru alatt elmulasztottat kipótolni. De különösen 1825-ik évvel kezdődött azon szebb időszak, mellytől fogva Magyarország jövendő boldog létének, 's talán nagyságának magvai elhintetének. Az említett esztendőben Pozsonban tartott országgyűlés alatt több nemes lelkű honfi dicsérendő buzgalommal kezdé a' hazának belső állapotát, kiváltképp pedig a' nemzetiség egyetlen föltételét a' nyelvnek elhanyagolását figyelemre méltatni. Háladatlan volt, ezek közt az első helyen a' legméltóbb dicsérettel nem említeni a' hő keblű 's értelem dús Széchenyit Istvánt, ki a' haza leendő szép korának első szakát alkotá; ő nyitá fel a' szendergő

nemzet szemét. A' messzelátónak számításai csallhatlanok voltak; mert 60,000 ezüst forintot csupán morális hasonból tenni le a' haza oltárára, eddig hallatlan dolog vala; ennek megvolt hatása.

X A' mondott idő óta sebes léptekkel halladt a' nemzet, 's' emelkedett a' haza mind anyagilag, mind szellemileg. A' honi nyelv terjesztésére, 's' tudományok előmozdítására magyar tudós társaság állt fel. Gőzhajozási társaság keletkezett, melly pályáját egész Adriaig és Afrikáig kiterjesztvén, biztos záloga kereskedésünk terjedésének 's' anyagi jólétünk emelkedésének.

Miféle nevezetesebb események feltünése, vagy intézetek keletkezése említendő még különösen Ferencz idejéből?

Leginkább a' következők:

1794.1 Martinovics Ignác összeesküvése, mellynek következtetésében 1795 Budán kivégeztetett.

1798.1 A' magyar nemesség első ízben kelt fel Ferenczért.

X 1801.3 Az ugy nevezett Ferenczcsatorna Bács megyében elkészült.

X 1802.4 Vácson siketnémák intézete állt fel.

X 1803.5 Festetics György gróf a' keszthelyi gazdasági iskolát állítá föl.

1805.6 A' Francziák Győrt ostromolták.

* X 1806.7 A' nagy kiterjedésű egri püspökség háromra osztatott, és érsekségre emeltetett.

X 1807.8 A' nagy lelkű Széchenyi Ferencz könyvtárát, 's ritkasági gyűjteményét az országnak adván, az törvénybe iktattaték.

1808.9 A' Ludovicea katonai iskola alapítására 1 millio forintot irtak alá, 's részint adtak össze a' Magyarok.

1809.10 Horvátországnak a' Száván túl fekvő része, Magyarországtól elszakasztatott.

1811.11 A' bankó czédulák váltó czédulákkal cserélteték fel, 's ugyan azon évben a' papiros pénz egy ötöd-részni böcsre szállítatott le.

1822. A' fumei tengervidék Magyarországhoz vissza
 apcsoltatott.

1830. A' magyar tudós társaság felállítatott, mellynek
 tőkéjét adó hazafiak mint alapítók törvénybe iktattatának.

V. FERDINAND. 1835—maig.

Emlékezetes marad e jelenkorunk az utóvilág el

A' most országló fejedelmünk ideje örökre vezetes
 marad; mert bár a' boldogult Ferencz alatt hintettek el
 a' magvak, most már kikelve virágzásnak indulnak. A' hon
 mind inkább emelkedik, 's a' nemzeti élet minden ágaiban
 haladás mutatkozik. Ugyan is jó fejedelmünk alatt legkö-
 zelebb lefolyt két országgyűlésünket az utókor örökig dicső-
 ségesnek emlegethetendi. Ezek fölülmulják minden eddigi
 országgyűléseinket; mert az elsőn a' jobbágyság jogai kitá-
 gitattak, a' másikon pedig saját birtok válthatási jogainál
 fogva a' nemzet testté olvadt. Minden eddigi lépéseknek
 csak azért kelle tétetniök, hogy a' jobbágy ne jobbágy
 maradjon, hanem szabad polgárrá legyen; mert ennélkül
 nemzeti jólétet, az országnak nagyra lehetőségét remélni sem
 volt szabad. Ezen legnagyobb, legüdvösebb eredményü
 lépésen kívül a' törvénykezés is megjavítatott, 's az ipar
 és kereskedés előmozdítására, a' saját birtokot szerzhe-
 tési jogon kívül, ennek hatalmas eszköze a' váltótörvény
 behozatott.

És ez a' jótköny szellem nem csak a' kormányban,
 a' törvényhozásban fejledezik, hanem az egész nemzettest
 életének minden viszonyaiban 's részleteiben mutatkozik.
 Mig egy részről az anyagi élet eddig ismeretlen haladás-
 nak indul: más részről az értelmi fejlődés vele egyenlő
 lépést tartva megy előre. Budapest között oriási lánczhid
 készül; vas utak terveztetnek; más részről a' nemzet jobbjai
 valamely szent érzettől áthatva, a' népnek erkölcsi mível-
 tetéséről tanácskoznak, módokról gondolkodnak, miként
 kelljen az embert emberré tenni, hogy rendeltetésének
 megfelelhessen. Legörvendetesebb mindenek fölött az, hogy
 nemzetiségünk az elenyészéstől megmentett; mert honi
 nyelvünk kiváta valahára érdemlett helyét, ugyan is ez lön
 országos nyelvé, mire nézve a' következő törvények léte-
 sütek:

1. A' fellrás mostantól fogva csak magyar nyelven történik.

2. A' törvényhatóságok is legfelsőbb helyre teendő felírásuk szinte csak magyar nyelven tétetik.

3. A' királyi helytartó tanács minden törvényhatósághoz magyar nyelven bocsátsa körleveleit.

4. Az egyházi törvényhatóságok, mind világi, mind pedig maguk közt kötelesek, levelezéseiket magyarul folytatni.

5. A' magyar k. ud. kamara, a' hozzá magyarul írt hatóságoknak ugyan ezen nyelven tartozik felelni.

6. A' káptalani kiadásoknak kezdő és befejező szakaszai magyarul irassanak.

7. Az anyakönyvek magyarul vitessenek.

8. Papoknak csak olyak vétetnek fel, kik a' magyar nyelvet tudják.

9. A' katonai véghelyeken a' magyar nyelv terjesztésék, 's hogy ugyan azon ezredek kormányai a' magyar honi törvényhatóságokkal magyar nyelven levelezzenek.

10. Az országos pénztárok kezeléséről számadások magyar nyelven folytattassanak.

11. Magyarországon és a' hozzákapcsolt részeken kinyomott minden munkából a' magyar tudós társaságot egy példány illeti.

(Ezek minden honfinak lelkét örömmel töltik be, de még inkább az, hogy e' folyó 1841-ki iskola esztendőben az ugy nevezett első diákban már a' tudományok magyarul kezdettek el.)

Handwritten text in a cursive script, possibly a historical document or manuscript. The text is written on aged, yellowed paper with a blue vertical strip on the left edge. The handwriting is dense and somewhat illegible due to fading and ink bleed-through. The text appears to be organized into several lines, with some words being more prominent than others. The overall appearance is that of an old, well-used notebook or ledger.

Handwritten text in a cursive script, possibly a historical document or manuscript. The text is written on aged, yellowed paper with a blue vertical strip on the left edge. The handwriting is dense and somewhat illegible due to fading and ink bleed-through. The text appears to be organized into several lines, with some words being more prominent than others. The overall appearance is that of an old, well-used notebook or ledger.

obloquuntur

obloquuntur

[Cursive signature]

[Faded cursive text]

[Faded cursive text]

[Faded cursive text]

[Faded cursive text]

[Faded cursive text]

[Faded cursive text]

[Faded cursive text]

[Faded cursive text]

[Faded cursive text]

[Faded cursive text]

